

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 10(44) / 2021

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 10(44)

Київ 2021

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки», 2021

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантири Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Дуліба Євгенія Володимирівна, Дроздова Олена Валеріївна, Хмара Міла Василівна
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19..... 11
- Кикоть Вікторія Миколаївна
ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРОЮ
ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ В УКРАЇНІ 22
- Личенко Ірина Олександрівна
ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УТИЛІЗАЦІЇ
МЕДИЧНИХ ВІДХОДІВ 31

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

- Курило Володимир Іванович, Семчик Олександр Віталійович, Кравченко Олена Миколаївна
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ
ПРОМИСЛОВОСТІ..... 37
- Сухоруков Іван Ярославович, Челпанова Анастасія Геннадіївна, Малохліб Олена Сергіївна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ..... 43

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Бараняк Володимир Михайлович
ПРОБЛЕМА ЗБОРУ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ..... 51
- Крайник Григорій Сергійович, Пержур Віталій Олексійович, Гайлюнас Олександр Дмитрович
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ І ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 375
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 56
- Оліщук Петро Олегович
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ *NON BIS IN IDEM*
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 66

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Демчишак Роман Юрійович
ЗАСТОСУВАННЯ ТРИВИМІРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЯК СПОСОБУ
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ..... 72

Печко Володимира Володимирівна
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ
ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ 79

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

**Скриньковський Руслан Миколайович, Глущенко Світлана Володимирівна,
Хмиз Мар'яна Василівна, Сердюк Валентин Васильович,
Цюх Святослав Ігорович, Горбонос Федір Володимирович**
СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ..... 88

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Остап'як Василь Іванович
ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА (АСПЕКТ СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ)...96

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

Вареня Наталія Михайлівна, Шелудякова Наталія Андріївна, Рижов Ігор Миколайович
ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 102

Канарик Юлія Сергіївна, Носінський Владислав Ігорович
ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ НА ОБ'ЄКТИ
ПАТЕНТНОГО ПРАВА ТА НОУ-ХАУ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА..... 108

Літвінова Ірина Феофанівна, Дубович Олеся Валеріївна, Шептицька Любов Богданівна
ЗАХИСТ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР 116

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Duliba Yevheniia, Drozdova Olena, Khmara Mila**
DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN DURING THE COVID-19 PANDEMIC 11
- Kykot Viktoriya**
GENESIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD
OF TRANSPLANTOLOGY IN UKRAINE 22
- Lychenko Iryna**
ENVIRONMENTAL-LEGAL AND ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECTS OF MEDICAL
WASTE DISPOSAL..... 31

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

- Kurylo Volodymyr, Semchyk Oleksandr, Kravchenko Olena**
LEGAL PROBLEMS OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND INDUSTRY 37
- Sukhorukov Ivan, Chelpanova Anastasiia, Malokhlib Olena**
LEGAL REGULATION OF AIR POLLUTION IN UKRAINE AND THE EUROPIAN UNION..... 43

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

- Baranyak Volodymyr**
THE PROBLEM OF COLLECTING AND EVALUATING EVIDENCE DURING THE
INVESTIGATION OF USED AND VIOLENT CRIMES..... 51
- Krainyk Hryhoriy, Perzhul Vitaliy, Hailiunas Oleksandr**
PROBLEM ASPECTS OF CONSTITUTIONALITY AND APPLICATION OF ART. 375
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE 56
- Olishchuk Petro**
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF APPLYING THE PRINCIPLE
OF *NON BIS IN IDEM* IN CRIMINAL PROCEEDINGS RIGHT UKRAINE 66

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

- Demchyshak Roman**
THE USE OF THREE-DIMENSIONAL MODELING AS A WAY OF INFORMATION AND TECHNICAL
SUPPORT OF FORENSIC REGISTRATION 72
- Pechko Volodymyra**
CRIMINAL PROCEDURAL FEATURES OF THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES
IN RELATION TO PERSONS WITH MENTAL DISORDERS 79

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

- Skrynkovskyy Ruslan, Hlushchenko Svitlana, Khmyz Mariana,
Serdiuk Valentyn, Tsyuh Svyatoslav, Horbonos Fedir**
JUDICIAL PROTECTION OF ECONOMIC HUMAN AND CIVIL RIGHTS IN UKRAINE 88

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL
AND LEGAL DOCTRINES

- Ostapiak Vasyl**
TRENDS OF RESEARCH OF STRATEGIC PARTNERSHIP (ASPECT OF MODERN HISTORY)..... 96

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Varenia Nataliia, Sheludiakova Natalia, Ryzhov Igor**
LEGAL STANDARDS OF THE INFORMATION SOCIETY.....102
- Kanaryk Juliia, Nosynskyi Vladyslav**
AGREEMENTS ON THE DISPOSAL OF PROPERTY RIGHTS TO THE OBJECTS OF PATENT
LAW AND «KNOW-HOW»: NEWS OF LEGISLATION 108
- Litvinova Iryna, Dubovych Olesia, Sheptytska Liubov**
PROTECTION OF VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE: A PRACTICAL DIMENSION.....116

УДК 342.951: 343.541

Дуліба Євгенія Володимирівна

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

Дулиба Евгения Владимировна

доктор юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой уголовно-правовых и административно-правовых дисциплин
Частное высшее учебное заведение
«Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука»

Duliba Yevheniia

*D. Sc. (Law), Associate Professor, Head of the Department of
Criminal and Legal and Administrative and Legal Disciplines
Private Higher Educational Institution
«Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities»
ORCID: 0000-0003-2651-4977*

Дроздова Олена Валеріївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

Дроздова Елена Валерьевна

кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовно-правовых и административно-правовых дисциплин
Частное высшее учебное заведение
«Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука»

Drozdova Olena

*Candidate of Law, Associate Professor of the Department of
Criminal and Legal and Administrative and Legal Disciplines
Private Higher Educational Institution
«Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities»*

Хмара Міла Василівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

Хмара Мила Васильевна

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры уголовно-правовых и административно-правовых дисциплин
Частное высшее учебное заведение
«Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука»

Khmara Mila

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Criminal and Legal and Administrative and Legal Disciplines
Private Higher Educational Institution
«Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities»*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7634

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ НАД ЖЕНЩИНАМИ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ COVID-19

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан проблеми домашнього насильства над жінками в Україні під час пандемії COVID-19. Співставлення різних статистичних та звітних матеріалів Міністерства соціальної політики України, Національної поліції України, судів, центрів безоплатної правової допомоги, міжнародних організацій надало можливість зробити висновок, що не зважаючи на те, що в Україні існує нетерпимість до домашнього насильства над жінками у різних його проявах, це явище все одно часто є невидимою проблемою, має багато різних форм, що впливає з гендерної нерівності, з якою жінки стикаються протягом усього життя, починаючи з дитинства і до старості.

Виокремлено основні завдання та заходи, що направлені на запобігання та протидію домашньому насильству над жінками та проведено аналіз їх впровадження. До таких заходів віднесено: запобігання домашньому насильству шляхом подолання в українському суспільстві негативних стереотипів, підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; реагування на факти домашнього насильства шляхом розбудови нової системи реагування на насильство із забезпечення координації та ефективної взаємодії спеціально уповноважених органів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, інших органів та установ, які виконують функції, пов'язані з проведенням заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; забезпечення доступності та якості надання необхідних соціальних послуг особам, постраждалим від домашнього насильства; належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки.

Зроблено висновок, що домашнє насильство над жінками сьогодні є однією з найактуальніших проблем сучасності і важливим для України сьогодні залишається ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, впровадження інформаційної кампанії проти домашнього насильства над жінками для формування нетерпимого ставлення до цього явища, підвищення рівня поінформованості про існування різних видів допомоги для жінок, що стали жертвами домашнього насильства (отримання правової допомоги, психологічної допомоги, різних соціальних послуг, підтримки та захисту).

Ключові слова: домашнє насильство, право людини, правова допомога, запобігання та протидія домашньому насильству.

Аннотация. В статье рассмотрено современное состояние проблемы домашнего насилия женщин в Украине во время пандемии COVID-19. Сопоставление различных статистических и отчетных материалов Министерства социальной политики Украины, Национальной полиции Украины, судов, центров бесплатной правовой помощи, международных организаций позволило сделать вывод, что, несмотря на то, что в Украине существует нетерпимость к домашнему наси-

лию над женщинами в различных его проявлениях, это явление все равно часто является невидимой проблемой, имеет много разных форм, вытекающих из гендерного неравенства, с которым женщины сталкиваются на протяжении всей жизни, начиная с детства и до старости.

Выделены основные задачи и меры, направленные на предотвращение и противодействие домашнему насилию над женщинами и проведен анализ их внедрения. К таким мерам отнесены: предотвращение домашнего насилия путем преодоления в украинском обществе негативных стереотипов, повышения уровня осведомленности населения о формах, проявлениях, причинах и последствиях домашнего насилия; реагирования на факты домашнего насилия путем развития новой системы реагирования на насилие по обеспечению координации и эффективного взаимодействия специально уполномоченных органов, осуществляющих мероприятия в сфере предотвращения и противодействия домашнему насилию, других органов и учреждений, выполняющих функции, связанные с проведением мероприятий в сфере предотвращения и противодействия домашнему насилию; обеспечение доступности и качества предоставления необходимых социальных услуг лицам, пострадавшим от домашнего насилия; надлежащее расследование фактов домашнего насилия, привлечение обидчиков к предусмотренной законом ответственности и изменение их поведения.

Сделан вывод, что домашнее насилие над женщинами сегодня является одной из самых актуальных проблем современности и важной для Украины остается ратификация Конвенции Совета Европы о предотвращении насилия в отношении женщин и домашнем насилии и борьбе с этими явлениями, внедрения информационной кампании против домашнего насилия над женщинами для формирования нетерпимого отношения к этому явлению, повышения уровня осведомленности о существовании различных видов помощи для женщин, ставших жертвами домашнего насилия (получение правовой помощи, психологической помощи, различных социальных услуг, поддержки и защиты).

Ключевые слова: домашнее насилие, право человека, правовая помощь, предотвращение и противодействие домашнему насилию.

Summary. The article deals with the situation of domestic violence against women in Ukraine during the COVID-19 pandemic. A comparison of various statistical and reporting materials of the Ministry of Social Policy of Ukraine, the National Police of Ukraine, courts, free legal aid centres, international organizations led to the conclusion that although in Ukraine there is intolerance of domestic violence against women in its various manifestations. This phenomenon is still often invisible and takes many different forms, stemming from the gender inequalities that women face throughout their lives, from childhood to old age.

The main tasks and measures that are aimed at preventing and combating domestic violence against women are identified and an analysis of their implementation is analysed. Such measures include prevention of domestic violence by overcoming negative stereotypes in Ukrainian society, raising public awareness of the forms, manifestations, causes and consequences of domestic violence; responding to domestic violence by building a new violence response system to ensure coordination and effective interaction of specially bodies authorized implementing measures to prevent and combat domestic violence, other bodies and institutions performing functions related to carrying out activities in the field of domestic violence prevention and counteraction to domestic violence; ensuring the availability and quality of providing necessary social services to victims of domestic violence; proper investigation of the facts of domestic violence, bringing the perpetrators to justice and changing their behaviour.

It is concluded that domestic violence against women is one of the most pressing problems of our time and that the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence remains important for Ukraine, the introduction of an information campaign against domestic violence against women to create a culture of zero tolerance, raise awareness of the existence of various types of assistance for women victims of domestic violence (receiving legal assistance, psychological assistance, various social services, support and protection).

Key words: domestic violence, human rights, legal aid, prevention and counteraction to domestic violence.

Постановка проблеми. Домашнє насильство над жінками є серйозним порушенням прав людини та глобальною проблемою у світі, що не має кордонів і зустрічається в будь-якій культурі. Аналіз даних про поширеність домашнього насильства за 2000–2018 року у 161 країні показав, що у всьому світі приблизно 736 мільйонів жінок, що становить майже 1 з 3 віком від 15 років і старше або 30% жінок зазнавали домашнього насильства [1]. Розпорядження держав «залишатися вдома»,

соціальна ізоляція, обмеження пересування, економічна незахищеність збільшили вразливість жінок до домашнього насильства у всьому світу під час пандемії COVID-19 та призвели до необхідності удосконалення заходів протидії та запобігання домашньому насильству у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні чимало вчених займалися дослідженням окремих аспектів запобігання та протидії домашньому насильству. Зокрема, слід відмітити

праці Горбової Г. О. «Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї» (2015) [2], Горбач-Кудря І. А. «Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» (2021) [3], Довгунь К. В. «Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (2021) [4]. Однак, не зважаючи на те, що в Україні ведеться боротьба з такими правопорушеннями, сьогодні актуальності набуває подальший пошук шляхів удосконалення заходів запобігання та протидії домашньому насильству над жінками в умовах пандемії COVID-19.

Метою статті є розглянути стан проблеми домашнього насильства над жінками в Україні під час пандемії COVID-19, а також провести аналіз заходів, що вживаються сьогодні в Україні для запобігання та протидії домашньому насильству над жінками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насильство над жінками є проявом історично сформованого нерівного співвідношення сил між чоловіками та жінками, що призвело до домінування над жінками та дискримінації [5]. Не зважаючи на глибоко вкорінені доктрини про приватність сімей, домашнє насильство було добре відомим фактом протягом десятиліть, що вражало і вражає людей практично в кожній країні. З поширенням пандемії COVID-19 кількість повідомлень про домашнє насильство зросло, надавши певну видимість цій проблемі. Наприклад, у Великобританії лише за перший тиждень локдауну кількість телефонних дзвінків до Національної телефонної лінії допомоги жертвам насильства в сім'ї збільшилося на 25% [6], а в Італії, навпаки, кількість дзвінків на телефонні лінії допомоги істотно зменшилися, при цьому зросло число текстових та електронних повідомлень [7]. В Україні протягом 2020 року зафіксовано 211362 звернень з приводу домашнього насильства, що на 61,9% більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (130514 звернень), з яких від жінок надійшло 180921 звернень, що становить 85,6% від загальної кількості [8]. До Національної поліції надійшло 209 тисяч заяв про вчинення домашнього насильства, тобто по 570 таких повідомлень щодо би, що на 47% більше ніж у 2019 році [9].

Домашнє насильство над жінками має багато різних форм, що впливає з гендерної нерівності, з якою жінки стикаються протягом усього життя, починаючи з дитинства і до старості. Домашнє насильство над жінками може вчинятися у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства [10].

Не зважаючи на те, що про права жінок та принципи, що стосуються рівності, безпеки, свободи, недоторканності та гідності йдеться у Загальній декларації прав людини [11], Міжнародному пакті про цивільні та політичні права [12], Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права [13], Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [14], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [15], Декларації про викорінювання насилля щодо жінок [5], сьогодні домашнє насильство над жінками залишається і надалі актуальною проблемою у світі. В цьому аспекті варто звернути увагу на те, що виходячи з того, що домашнє насильство традиційно позначалося як приватна проблема, в міжнародному праві це питання широко нехтувалося, за винятком Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської Конвенції). Саме ця конвенція встановлює всеосяжні правові стандарти для забезпечення права жінок бути вільними від домашнього насильства [16]. Україна підписала дану Конвенцію ще у 2011 року, однак на даний час її не ратифікувала. Сьогодні в Україні ведуться активні дискусії щодо необхідності ратифікації конвенції, що приведе до необхідності внесення змін до законодавства України, постійного моніторингу за виконанням конвенції, підготовки звітів про законодавчі та інші заходи, які впроваджують в дію положення конвенції.

На жаль, у деяких культурах домашнє насильство і надалі сприймається як нормальний та прийнятний спосіб вирішення конфлікту. За даними ЮНІСЕФ в багатьох країнах світу, що розвиваються (зокрема, країни Африки, країни Південної Азії) удар чи побиття дружини виправдовується жінками та чоловіками віком від 15 до 49 років принаймні в одній з таких обставин, як: 1) жінка виходить з дому, не кажучи чоловіку; 2) жінка нехтує дітьми; 3) жінка сперечається з чоловіком; 4) жінка відмовляється від сексу з чоловіком; 5) жінка погано готує їжу; 6) жінка витрачає занадто багато грошей; 7) жінка не слухає чоловіка; 8) жінка ображає чоловіка; 9) жінка нехтує домашніми справами; 10) жінка не поважає свого чоловіка або вона говорить про необхідність захисту від ВІЛ [17;18]. Таким чином, домашнє насильство над жінками часто виправдовують, виходячи з уявлення, що чоловік має право застосовувати насильство до жінки, приписуючи насильству зовнішній фактор (такий як стрес) або не здатність чоловіка нести

повну відповідальність за свої дії через гнів чи сексуальних потяг; мінімізуючи насильство, заперечуючи його серйозність або заперечуючи, що певна поведінка є насильством, перекладаючи провину за домашнє насильство на жертву.

В Україні існує нетерпимість до домашнього насильства над жінками у різних його проявах. Так, наприклад, за даними Світового банку в Україні лише 2,9% населення жінок виправдовує дії чоловіка щодо домашнього насильства над нею [19]. Поряд з цим, домашнє насильство в нашій державі часто є невидимою проблемою, адже більшість жінок не повідомляють до поліції, що стали жертвами насильства. На підтвердження цього факту ще у 2019 році Організацією з безпеки та співробітництва в Європі встановлено, що в Україні лише 7% жінок, що стали жертвами домашнього насильства, зверталися до поліції [20].

Не зважаючи на те, що в Україні, так як і у більш ніж 155 країн світу прийнято закони про протидію та запобігання домашньому насильству [21], прийнята Концепція державної соціальної програми запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року [22], в подальшому продовжено строк дії на період до 2025 року [23], Указ Президента України від 21.09.2020 № 398 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидію домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [24], надалі важливим залишається вжиття заходів щодо запобігання та протидію домашньому насильству над жінками.

Основними причинами домашнього насильства над жінками в Україні є: 1) поширеність стереотипів щодо соціальної ролі жінки та чоловіка, переваги однієї статі над іншою у сенсі співвідношення фізичної сили; 2) стереотипні уявлення суспільства щодо приватності проблеми домашнього насильства; 3) недосконалий механізм притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та переважна безкарність осіб, які вчинили домашнє насильство та насильство; 4) низький рівень довіри населення до органів влади, інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі; 5) низька доступність осіб, постраждалих від домашнього насильства до якісних комплексних послуг у зв'язку з недосконалістю механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидію домашньому насильству, недостатністю у таких суб'єктів спеціаль-

них знань і навичок, психологічним вигоранням, обмеженою кількістю людських ресурсів, зокрема фахівців із соціальної роботи, психологів, спеціалізованих установ для постраждалих осіб [22].

У Концепції державної соціальної програми запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі до 2023 року було визначено ряд основних завдань та заходів, що направлені на запобігання та протидію домашньому насильству над жінками. До таких завдань і заходів віднесено:

1) запобігання домашньому насильству шляхом подолання в українському суспільстві негативних стереотипів і формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; розуміння суспільством природи домашнього насильства; формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини, заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобігання домашньому насильству;

2) реагування на факти домашнього насильства шляхом розбудови нової системи реагування на насильство із забезпечення координації та ефективної взаємодії спеціально уповноважених органів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидію домашньому насильству, інших органів та установ, які виконують функції, пов'язані з проведенням заходів у сфері запобігання та протидію домашньому насильству, навчання та підвищення рівня професійної компетентності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидію домашньому насильству;

3) забезпечення доступності та якості надання необхідних соціальних послуг особам, постраждалим від домашнього насильства шляхом надання кожній постраждалій особі інформації про її права та можливості реалізації таких прав та забезпечення реалізації таких прав; забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги; надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб; забезпечення реагування на випадки домашнього; створення умов для цілодобового опрацювання звернень/повідомлень громадян з питань домашнього насильства; забезпечення постраждалим

особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги та доступу до медичних послуг, послуг з охорони психічного здоров'я, судово-медичної експертизи;

4) належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки [22].

Проведений нами аналіз цих завдань і заходів, надав можливість зробити висновок, що сьогодні в Україні багато заходів впроваджено для запобігання та протидії домашньому насильству над жінками. Зокрема, сьогодні в Україні функціонують:

1) Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, основним завданням якого є не лише забезпечення належного реагування в межах компетенції на звернення громадян про факти домашнього насильства, але й інформування та консультування з питань запобігання та протидії домашньому насильству, проведення моніторингу та аналізу громадської думки з питань домашнього насильства, обмін інформацією із суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі [25];

2) «Гарячі лінії», зокрема: урядова гаряча лінія з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознаками статі за телефоном 1547 та Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації за єдиним гармонізованим загальноєвропейським номером з надання психологічної допомоги 166123. Так, наприклад, у 2020 року на урядову «гарячу лінію» надійшло 8859 звернень щодо домашнього насильства, з них понад 5014 — від жінок, та до Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства надійшло 29511 звернень, з них 83,6% зроблені жінками. [26; 27],

3) цілодобова «гаряча» лінія Єдиного контактного центру системи безоплатної правової допомоги 0800 213103, де особи, що постраждали від домашнього насильства, можуть отримати кваліфіковану правову допомогу [28];

4) центри надання безоплатної допомоги, до яких можуть звернутися будь-яка особа, що постраждала від домашнього насильства для отримання вторинної безоплатної правової допомоги, що є видом державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та включає такі види правових послуг,

як: захист, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. Наприклад, у 2020 році до регіональних центрів надання безоплатної правової допомоги надійшло 1177 звернень від осіб, які постраждали від домашнього насильства, з них 1123 (95%) від жінок. Найчастіше особи, постраждали від домашнього насильства зверталися для вирішення питань щодо видачі обмежувального припису, представництво інтересів у кримінальних та адміністративних справах, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини (дітей), позбавлення батьківських прав. 30% клієнтів, що постраждали від домашнього насильства і яким була надана допомога, звернулися до системи безоплатної правової допомоги повторно з інших питань (розподіл майна, позбавлення батьківських прав тощо) [29].

5) Telegram-чат «Правова допомога протидії насильству» (https://t.me/Non_Violence_Bot), що запущений системою безоплатної правової допомоги, де потерпілі від домашнього насильства та свідки можуть онлайн отримати консультацію юристів щодо захисту своїх прав. Юристи системи безоплатної правової допомоги, які спеціалізуються у сфері сімейних відносин, надають відповіді на правові запитання, роз'яснюють алгоритм дій щодо захисту прав [30].

6) Довідково-інформаційна платформа правових консультацій WikiLegalAid, що є додатковий інструмент та дає змогу спростити процес вирішення правових проблем клієнтів, підвищити правову свідомість та освіченість населення. У WikiLegalAid розміщено правові консультації з найактуальніших питань, в тому числі у сфері протидії домашньому насильству [31];

7) інформаційна компанія «Розірви коло», що є частиною масштабної програми Фонду ООН у галузі народонаселення із протидії та запобігання домашнього та/і гендерно зумовленого насильства в Україні, яка спрямована на розвиток мережі якісних спеціалізованих послуг і покращення координації та міжвідомчої взаємодії суб'єктів на муніципальному рівні, а також активізацію та залучення мешканців міст до запобігання та раннього виявлення випадків домашнього насильства у громадах. В рамках проекту жінкам, які постраждали від домашнього/гендерного зумовленого насильства надається можливість взяти участь у програмі «Кар'єрний хаб», що пропонує

послуги для вдосконалення професійних навичок та успішного працевлаштування, дотримуючись індивідуального підходу до оцінки потреб і можливостей кожної жінки та будуючи персональну стратегію для досягнення вашої мети [32],

8) мобільний додаток «Твоє право», що є універсальним юридичним довідником для всіх осіб, що постраждали в наслідок конфлікту на сході України та від сексуального і гердерно зумовленого насильства чи торгівлі людьми [33],

9) 37 притулків для жертв домашнього насильства, діє 298 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі [34].

10) 45 спеціалізованих мобільних груп Національної поліції України, що активно працюють у всіх регіонах держави [9].

Поряд з цими заходами, в Україні посилена відповідальність за вчинення особою домашнього насильства, зокрема, за вчинення домашнього насильства передбачена адміністративна відповідальність (стаття 173-2 КУпАП) [35], а за систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи — кримінальна відповідальність (стаття 126-1 КК України) [36]. Відповідно до судової статистики судів першої інстанції до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства за ознаками складу злочину, що передбачено статтею 126-1 КК України, притягнуто 921 особу, при цьому потерпілими є 593 жінок та 6 дівчаток [37]. Водночас, за вказаний період до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства притягнуто 62360 осіб [38]. Таким чином, здебільшого особи, що вчиняють домашнє насильство, притягуються до адміністративної відповідальності.

Втім, поряд з адміністративною та кримінальною відповідальністю за вчинення домашнього насильства, у законодавстві України передбачено вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, до яких належать: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника, що виноситься за заявою постраждалої особи чи за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України, що може містити такі заходи, як: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; за-

борона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника, що приймається судом та визначає один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, зокрема: заборону перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборону наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборону вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи — здійснюється уповноважений підрозділом органу Національної поліції України з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк і проводить з ним профілактичну роботу; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників [10].

Відповідно до звіту Національної поліції України лише у 2020 році працівниками Національної поліції було винесено понад 42 тисячі термінових заборонних приписів, при цьому на контролі в поліції перебували 82 тисячі кривдників [9].

Висновки. Не зважаючи на врегулювання питання запобігання та протидії домашньому насильству на законодавчому рівні, вжиття заходів щодо запобігання та протидії цьому негативному явищі, домашнє насильство над жінками в Україні є однією з найактуальніших проблем сучасності. Для України сьогодні залишається важливим ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, впровадження інформаційної компанії проти домашнього насильства над жінками для формування нетерпимого ставлення до цього явища, підвищення рівня поінформаності про існування різних видів допомоги для жінок, що стали жертвами домашнього насильства (отримання правової допомоги, психологічної допомоги, різних соціальних послуг, підтримки та захисту).

Література

1. Violence against women. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
2. Горбова Г. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 // Відкритий міжнар. універ. розвитку людини «Україна». Київ, 239 с.
3. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 // Нац. акад. внутр. справ. Київ, 371 с.
4. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 // Нац. акад. внутр. справ. Київ, 202 с.
5. Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок від 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text
6. Chipakupaku D. Coronavirus: Calls to National Domestic Abuse Helpline Rise by 25% in Lockdown. Sky News. Sky. April 6. URL: <https://news.sky.com/story/39coronavirus-calls-to-national-domestic-abuse-helpline-riseby-25-in-lockdown-11969184>
7. Graham-Harrison Emma, Giuffrida Angela, Smith Helena, Ford Liz Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. URL: <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>
8. Уряд затвердив Державну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19691.html>
9. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
11. Загальна декларації прав людини ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
12. Міжнародний пакт про цивільні та політичні права ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
14. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
15. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
16. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence 11/05/2011. No. 210. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=210>
17. Attitudes and social norms on violence. URL: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/attitudes-and-social-norms-on-violence/>
18. Percentage of women aged 15–49 who think that a husband/partner is justified in hitting or beating his wife/partner under certain circumstances. URL: https://web.archive.org/web/20140704112113/http://www.childinfo.org/attitudes_data.php
19. Proportion of women subjected to physical and/or sexual violence in the last 12 months (% of women age 15–49). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SG.VAW.REAS.ZS>
20. OSCE-led survey on violence against women: Ukraine. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_0.pdf
21. Women, business and the law 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32639/9781464815324.pdf>
22. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 10.10.2018 № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80/ed20181010#Text>
23. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#n63>
24. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>

25. Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: наказ Мінсоцполітики України від 11.12.2018 № 1852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text>

26. Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>

27. Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>

28. Як отримати безоплатну правову допомогу дистанційно. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/kliyam/yak-otrymaty-bezoplatnu-pravovu-dopomogu/>

29. Безоплатна правова допомога 2020. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publicna-informatsiya/bezoplatna-pravova-dopomoga-2020/>

30. Система БПД запустила Телеграм-чат протидії домашньому насильству. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/systema-bpd-zapustyla-telegram-chat-protidyiy-domashnomu-nasylystvu/>

31. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0

32. Розірви коло. URL: <https://rozirvykolo.org/about/>

33. Твоє право. URL: <https://www.donbasssos.org/category/%d0%bd%d0%b0%d1%88%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%8b/%d1%82%d0%b2%d0%be%d1%94-%d0%bf%d1%80%d0%b2%d0%be/>

34. Міністерство соціальної політики приєднується до онлайн-марафону #миEUкраїна до святкування Дня Європи в Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20033.html?PrintVersion>

35. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv#Text>

36. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

37. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (№ 1-к) за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

38. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. Зведений за 2020 рік (№ 1-п). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

References

1. Violence against women. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
2. Ghorbova Gh. O. Administratyvno-pravove rehuljuvannja protydiji nasylystvu v sim'ji: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07 // Vidkrytyj mizhnar. univer. rozvytku ljudyny «Ukrajina». Kyjiv, 239 s.
3. Ghorbach-Kudrja I. A. Administratyvno-pravovi zasady zastosuvannja specialnykh zakhodiv shhodo protydiji domashnjomu nasylystvu: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07 // Nac. akad. vnutr. sprav. Kyjiv, 371 s.
4. Dovghunij K. V. Administratyvno-pravovi zasady dijajnosti subjektiv, shho zdijsnjutj zakhody u sferi zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasylystvu: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07 // Nac. akad. vnutr. sprav. Kyjiv, 202 s.
5. Deklaracija OON pro vykorinjuvannja nasyllja shhodo zhinok vid 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text
6. Chipakupaku D. Coronavirus: Calls to National Domestic Abuse Helpline Rise by 25% in Lockdown. Sky News. Sky. April 6. URL: <https://news.sky.com/story/39coronavirus-calls-to-national-domestic-abuse-helpline-riseby-25-in-lockdown-11969184>
7. Graham-Harrison Emma, Giuffrida Angela, Smith Helena, Ford Liz Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. URL: <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>
8. Urjad zatverdyl Derzhavnu prohramu zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasylystvu ta nasylystvu za oznakoyu staty na period do 2025 roku. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19691.html>
9. Zvit Nacionalnoji policiji Ukrajinu pro rezuljaty roboty u 2020 roci. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>
10. Pro zapobighannja ta protydiju domashnjomu nasylystvu: Zakon Ukrajinu vid 07.12.2017 # 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

11. Zagaljna deklaraciji prav ljudyny OON vid 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
12. Mizhnarodnyj pakt pro cyviljni ta politychni prava OON vid 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
13. Mizhnarodnyj pakt pro ekonomichni, socialjni ta kuljturni prava OON vid 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
14. Konvencija OON pro likvidaciju vsikh form dyskryminaciji shhodo zhinok vid 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
15. Konvencija proty katuvanij ta inshykh zhorstokykh, neljudsjiykh abo takykh, shho prynyzhujutj ghidnistj, vydiv povodzhenija i pokarannja OON vid 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
16. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence 11/05/2011 No. 210. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=210>
17. Attitudes and social norms on violence. URL: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/attitudes-and-social-norms-on-violence/>
18. Percentage of women aged 15–49 who think that a husband/partner is justified in hitting or beating his wife/partner under certain circumstances. URL: https://web.archive.org/web/20140704112113/http://www.childinfo.org/attitudes_data.php
19. Proportion of women subjected to physical and/or sexual violence in the last 12 months (% of women age 15–49). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SG.VAW.REAS.ZS>
20. OSCE-led survey on violence against women: Ukraine. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_0.pdf
21. Women, business and the law 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32639/9781464815324.pdf>
22. Pro skhvalennja Konceptiji Derzhavnoji socialjnoji prohramy zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyljstvu ta nasyljstvu za oznakoju stati na period do 2023 roku: rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy; Konceptija vid 10.10.2018 # 728-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80/ed20181010#Text>
23. Pytannja Derzhavnoji socialjnoji prohramy zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyljstvu ta nasyljstvu za oznakoju stati na period do 2025 roku: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.02.2021 # 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#n63>
24. Pro nevidkladni zakhody iz zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyljstvu, nasyljstvu za oznakoju stati, zakhystu prav osib, jaki postrazhdaly vid takogho nasyljstva: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.09.2020 # 398/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>
25. Pro utvorennja Derzhavnoji ustanovy «Kol-centr Ministerstva socialjnoji polityky Ukrainy z pytanij protydiji torghivli ljudjmy, zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyljstvu, nasyljstvu za oznakoju stati ta nasyljstvu stosovno ditej»: nakaz Minsocpolityky Ukrainy vid 11.12.2018 # 1852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text>
26. Nacionaljna gharjacha linija z poperedzhennja domashnjogho nasyljstva, torghivli ljudjmy ta gendernoji dyskryminaciji. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>
27. Nacionaljna gharjacha linija z poperedzhennja domashnjogho nasyljstva, torghivli ljudjmy ta gendernoji dyskryminaciji. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>
28. Jak otrymaty bezoplatnu pravovu dopomoghu dystancijno. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/kliiyentam/yak-otrymaty-bezoplatnu-pravovu-dopomogu/>
29. Bezoplatna pravova dopomogha 2020. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publicna-informatsiya/bezoplatna-pravova-dopomoga-2020/>
30. Systema BPD zapustyla Teleghram-chat protydiji domashnjomu nasyljstvu. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/systema-bpd-zapustyla-telegram-chat-protydiji-domashnomu-nasylstvu/>
31. «WikiLegalAid» dovidkovo-informacijna platforma pravovykh konsuljtacij. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0
32. Rozirvy kolo. URL: <https://rozirvykolo.org/about/>
33. Tvoje pravo. URL: <https://www.donbasssos.org/category/%d0%bd%d0%b0%d1%88%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%8b/%d1%82%d0%b2%d0%be%d1%94-%d0%bf%d1%80%d0%b2%d0%be/>

34. Ministerstvo socialjnoji polityky pryjednujetsja do onlajn-marafonu #myEUkrajina do svjatkuvannja Dnja Jevropy v Ukraini. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20033.html>? PrintVersion

35. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja vid 07.12.1984 # 8073-Kh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv#Text>

36. Kryminalnyj kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 # 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

37. Zvit sudiv pershoji instanciji pro rozghljad materialiv kryminalnogho provadzhennja (#1-k) za 2020 rik. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

38. Zvit sudiv pershoji instanciji shhodo rozghljadu sprav pro administratyvni pravoporushennja. Zvedenyj za 2020 rik (#1-p). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

Кикоть Вікторія Миколаївна

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Кикоть Виктория Николаевна

соискатель

Научно-исследовательского институт публичного права

Kykot Viktoriya

Applicant of the

Research Institute of Public Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7632

**ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРОЮ
ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ В УКРАЇНІ**

**ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ
ПУБЛИЧНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ СФЕРОЙ
ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ В УКРАИНЕ**

**GENESIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT
OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD
OF TRANSPLANTOLOGY IN UKRAINE**

Анотація. У статті розглянуто питання щодо становлення і розвитку сфери трансплантології в Україні, вчених, які відкривали, розвивали, прославляли вказану сферу на теренах усієї держави. Встановлено, що сфера трансплантації є важливою складовою сфери охорони здоров'я, а також є особливо важливим завданням державної діяльності в цілому, котра заключається у забезпечення суспільних відносин у досліджуваній сфері.

Досліджено, що трансплантація, як метод лікування показана при великій кількості найрізноманітніших захворювань, часто вона є єдиним способом порятунку людського життя, а її історія розвитку нерозривно пов'язана із розвитком медицини в цілому. Українська медична наука має багату історію, пов'язану з іменами видатних вчених у галузі теоретичної, клінічної і профілактичної медицини минулого і теперішнього часу.

Розглянута пропозиція щодо висвітлення історії трансплантології, як однієї з розділів медичної науки, яка є самостійною галуззю охорони здоров'я, та й в цілому загальної історії культури людства, що розглядає розвиток знань, пов'язаних із захворюваннями, лікуванням людини, збереженням і зміцненням її здоров'я, а завданням всієї країни сьогодні – допомагати розвитку цієї галузі заради нових врятованих життів, заради майбутнього.

Ключові слова: трансплантація органів, трансплантація анатомічних матеріалів людини, трансплантологія, трансплантологи, захворювання.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы становления и развития сферы трансплантологии в Украине, ученых, которые открывали, развивали, прославляли указанную сферу на территориях государства. Установлено, что сфера трансплантации является важной составляющей сферы здравоохранения, а также особенно важной задачей государственной деятельности в целом, которая заключается в обеспечении общественных отношений в исследуемой сфере.

Исследовано, что трансплантация как метод лечения показана при большом количестве самых различных заболеваний, часто она является единственным способом спасения человеческой жизни, а ее история развития неразрывно

связана с развитием медицины в целом. Украинская медицинская наука имеет богатую историю, связанную с именами выдающихся ученых в области теоретической, клинической и профилактической медицины в прошлом и настоящем.

Рассмотрено предложение по освещению истории трансплантологии, как одной из разделов медицинской науки, которая является самостоятельной отраслью здравоохранения, да и в целом общей истории культуры человечества, рассматривающей развитие знаний, связанных с заболеваниями, лечением человека, сохранением и укреплением его здоровья. а задачей всей страны сегодня – помогать развитию этой отрасли ради новых спасенных жизней, ради будущего.

Ключевые слова: трансплантация органов, трансплантация анатомических материалов человека, трансплантология, трансплантологи, заболевания.

Summary. The article considers the issues of formation and development of the field of transplantology in Ukraine, scientists who discovered, developed, glorified this field in the country. It has been established that the field of transplantation is an important component of the sphere of health care, and is also a particularly important task of state activity in general, which is to ensure public relations in the field under study.

It has been studied that transplantation as a method of treatment is shown in a large number of different diseases, it is often the only way to save lives, and its history is inextricably linked with the development of medicine as a whole. Ukrainian medical science has a rich history associated with the names of prominent scientists in the field of theoretical, clinical and preventive medicine of the past and present.

The proposal to cover the history of transplantology as one of the branches of medical science, which is an independent branch of health care, and in general the general history of human culture, which considers the development of knowledge related to diseases, human treatment, preservation and promotion of health. and the task of the whole country today is to help the development of this industry for the sake of new lives saved, for the sake of the future.

Key words: organ transplantation, transplantation of human anatomical materials, transplantology, transplantologists, diseases.

Постановка проблеми. Життя і здоров'я людини є найвищою цінністю в усьому світі. Медицина постійно розвивається, шукає нові шляхи та методи лікування, які допомагають боротися з багатьма захворюваннями. Трансплантація сьогодні є однією з найбільш наукомістких сучасних медичних технологій, що динамічно розвивається. Пересадка клітин, тканин, органів допомагає зберегти життя безнадійним хворим. Завдяки цим операціям у різних країнах врятовані тисячі людей, які колись були приречені на смерть або інвалідність. Як метод лікування трансплантація показана при великій кількості найрізноманітніших захворювань, найчастіше вона є єдиним способом порятунку людського життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику дослідження сфери трансплантології досліджували упродовж багатьох років із різних точок зору, зокрема у працях, І. І. Гореліка [1], А. М. Крисикува [2], Н. Є. Крилової [3], О. О. Мисливої [4], А. В. Мусієнка [5], С. С. Тихонової [6], О. Г. Стрельченко [7,8], Г. В. Чеботарьової [9] та інших вчених. Однак недостатня наукова розробка цього питання потребує подальших досліджень.

Метою статті є дослідження генезису становлення і розвитку публічного адміністрування сфери трансплантології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку трансплантології нерозривно пов'язана із розвитком медицини вцілому [10], а українська медична наука має багату історію, пов'язану з іменами видатних вчених у галузі теоретичної, клінічної і профілактичної медицини минулого і теперішнього часу.

Вважаємо, що історія трансплантології є одним з розділів загальної історії культури людства. Вона розглядає розвиток знань, пов'язаних із захворюваннями, лікуванням людини, збереженням і зміцненням її здоров'я.

Витоки становлення та розвитку трансплантології на теренах України бере свій початок практично від початку людства до сьогодення. При цьому слід зазначити, що водночас із розвитком загальної історії розвивається і сфера трансплантології.

В історії сфери трансплантології України можна виділити такі періоди історичного розвитку сфери трансплантології:

I. Період стародавніх часів (800 років тому – до XII–VI тис. до н. е.);

II. Період князівської доби (IX ст. – XIII ст.);

III. Період Литовсько-Польської доби – епоха Відродження (XIV – перша пол. XVI ст.);

IV. Період Гетьманщини (XV – перша половина XVII ст.);

V. Період доби національно-визвольних змагань (початок XX ст.);

VI. Період самостійної України (кінець XX ст. – до сьогодні);

Вважаємо за доцільне схарактеризувати ці періоди. Так, Період первісних часів характеризується цікавими історичними фактами щодо становлення та розвитку трансплантології. Ця сфера, як галузь медичних знань своїм корінням сягає у глибоку давнину.

Так, у межах стародавнього періоду можна виділити два основних етапи: період первісної орди та період родового устрою, який поділяється на дві стадії: материнський родовий лад (матріархат) та батьківський родовий лад (патріархат).

У зазначений період почало запроваджуватися бальзамування при розтині трупів, у наслідок чого почали формуватися певні анатомічні уявлення. Із лікувальною метою стало застосовуватися очищення організму від шлаків із використанням лікарських засобів із проносними, потогінними та сечогінними властивостями тощо [11].

У вказаний період (приблизно у XIII столітті) є перша згадка вдалої трансплантації, яка представлена у формі легенди про життя святих мучеників, лікарів Косьми і Доміана, які повинні були чудесним чином замінити хвору ногу на здорову, взяту у мертвої людини. Ця успішна процедура увічнена на картинах, що знаходяться у багатьох країнах. У наступні століття так само зустрічаються аналогічні відомості про трансплантацію, хоча у них немає історичного підтвердження.

Отже, основними ознаками періоду стародавніх часів щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) у людства починається свідоме анатомічне уявлення про будову організму та окремих його органів; 2) з'являється усвідомлення про те, що організм, зокрема органи здатні до очищення; 3) з'являється перша згадка вдалої трансплантації.

Наступним періодом становлення та розвитку сфери трансплантології є, Період князівської доби, де сфера обігу трансплантації органів і анатомічних тканин стала розвиватися досить активно.

Медичну допомогу в Київській Русі надавали «фамільні лікарі», тобто лікарі, які передавали мистецтво з покоління в покоління, лікарі-жреці при храмах та лікарі емпірики [12, с. 149]. З введенням християнства при перших монастирях виникали притулки і богадільні, де займалися лікуванням. У самих ранніх документах писемності зустрічаються вказівки на існування лечців, про яких йдеться в «Руській Правді» — найдавніший

з дійшовших до нас збірці руських законів, складеній при Ярославі Мудрому (поч. XI ст.), яка неодноразово переписувалася і доповнювалася. «Руська Правда» законодавчо встановлювала оплату праці ліццям: за законами того часу людина, завдавши збитків здоров'ю іншої людини, повинна була сплатити штраф до державної скарбниці і видати потерпілому гроші для оплати за лікування. Однією з найпопулярніших книг XI ст. був «Ізборник Святослава», перекладений з грецької в Болгарії, який двічі переписувався на Русі (1073, 1076) для сина Ярослава Мудрого князя Святослава, звідки і отримав свою назву «Ізборник» за своїм змістом набув рис енциклопедії, в якому були описані більшість тогочасних хвороб, подавалися їх причини, лікування та попередження.

Медицина часів Київської Русі-України мала кілька напрямів, зокрема в «Ізборнику» зазначено, що процвітала хірургія, як найважливіша галузь практичного лікування. Це було зумовлене частими війнами і побутовими травмами. Хірургія давньоруською мовою називалася «різання», а хірург — «різалником». Тогочасні хірурги володіли технікою операції на черепі при епілепсії та інших захворюваннях. В XI ст. найпоширенішим видом хірургічного втручання була ампутація кінцівок, при цьому «різалник» мав домогтися безгнійного загоєння ран з ледь помітним шрамом.

На жаль, медичних пам'яток часів Київської Русі-України майже не збереглося. Багато творів загинуло у вогні пожеж під час феодальних воєн та іноземних навал.

Отже, основними ознаками періоду князівської доби щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) відбувається накопичення медичних знань, які передаються із покоління в покоління; 2) з появою християнства лікування хворих відбувається при храмах та монастирях; 3) в документах писемності зустрічаються перші згадки про лікарів-лечців, зокрема в «Руській Правді»; 4) у вказаний період процвітає найважливіша галузь практичного лікування — хірургія.

Наступним періодом становлення сфери трансплантології є Період Литовсько-Польської доби, період епохи Відродження. У вказаний період почали відкриватися медичні школи, з'являлися перші дипломовані лікарі, а отже склалися відносно сприятливі умови для розвитку культурного життя, зокрема для розвитку медицини.

Лікарське мистецтво було пов'язано не тільки з філософією і науками про природу, але також з живописом і літературою. Великі художники вказаної епохи — Тиціан, Мікеланджело, Леонардо

да Вінчі, А. Дюрер, П. Веронезе і багато інших ілюстрували анатомічні твори XVI в., «Золотої століття анатомії».

Одним з інструментів анатомічних досліджень в епоху Відродження було мистецтво малювання і живопису. Оскільки до початку XVI в. розвиток анатомії гальмувалося забороною на розтин трупів, поширилося таємне анатомування. Відома легенда про те, що молодий Мікеланджело створив прекрасне розп'яття для одного з флорентійських монастирів, і настоятель на знак подяки дозволив йому проводити анатомічні дослідження в монастирському підвалі. Художник міг придбати необхідні знання про будову людського тіла тільки в результаті практичних занять, оскільки медичних творів і енциклопедій того часу не було точних малюнків і анатомічних описів.

Таким чином, основними ознаками періоду Литовсько-Польської доби щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) значущо розвивається галузь медицини — відкриваються медичні школи, з'являються перші дипломовані лікарі; 2) відбувся значний розвиток будови організму та окремих його органів, який відображався у мистецтві відомих художників.

Наступним періодом становлення та розвитку сфери трансплантології є Період Гетьманщини.

Про те, що Запорозька Січ була військовою організацією, відомо всім. Бойова звитяга, хоробрість, військове мистецтво козаків, їх битви неодноразово ставали предметом численних історичних і фольклорних досліджень. Однак, говорячи про запорожців як мужніх воїнів, дуже мало знаємо про те, як надавалася їм медична допомога. Хоч і славилися запорожці тим, що під час боїв зазнавали мінімальних втрат, та лікувати поранених все одно було необхідно. Тому й виробили вони свою унікальну систему воєнно-польової медицини, зокрема під час бойових дій вони засипали свіжі рани землею та попелом — їх змочували слиною або заміщували з павутиною. Є також свідчення, що для загоєння ран їх засипали цукром або ж сіллю.

Козацька медицина була унікальним явищем в історії лікувальної справи України. Відмінна від медицини народної, вона повністю відповідала вимогам життя запорожців, була покликана швидко і за допомогою підручних матеріалів надавати допомогу на полі бою. Козацька медицина характеризувалася розгалуженою системою військових шпиталів. У ній поєдналися знання цирульників, лікарів, ченців, характерників і простих козаків. У ній переплелися християнські та язичницькі елементи.

Витоки української трансплантології зазвичай пов'язують з ім'ям М.І. Пирогова, яким у 1835 р. була прочитана наукова лекція «Про пластичні операції взагалі та про пластику носа особливо», в якій він детально дослідив можливість трансплантації деяких органів та частин людського організму, а також виділив можливі питання та проблеми при таких пересадках.

Разом з тим, деякі вчені вважають, що початком існування трансплантології слід вважати появу навиків з переливання крові, які були опановані вченими набагато раніше.

Переливання крові робили ще з давніх часів. У працях Плінія та Цельса можна зустріти згадки про те, що хворим із епілепсією, порушенням психіки приписували випивати кров. Достеменно невідомо про результати такого лікування, але про її цілющі властивості існує безліч інформації. Перші важливі відкриття у сфері донорства були зроблені ще у 1628 р., адже тоді В. Харві оприлюднив інформацію про закон кровообігу та дав значний поштовх для можливості розробки методу переливання крові.

В подальшому у 1667 р. — Жан Батіст Дені перелив кров від овечки до людини. Після вдалого експерименту особистого лікаря Людовіка XIV Жана Батіста Дені було здійснено ще кілька успішних переливань. Кілька процедур закінчилися летально (через несумісність крові тварини та людини), тому через деякий час подібні експерименти були заборонені у Франції. Далі медики вирішили проводити внутрішньовенні переливання за допомогою звичайного пташиного пір'я замість ін'єкційної голки та пузиря риб [13].

Першу ж у світі операцію з переливання крові від людини до людини було проведено 25 вересня 1818 року англійським акушером Джеймсом Бланделлом. Вчений зробив це в рамках операції, що проводилася у пацієнтки з післяпологовою кровотечею. В якості донора виступив чоловік пацієнтки — лікар взяв у нього близько чотирьох унцій крові з руки, використовуючи шприц. Після він перелив кров жінці. Надалі — в 1825–1830 роках — Бланделл провів 10 трансфузій, 5 з яких врятували життя пацієнтам. Лікар розумів серйозність процедури, тому чітко розробив технологію забору крові і її переливання.

Отже, основними ознаками періоду Гетьманщини щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) з'являються перші згадки воєнно-польової медицини; 2) враховується в роботі методика переливання крові, як початок існування сфери трансплантології.

Наступним періодом розвитку сфери трансплантології є період доби національно-визвольних змагань, який характеризується здобуттям вчених медичних знань по видаленню хірургічним шляхом частин хворого органу або патологічно змінених тканин. Світовий досвід у сфері заміни певного органу чи тканини, що втратили функціональне призначення, на здоровий орган чи відповідну тканину розпочинається з пересадки нирки кози від собаки, здійсненої 1902 р. віденським хірургом Е. Ульманом (причиною вибору нирки органом для пересадки як у тварини, так і в людини є її парність та особливість кровопостачання)[14].

У середині ХХ століття відбулися великі відкриття в царині трансплантаційної імунології і тут неможливо не згадати Іллю Ілліча Мечнікова, який у 1882 році, перебуваючи в Італії, відкриває явище фагоцитозу, яке інтенсивно досліджує наступні 25 років. В 1908 році Ілля Мечніков, спільно з Паулем Ерліхом отримує Нобелівську Премію з медицини за «праці з імунітету». Розвинута ним фагоцитарна теорія імунітету, згідно з якою патогени та токсини знешкоджуються та елімінуються фагоцитуючими клітинами, є одним із наріжних каменів сучасної імунології. Наукова діяльність Іллі Мечнікова охоплювала також мікробіологію, еволюційну ембріологію, порівняльну патологію, епідеміологію, геронтологію.

Не дивлячись на те в якій ситуації зараз перебуває галузь трансплантології України, потрібно зазначити, що саме Україна була першою країною в якій проводилася спроба пересадити нирку людині.

Вказане досягнення невід'ємно пов'язане з українським хірургом, архієпископом Лукою Войно-Ясенецьким (мирське ім'я: Валентин Феліксович Войно-Ясенецький), який став першокласним хірургом водночас був сумлінним вірянином, прийняв чернечий постриг і був висвячений у єпископи, і, навіть в умовах заслання намагався пересаджувати нирку, зокрема є витоки історії, що одного разу в Єнісейськ з одного із районів привезли помираючого чоловіка з хворими нирками. Після того, як Лука Войно-Ясенецький оглянув хворого, то наказав рідним купити і заколоти теля. Рідні чоловіка прислухалися до порад архієпископа, а вчений взяв свіжі нирки тварини і пришив їх хворому. Є історичні витоки, що після операції стан здоров'я чоловіка був у задовільному стані.

Нажаль про подальшу долю пацієнта нічого не відомо — згодом за доносами місцевих медиків, у яких засланець геній відбивав пацієнтів, Луку відіслали ще далі, на кількасот південніше

на Ангари. Втім, він продовжував лікувати людей і там [15].

До речі, саме він запропонував і випробував метод обробки трансплантата розчином сулеми, що значно уповільнювало розвиток реакції відторгнення. Про вказаний метод обробки трансплантата в історію потрапив від операційної сестри, яка працювала з хірургом.

На території України в той час експерименти з трансплантації на тваринах проводив професор Євген Григорович Черняхівський.

Впродовж 1907–1908 років провів серію експериментів з накладання судинного шва собакам, про що зазначає у 1910 року в своїй дисертації, зокрема, що 18 із 25 судинних швів виявились прохідними.

З 1907 по 1911 роки Євген Черняхівський виконує трансплантації нирки собакам, про результати операцій повідомляє на засіданні Київського хірургічного товариства 1913 року. Під час дослідів проводилась гетеротопічна трансплантація нирки в черевну порожнину, ниркові артерію і вену пришивали до відповідних клубових судин, а сечовід у сечовий міхур.

У листопаді 1913 року на урочистих зборах Київського хірургічного товариства, кажучи про сучасний стан хірургії кровоносних судин, Є. Г. Черняхівський охарактеризував свої експерименти з трансплантації нирок як невдалі. Він справляв гомопластичну пересадку в черевну порожнину, ниркові артерію і вену з'єднував з клубовими артерією і веною, сечовід вшивають в сечовий міхур. Після зшивання судин безкровна нирка наповнювалася кров'ю. На думку вченого, нирка гинула внаслідок похибки, оскільки «пульсація судин після шва була хороша, трансплантат брався від знекровленої тварини після промивки його фізіологічним розчином».

З 1920 року Євген Черняхівський очолює медичний інститут, створений на базі медичного факультету Київського університету імені Святого Володимира (нині — Національний медичний університет імені О. О. Богомольця). Впродовж двох років Євген Черняхівський був його першим ректором, а до 1929 року завідував кафедрою хірургії. У цей період відновлюється експериментальна робота над пересадкою нирки, а у їх проведенні йому допомагав (особливо активно в 1924 р.) його учень, молодий хірург Ю. Ю. Вороний. На жаль, результати цих експериментів не опубліковано, однак можна припустити, що методика їх проведення була дещо іншою (пересадка в пахову область) і, очевидно, що ці операції лягли в основу першої в світі пересадки нирки в клініці.

В Україні та в світі третій етап становлення трансплантології можна пов'язувати з виконанням пересадки цілого органу, зокрема, перша у світі трансплантація нирки виконана нашим співвітчизником українським хірургом Юрієм Юрійовичем Вороним.

З квітня 1933 року вищезгаданий хірург провів першу у світі операцію з пересадки кадаверної (трупної) нирки від людини людині. Про цю подію сам автор дуже докладно розповів в статті «До питання про блокаду ретикулоендотеліального апарату в людини при деяких формах отруєнь сулемою і про вільне пересадження цілої нирки, узятої від трупа, як метод лікування при цьому отруєнні», поміщеної в 1 томі «Праць Всеукраїнського інституту невідкладної хірургії і переливання крові», виданих у м. Дніпропетровську в 1934 році, а результати вказаної роботи були опубліковані ним в італійському журналі «*Vinerva Chirurgica*».

Перша гомотрансплантація нирки стала результатом багаторічного наполегливого наукового і практичного пошуку, розробки та удосконалення новітніх хірургічних методик, перевірки досягнутого в експерименті і, звичайно, високої особистої хірургічної майстерності.

Операція пройшла успішно. Хворий віком 26 років пересадили нирку 60-літнього реципієнта, що загинув від перелому основи черепа. Нирку взяли через 6 годин після його смерті, а пересадили її на судини стегна з виводом кукси сечоводу на шкіру. Не були взяті до уваги фактори сумісності тканин і органів, навіть групова належність донора і реципієнта, але Ю.Ю. Вороний зробив це спеціально, маючи своє наукове обґрунтування можливості ігнорування цієї розбіжності, а саме: він розглядав трансплантацію, як тимчасову дію, яка є потрібною до моменту відновлення функції власних нирок, уражених сулемою. Хвора прожила два дні і померла, але в першу добу після операції пересаджена нирка давала сечовипускання, що призвело хоча й до короткочасного, але поліпшення стану хворої [16].

16 травня 1972 року професор Віктор Степанович Карпенко (1923–2003) в Київському науководослідному інституті урології та нефрології виконав успішну трансплантацію нирки від живого рідинного донора. Наступного року Віктор Карпенко виконає трансплантацію нирки від трупного донора.

16 травня 1972 р вперше в Україні Віктор Степанович успішно провів пересадку нирки від живого донора, в подальшому — 75 трансплантацій, підготував для України урологів-трансплантологів, створив

відділення трансплантації нирки. Досконало володіючи методиками судинного, мікрохірургічного та герметичного швів, а також новаторським баченням відомих проблем урології, В.С. Карпенко змістив акцент у бік застосування більш тонких операційних технік і навчив цьому співробітників. Віктор Степанович почав першим в Україні здійснювати аутотрансплантацію нирок при стенозі ниркової артерії. Дана патологія приводила до активізації реніангіотензинової системи і розвитку гіпертонії, яка піддається корекції виключно хірургічним шляхом, а при відсутності лікування різко скорочується тривалість життя людини.

Таким чином, основними ознаками періоду доби національно-визвольних змагань щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) здобуття вченими медичних знань по видаленню хірургічним шляхом частин хворого органу або патологічно змінених тканин; 2) відкриття Іллею Мечніковим явища фотоцитозу, яке стало наріжним каменем трансплантології; 3) проведення на території України вдалих експериментів з трансплантації на тваринах; 4) проведення першої у світі операції з пересадки кадаверної (трупної) нирки від людини людині та здобуття за проведеними її результатами світової слави; 5) успішне проведення операцій з пересадки нирки від живого донора з урахуванням всіх методик та новаторських вчень.

Наступним періодом ми виділяємо — період незалежної України, де важливу роль в становленні та розвитку трансплантології в Україні відіграв український вчений, хірург-трансплантолог-уролог, піонер клінічної трансплантації нирки в Україні, засновник вітчизняної школи трансплантологів Євген Якович Баран, наукові дослідження якого присвячені питанням розробки, вивчення і впровадження фізіологічно обґрунтованих принципів в реконструктивну й відновну хірургію нирок, пошуку та впровадження ефективних шляхів вирішення актуальних проблем позаниркового гемодіалізу і трансплантації донорської нирки.

Євген Якович Баран створив новий напрямок у вітчизняній трансплантології — вивчення науково обґрунтованих принципів профілактики і лікування реакцій відторгнення та інших післяопераційних ускладнень при трансплантації донорської нирки, базуючись на глибокому та всебічному дослідженні інтимних механізмів її адаптації в організмі реципієнта.

Був провідним вченим серед урологів-трансплантологів в Україні, добре відомим далеко за її межами, увійшов до складу Київського

науково-дослідного інституту клінічної та експериментальної хірургії, створив Асоціацію трансплантологів України.

У 2000 році науково-дослідний інститут за рішенням Президії академії медичних наук України реорганізовано у Національний інститут хірургії та трансплантології імені О.О. Шалімова зі створенням відділень трансплантації серця і кардіохірургії, трансплантації і хірургії печінки та трансплантації нирки. Інститут очолив член-кореспондент Національної академії наук України Валерій Феодосійович Саєнко, під керівництвом якого вперше в Україні виконані операції трансплантації серця, печінки та підшлункової залози від живого донора, проводилися пересадки нирок від трупного та родинного донора, а інститут розвиває й удосконалює наукові пошуки в галузі хірургічного лікування хвороб шлунка, кишківника, печінки, жовчних шляхів, підшлункової залози, портальної гіпертензії, а також у галузі хірургії судин і серця, трансплантології.

Значний внесок в історію української трансплантології вніс відомий лікар-хірург Котенко Олег Геннадійович, який виконав 184 трансплантацій печінки від живого родинного донора, 3876 резекцій печінки. Перший в Україні почав виконувати анатомічні резекції печінки по методу «систематичної сегментектомії» по методу М. Макиучі, значно удосконалив техніку порто-системних анастомозів при портальної гіпертензії, а з 2001 року перший і єдиний на сьогоднішній день в Україні володіє хірургічною технікою трансплантації печінки від живого родинного донора.

Неможливо й не згадати про відомого не лише в Україні, але й далеко за її межами Бориса Михайловича Тодурова, який, на нашу думку, на сьогоднішній день є висококваліфікований спеціалістом та вченим у галузі кардіохірургії та трансплантації серця. 2001 року Тодуров Борис Михайлович вперше здійснив пересадку серця людині, що дозволило Україні увійти до реєстру країн, де виконуються подібні операції. У 2015 році вперше в Україні виконав ультразвукову декальцинацію аортального клапана. У 2016 році вперше в Україні виконав операції з імплантації механічного серця (2 операції). За останні 10 років він створив самостійну школу кардіохірургії, у якій рівень та результати операцій відповідають найкращим світовим стандартам.

Ним розроблена власна ефективна методика хірургічного лікування тромбоемболії легеневої артерії та низка хірургічних втручань, альтернативних до трансплантації серця (зокрема модифі-

кації операції Батисти), тромбектомія з нижньої порожнистої вени в комплексі з нефректомією в умовах штучного кровообігу, торакоскопічна операція дитині з вродженою вадою серця.

Отже, основними ознаками періоду доби незалежної України щодо становлення та розвитку сфери трансплантології є: 1) створення нового напрямку у вітчизняній трансплантології; 2) вперше виконання в Україні операцій трансплантації серця, печінки та підшлункової залози від живого донора; 3) вперше виконання в Україні трансплантації печінки від живого родинного донора.

Україна має велику історію та видатних вчених-науковців, які свого часу прославили, розвинули та удосконалювали розвиток трансплантології на небувалі висоти, проте й варто зазначити, що на сьогодні Україна посідає останнє місце серед країн Європи за показником посмертного донорства — лише 0,15 випадків на один мільйон населення. Про це під час публічної лекції в Харківському національному медичному університеті на тему «Трансплантація в Україні — сьогодні й майбутнє, етичні й нормативно-правові аспекти» повідомила міністр охорони здоров'я України Раїса Богатирьова. За її словами, у сусідній Польщі показник посмертного донорства перевищує 14 випадків на мільйон населення, а в Іспанії, що є лідером за цим показником, таких випадків 35 на мільйон населення. «На шляху розвитку трансплантації в Україні в останні десятиліття стала «презумпція незгоди» як основа чинного законодавства.

Якщо до 1999 року — дати прийняття закону про трансплантацію — переважала пересадка органів, які були вилучені в донора-трупа, то після 1999 року почала стрімко збільшуватися кількість трансплантацій органів від живого родинного донора», — зазначила голова Мінздраву.

Кількість органних трансплантацій в Україні не перевищує 120 на рік, при цьому трансплантація завдяки посмертному донорству становить тільки 15%. Загалом в Україні показник трансплантацій на один мільйон населення становить лише 1,6, тоді як в Австрії він досягає 81,5, в Іспанії — 85,6, у США — 76,7 на мільйон населення. «У цей час українські трансплантологи, докладаючи значних професійних й психоемоційних зусиль, протягом року здатні допомогти лише біля сотні хворих із хронічною нирковою недостатністю і 12–15 хворим із патологією печінки», — відзначила Р.В. Богатирьова. Міністр підкреслила, що перебороти суспільну недовіру до трансплантології і посмертного донорства можна тільки шляхом

об'єднання зусиль усіх органів центральної виконавчої влади, місцевих органів самоврядування, правоохоронних органів, громадських організацій і релігійних конфесій.

Прикладом такого співробітництва може бути суспільне широке обговорення змін у діючій редакції Закону «Про трансплантацію».

Запропоновані провідними спеціалістами-трансплантологами зміни в зазначений закон, у тому числі і введення «презумпції згоди», були обговорені в усіх регіонах нашої країни на так званих «круглих столах».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Кожна людина повинна знати історію свого народу, своєї

держави. Освічена людина завжди розуміє, що без минулого немає майбутнього, без традиційного немає нового, без колишнього немає теперішнього. Для народу його історія — це не просто минуле, це його душа, а отже історія трансплантології є невід'ємною частинкою української медицини.

Ім'я кожного вченого-трансплантолога назавжди буде викарбовано у великій книзі врятованих життів, адже кожен з них вклав в історію цієї галузі частинку свого серця, яка тепер б'ється з кожним врятованим, адже завдяки їхній праці тисячі людей отримали новий шанс на життя. Тож завданням всієї країни сьогодні допомагати розвитку цієї галузі заради нових врятованих життів, заради майбутнього.

Література

1. Горелик И. И. Правовые аспекты пересадки органов и тканей / И. И. Горелик. Минск: Вышейш. шк., 1971. 92 с.
2. Красиков А. Н. Уголовно-правовое значение согласия «потерпевшего» при аллотрансплантации // Тр. Высш. шк. МВД СССР, 1971. Вып. 32. С. 142–146.
3. Крылова Н. Е. Уголовная ответственность за преступления, совершаемые в сфере трансплантологии: проблемы юридической техники [Текст] / Н. Е. Крылова // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: Материалы III Международ. науч.-практ. конф., юрид. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова, 29–30 мая 2003 г. / Отв. ред. В. С. Комисаров и др. М.: Леке Эст, 2004. С. 231–243.
4. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації: монограф. / О. О. Мислива. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. 220 с
5. Мусієнко А. В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів і тканин людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
6. Тихонова С. С. Прижизненное и посмертное донорство в Российской Федерации: Вопросы уголовно-правового регулирования. Санкт-Петербург: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. 321 с.
7. Стрельченко О. Г. Адміністративно-правова характеристика розвитку сфери трансплантології в Україні. Напрямки реформування публічного та приватного права в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26 березня 2021 року) / за заг. ред. Т. О. Коломєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 86–88.
8. Стрельченко О. Г., Плавущька Т. Ю. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері трансплантології. Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України, НП України та інших суб'єктів публічної адміністрації: матеріали XV науково-практичного семінару. НАВС. Київ, 2020. С. 217–221.
9. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: автореф. дисертації канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г. В. Чеботарьова // НАН України. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/liter/33814.html#summary>
10. Стрельченко О. Г. Регулювання сфери обігу лікарських засобів в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ, 2019. 8 с.
11. Медицина на теренах України в родово-племінні часи. Медицина скіфів. Впливи античної медицини й медицини Сходу на народну медицину України. URL: <https://studfiles.net/preview/3882918/page:22/>
12. Семенченко В. Ф. История фармации: Учебное пособие. Москва: ИКЦ «Март», 2003. 640 с.
13. Історія донорства крові URL: <https://donor.ua/pages/2026>
14. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д. та ін. Прикладна етика. Навч. посіб. / За наук. ред. Панченко В. І. К.: «Центр учбової літератури», 2012. 392 с.
15. Жизнь и житие Войно-Ясенецкого, архиепископа и хирурга. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Luka_Vojno-Jasenetskij/zhizn-i-zhitie-vojno-jasenetskogo-arhiepiskopa-i-hirurga/
16. Юрій Юрійович Вороний піонер клінічної трансплантології. URL: https://voronuy.at.ua/publ/statti/jurij_jurijovich_voronij_pioner_klinichnoji_transplantologiji_ch1/2-1-0-45

References

1. Gorelik I.I. Pravovye aspekty peresadki organov i tkaney / I.I. Gorelik. Minsk: Vysheysh. shk., 1971. 92 s.
2. Krasikov A.N. Ugolovno-pravovoe znachenie soglasiya «poterpevshego» pri allotransplantatsii // Tr. Vyssh. shk. MVD SSSR, 1971. Vyp. 32. S. 142–146.
3. Krylova, N. Ye. Ugolovnaya otvetstvennost za prestupleniya, sovershaemye v sfere transplantologii: problemy yuridicheskoy tekhniki [Tekst] / N. Ye. Krylova // Mezhdunarodnoe i natsionalnoe ugolovnoe zakonodatelstvo: problemy yuridicheskoy tekhniki: Materialy III Mezhdunarod. nauch.-prakt. konf., yurid. fak. MGU im. M.V. Lomonosova, 29–30 maya 2003 g. / Otv. red. V.S. Komisarov i dr. M.: Leke Est, 2004. S. 231–243.
4. Stattia «Modeliuvannia tverdykh til» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%85_%D1%82%D1%96%D0%BB (data zvernennia: 10.09.2021)
5. Stattia 3D-skaner // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)
6. «3D-prynter» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)
7. Sait kompanii «Artec 3D». URL: <https://www.artec3d.com/ru/news/3d-scanning-tested-against-photography-in-autopsy> (data zvernennia: 10.09.2021)
8. Sait kompanii «TNT-TPI». URL: <https://www.tnt-tpi.com/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%BB-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D1%83/3d-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8-faro/%D0%BB%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80-faro-freestyle-3d> (data zvernennia: 10.09.2021)
9. Stattia 3D-skaner // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)
10. Korniienko V.V. Kryminalistychno 3d-modeliuvannia mistsia podii / V.V. Korniienko // Teoretychni pytannia yurysprudentsii i problemy pravozastosuvannia: vyklyky KhKhI stolittia. Kharkiv, 2020. S. 165–167. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/korniienko/pdf (data zvernennia: 10.09.2021)
11. Tereshkevych A.I. Zastosuvannia metodu 3D-skanuvannia obektiv v ekspertnii sluzhbi MVS Ukrainy / A.I. Tereshkevych // Kryminalistychnyi visnyk. 2014. № 2 (22). S. 158–160.
12. Semenov V.V., Vykorystannia novitnikh tekhnolohii ta dosiahnen nauky y tekhniky v kryminalnomu provadzheni / V.V. Semenov, A.I. Tereshkevych // Kryminalistyka y sudebnaia ekspertyza. 2015. Vyp. 60. S. 117–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kryse_2015_60_17 (data zvernennia: 10.09.2021)
13. Dufeniuk O.M., Kovalska M. Iu. Novitni tekhnolohii u praktytsi dosudovoho rozsliduvannia na prykladi vykorystannia 3D-Skaneriv ta smartfoniv pid chas ohliadu mistsia podii / O.M. Dufeniuk O.M., M. Iu. Kovalska // Porivnialno-analitychne pravo. 2014. № 2. S. 302–305.
14. Antoshchuk A.O., Kurylin I.R. Vykorystannia innovatsiinykh pidkhodiv pry vykladanni kryminalistychnykh navchalnykh dystsyplin // Aktualni pytannia kryminalistyky [Tekst]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 20 hrud. 43 2018 r.) / [redkol.: V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiyi ta in.]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2019. 334 s.
15. Sivanandan J., Liscio E. Assessing Structured Light 3D Scanning using Artec Eva for Injury Documentation during Autopsy / J. Sivanandan, E. Liscio // Forensic Science Program, University of Toronto, Mississauga, Canada. 2017. P. 21. URL: <https://www.acsr.org/wp-content/uploads/2017/01/2017-Assessing-Structured-Light-3D-Scanning-using-Artec-Eva-for-Injury-Documentation-during-Autopsy-Sivanandan.pdf> (data zvernennia: 10.09.2021)
16. Stattia «Adytyvni tekhnolohii» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (data zvernennia: 10.09.2021)
17. 3D-prynter Raise 3D PRO2 // Sait internet-supermarketu «Rozetka». URL: <https://rozetka.com.ua/179903417/p179903417/characteristics/> (data zvernennia: 10.09.2021)

Личенко Ірина Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Личенко Ирина Александровна

доктор юридических наук, профессор,

заведующий кафедрой гражданского права и процесса

Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования

Национального университета «Львовская политехника»

Lychenko Iryna

D. Sc. (Law), Professor

Educational-Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-4838-3579

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7604

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УТИЛІЗАЦІЇ МЕДИЧНИХ ВІДХОДІВ

ЭКОЛОГО-ПРАВОВЫЕ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УТИЛИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКИХ ОТХОДОВ

ENVIRONMENTAL–LEGAL AND ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECTS OF MEDICAL WASTE DISPOSAL

Анотація. У статті здійснено аналіз еколого-правових та адміністративно-правових аспектів утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 в Україні. Представлено обґрунтування пріоритетів удосконалення еколого-правового та адміністративно-правового забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19. Наголошено, що державою проводиться низка заходів задля зниження рівня смертності від цієї недуги, водночас посилюється негативний вплив на стан довкілля медичних відходів, що утворюються у результаті вакцинації, профілактики захворювання, діагностики, стаціонарного лікування цієї хвороби. Їх неконтрольована утилізація разом з побутовими відходами справляє негативний вплив на екологію, забруднюючи земельні, водні ресурси, є небезпечним джерелом поширення інфекції. Встановлено, що еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 пов'язане з формуванням нормативно-правової основи поводження з медичними відходами, зокрема збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, та ефективної діяльності органів публічного управління та правоохоронних органів щодо здійснення контролю за цим процесом. Наголошено на фактах успішної протидії таких органів незаконній діяльності щодо перевезення, зберігання, утилізації медичних відходів. Виявлено, що багато проблем у цій сфері зумовлені недостатнім фінансуванням медичної галузі. Наголошено на потребі впровадження дієвих адміністративно-правових заходів, передусім контрольовано-наглядових за суб'єктами господарювання щодо утилізації медичних відходів, детально регламентувати процедуру утилізації медичних відходів, присвятити цьому питанню вагоме місце в Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища до 2025 року, затвердженому розпорядженням КМУ 21 квітня 2021 р. № 443-р та посилити адміністративну відповідальність ліцензованих організацій з надання медичних послуг за порушення в зазначеній сфері. Визнано, що у таких умовах надзвичайно важливим є адаптація законодавства ЄС щодо утилізації медичних відходів до українських реалій.

Ключові слова: медичні відходи, пандемія Covid-19, органи публічного управління, правоохоронні органи, адміністративна відповідальність.

Анотація. В статті проведено аналіз еколого-правових і адміністративно-правових аспектів утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 в Україні. Представлено обґрунтування пріоритетів удосконалення еколого-правового і адміністративно-правового забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19. Зазначено, що державою проводиться ряд заходів для зменшення рівня смертності від цієї хвороби, одночасно посилюється негативний вплив на стан навколишнього середовища медичних відходів, що утворюються внаслідок вакцинації, профілактики захворювання, діагностики, стаціонарного лікування цієї хвороби. Їх неконтрольована утилізація разом з побутовими відходами має негативний вплив на екологію, забруднює земельні, водні ресурси, є небезпечним джерелом поширення інфекції. Встановлено, що еколого-правове і адміністративно-правове забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 пов'язано з формуванням нормативно-правової бази звернення з медичними відходами, зокрема збирання, перевезення, зберігання, сортування, обробки (переробки), утилізації, видалення, і ефективної діяльності органів публічного управління і правоохоронних органів по здійсненню контролю за цим процесом. Зазначено факти успішного протидіювання таких органів незаконній діяльності по перевезенню, зберіганню, утилізації медичних відходів. Встановлено, що багато проблем в цій сфері обумовлені недостатнім фінансуванням медицини. Зазначено необхідність впровадження дійсних адміністративно-правових заходів, зокрема контролюючих і наглядових за суб'єктами господарювання по утилізації медичних відходів, детально регламентувати процедуру утилізації медичних відходів, присвятити цьому питанню важливе місце в Національному плані дій по захисті навколишнього природного середовища до 2025 року, затвердженому розпорядженням КМУ 21 квітня 2021 № 443-р і посилити адміністративну відповідальність ліцензованих організацій по наданню медичних послуг за порушення в зазначеній сфері. Признано, що в таких умовах надзвичайно важливим є адаптація законодавства по утилізації медичних відходів до українських реалій.

Ключевые слова: медицинские отходы, пандемия Covid-19, органы публичного управления, правоохранительные органы, административная ответственность.

Summary. The article analyzes the environmental, legal and administrative aspects of medical waste disposal during the Covid-19 pandemic in Ukraine. The substantiation of priorities of improvement of ecological-legal and administrative-legal maintenance of procedure of utilization of medical waste during the Covid-19 pandemic is presented. It is emphasized that the state takes a number of measures to reduce mortality from this disease, while increasing the negative impact on the environment of medical waste generated as a result of vaccination, disease prevention, diagnosis, inpatient treatment of this disease. Their uncontrolled disposal together with household waste has a negative impact on the environment, polluting land and water resources, is a dangerous source of infection. It is established that the environmental, legal and administrative support of the medical waste disposal procedure during the Covid-19 pandemic is related to the formation of the regulatory framework for medical waste management, including collection, transportation, storage, sorting, processing (processing), disposal, removal, and effective activities of public administration and law enforcement agencies to monitor this process. The facts of successful counteraction of such bodies to illegal activity concerning transportation, storage, utilization of medical waste are emphasized. It was found that many problems in this area are due to insufficient funding of the medical sector. The need to implement effective administrative and legal measures, especially control and supervision of economic entities for the disposal of medical waste, to regulate in detail the procedure for medical waste disposal, to devote an important place to this issue in the National Environmental Action Plan until 2025, approved by the order of the Cabinet of Ministers of April 21, 2021 № 443-r and to strengthen the administrative liability of licensed organizations for the provision of medical services for violations in this area. It is recognized that in such conditions it is extremely important to adapt EU legislation on medical waste disposal to Ukrainian realities.

Key words: medical waste, Covid-19 pandemic, public administration bodies, law enforcement bodies, administrative responsibility.

Постановка проблеми. Проблеми екологічної безпеки є одними серед найважливіших серед глобальних проблем сучасності. Екологічна ситуація в Україні особливо погіршилася з огляду на негативний вплив медичних відходів в період пандемії Covid-19. Вони негативно впливають

на здоров'я населення, земельні, одні ресурси, тваринний світ.

Стан довкілля залежить від формування ефективних еколого-правових та адміністративно-правових засобів та процедур утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19, об'єднання

зусиль медиків, громадськості задля виявлення незаконної діяльності у цій сфері, формування наукового підґрунтя для активізації відповідної роботи.

Ці гострі проблеми спонукають представників екологічної, юридичної науки, практиків, громадськості по-новому осмислити пріоритети еколого-правової та адміністративно-правової науки, посилити пошук перспективних шляхів вирішення проблеми утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Створення оновленого підґрунтя для вироблення ефективної системи публічного адміністрування сфери утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 повинно стати пріоритетом вітчизняної адміністративної науки. Перед державою постало завдання щодо перегляду сучасної системи правового забезпечення цієї сфери, зважаючи на сучасні проблеми та нові екологічні загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі еколого-правові та адміністративно-правові аспекти утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 в Україні знайшли своє обґрунтування в працях низки вітчизняних вчених. Серед таких: Н. Клімчук [1], О. Горішна, Ю. Депутат, О. Іванько, А. Кожокару, В. Баркевич, В. Нарожнов [2], В. Конопацька, О. Стрельченко [3], І. Бухтіярова [4], С. Куцевляк [5], Є. Шульга, О. Карнаух-Голодняк [6] та інших. Однак ці праці комплексно не вирішують наукового завдання щодо формування адміністративно-правової та еколого-правової основи проведення потрібних реформ задля покращення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування пріоритетів удосконалення еколого-правового та адміністративно-правового забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Виклад основного матеріалу. Сучасні темпи поширення інфікування на COVID19 засвідчують, що у нашої державі, у порівнянні з європейськими країнами, наявні більш негативні тенденції. В Україні на коронавірусну інфекцію Covid-19 (пневмонію нового типу) вперше захворіла особа у березні 2020 року в м. Чернівці. У цьому ж місяці вперше була зафіксована перша смерть від цієї інфекції. Станом на 24 жовтня 2021 р. в Україні налічувалося 2769405 занедужалих, та 63872 померлих [7].

Державою проводиться низка заходів задля зниження рівня смертності від цієї недуги. Зокрема

станом на жовтень 2021 р. проведено 15 386 831 щеплень від Covid-19. Вакциновано 8 557 659 осіб, з них отримали першу дозу — 8 557 657 людей, завершили вакцинацію (отримали дві дози) — 6 829 174 особи [8].

Станом на кінець 2021 р. в Україні на стаціонарному лікуванні перебувало майже 18,5 тис. пацієнтів з цією хворобою.

В умовах загострення захворювання на COVID-19 та карантинних обмежень загострилося багато проблем у соціальній, економічній та екологічній сферах.

У суспільстві виникла потреба удосконалення правових засобів подолання негативного впливу медичних відходів, пов'язаних з подоланням пандемії.

Збільшення пацієнтів, хворих на COVID-19 та інші інфекційні захворювання загострили проблему утилізації медичних відходів. Загострення хвороби COVID19 спричинило збільшення медичних відходів, що утворюються у результаті вакцинації, профілактики захворювання, діагностики, стаціонарного лікування цієї хвороби, тощо.

Заклади охорони здоров'я створюють значний обсяг відходів, що утворюються в результаті лікування пацієнтів. Вони провокують ризик хімічних, токсичних, канцерогенних, мутагенних і радіаційних впливів на організм людини, травматизму та інфікування [9].

Серед медичних відходів, що потребують особливої процедури утилізації задля зменшення негативного впливу на довкілля слід виокремити інфекційні, тобто ті, що забруднені кров'ю, її продуктами, рідинами організму; діагностичні зразки, одноразове обладнання, гострі предмети, зокрема леза і шприци; хімічні речовини, що представлені дезінфікуючими засобами, розчинниками; лікарські препарати, зокрема вакцини, ліки, тощо.

Їх безконтрольна утилізація разом з побутовими відходами справляє негативний вплив на екологію, забруднюючи земельні, водні ресурси, є небезпечним джерелом поширення інфекції.

Еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 пов'язане з формуванням нормативно-правової основи поводження з медичними відходами, зокрема збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, та ефективної діяльності контролюючих та правоохоронних органів за цим процесом.

Еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення протидії таким негативним впливам

ґрунтується на Державних санітарно-проти-епідемічних правилах й нормах щодо поводження з медичними відходами, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я від 8 червня 2015 року № 325. Ці Правила визначають основні вимоги щодо поводження з медичними відходами в закладах охорони здоров'я задля профілактики їхнього негативного впливу на життя, здоров'я населення та навколишнє середовище. Їх зміст стосується адміністрування утилізації згаданих відходів, унормування процедури збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, знезараження, захоронення та їх знищення таких відходів.

Такі правила відображають, деталізують основні засади утилізації відходів, закладені у змісті законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про лікарські засоби», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших.

Проте, за свідченнями спеціалістів, на жаль, нині в закладах охорони здоров'я ще досі використовують Інструкцію про збір, знезараження, зберігання і здачу використаних медичних виробів одноразового застосування із пластичних мас, затверджених наказом МОЗ від 22 жовтня 1993 року № 223. Ця інструкція створює небезпечні умови і для медичних працівників, і для екології. Зокрема, суперечить чинному Наказу в положеннях щодо розбирання шприців та систем для внутрішньовенного вливання інфікування [9].

Важливими нормативними актами, що слугують унормуванню порядку утилізації медичних відходів є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами» від 13 липня 2016 р. № 446 [10], наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами» від 08 червня 2015 р. № 325 [11].

Останніми визначені вимоги щодо організації приміщень для зберігання та поводження з відходами, обліку медичних відходів та вимоги до їх транспортування, тощо.

Окрім наявної нормативної основи протидії незаконній утилізації медичних відходів, важливою є й правозастосовна діяльність суб'єктів владних повноважень в означеній сфері.

Так, на протидію незаконному поводженню з відходами скеровується діяльність правоохоронних органів. Зокрема на території Київської та Миколаївської областей правоохоронці виявили

тони використаних медичних інструментів та органічних медичних відходів. Представники фірми-ліцензіата звозили їх до складських приміщень, не передбачених для зберігання та утилізації. Про це повідомляє прес-служба Національної поліції. Серед небезпечних медичних відходів лікарські діагностичні та дезінфекційні засоби, предмети із залишками біологічних рідин, відходи медичних закладів та мікробіологічних лабораторій, діяльність яких, зокрема, пов'язана з COVID-19 [12].

Така ж ситуація склалася на Київщині у квітні 2020 року, де СБУ викрила діяльність підприємства з м. Київ, яке вивозило на сміттєзвалища і полігони для твердих побутових відходів шприци, медичні маски, халати з медзакладів з госпіталізованими хворими на COVID-19. Було вивезено понад 4 тони небезпечних медичних відходів на один з полігонів у Київській області, хоча договори з лікарями були укладені на послуги з утилізації. Залишки медичних відходів на початку 2021 року були виявлені в лісопосадці поблизу автодороги «Львів-Пустомити» [13].

У зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС необхідно забезпечити поетапне наближення (транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання) природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС, впровадження яких є невід'ємною частиною виконання Угоди [14; 15, с. 31–35].

У таких умовах надзвичайно важливим є адаптація законодавства ЄС щодо утилізації медичних відходів до українських реалій.

Також погоджуємося, що нагальними потребами сучасності є формування сучасного законодавства щодо утилізації медичних відходів з урахуванням нових викликів пандемії COVID-19, впровадження дієвих адміністративно-правових заходів, передусім контрольно-наглядових за суб'єктами господарювання щодо утилізації медичних відходів; покращення фінансування сфери утилізації медичних відходів [6, с. 124].

Проблеми у цій сфері зумовлені недостатнім фінансуванням медичної галузі.

Фінансування процедури утилізації для державних медичних закладів виділяється з державного або місцевого бюджетів, а у тендерах перемагають підрядні організації, якими пропонуються нижчі ціни. З огляду на це, перемога дістається доволі часто недобросовісним підприємцям, що, для прикладу, мають дозвіл на транспортування відходів, проте потужностей для їх знищення у яких немає. Таким чином вони транспортують такі відходи у місця, не призначені для їх утилізації,

в лісосмуги, на стихійні сміттєзвалища. З огляду на те, що у час пандемії планові перевірки були обмежені державою, належного контролю за утилізацією таких відходів не здійснюється [13].

З огляду на зазначене, державі слід було б більше уваги звертати на питання утилізації медичних відходів, детально регламентувати її процедуру,

присвятити цьому питанню вагоме місце в Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища до 2025 року, затвердженому розпорядженням КМУ 21 квітня 2021 р. № 443-р та посилити адміністративну відповідальність ліцензованих організацій з надання медичних послуг за порушення в зазначеній сфері.

Література

1. Клімчук Н. Медичні відходи та поводження з ними. Головне управління держпродспоживслужби в Чернівецькій області. URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/medychni-vidhody-ta-povodzhennya-z-nymu> (дата звернення 24.10.2021).
2. Горішна О.В., Депутат Ю.М., Іванько О.М., Кожокару А.А., Баркевич В.А., Нарожнов В.В. Проблема утилізації медичних відходів у польових умовах // Науковий журнал «Інфекційні хвороби». 2018. № 1(91). С. 40–45.
3. Конопацька В., Стрельченко О. Публічне адміністрування у сфері утилізації медичних відходів. Підприємство, господарство і право. 2020. № 4/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/27.pdf> (дата звернення 24.10.2021).
4. Стрельченко О., Бухтіярова, І. Особливості адміністративно-правового регулювання поводження із медичними відходами // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2021. № 2(94). 156–170. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94> (дата звернення 24.10.2021).
5. Куцевляк С. Медичні відходи — нова екологічна загроза країни. Інформаційне агентство Interfax — Україна URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/665612.html> (дата звернення 24.10.2021).
6. Шульга Є.В., Карнаух-Голодняк О.В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення поводження з медичними відходами в період пандемії в Україні // Право і суспільство. 2020. № 3. Том 2. С. 120–126.
7. Коронавірус в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/> (дата звернення 24.10.2021).
8. Вакцинація від COVID-19 в Україні: оперативні дані за 21 жовтня 2021 року. URL: <https://vaccination.covid19.gov.ua/news/vaccinationdata245> (дата звернення 24.10.2021).
9. Утилізація медичних відходів: оптимальні підходи до поводження з медичними відходами категорії В. URL: <https://phc.org.ua/news/utilizaciya-medichnikh-vidkhodiv-optimalni-pidkhodi-do-povodzhennya-z-medichnimi-vidkhodami> (дата звернення 24.10.2021).
10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.10.2021).
11. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами» від 08 червня 2015 р. № 325. Офіційний вісник України. 2015. № 69. С. 297.
12. Правоохоронці знайшли звалища небезпечних медичних відходів на території двох областей. URL: <https://hromadske.ua/posts/pravoohoronci-znajshli-zvalisha-nebezpechnih-medichnih-vidhodiv-na-teritoriyi-dvoh-oblastej> (дата звернення 24.10.2021).
13. Медичні маски і білизна хворих на COVID в лісосмугах: як стихійні звалища поширюють коронавірус. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/12/669878/> (дата звернення 24.10.2021).
14. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH6FC00A.html (дата звернення 24.10.2021).
15. Вереша Р.В. Довкілля в Україні — сучасні виклики та перспективи // Виконання Україною міжнародних зобов'язань з охорони довкілля крізь призму Угоди про асоціацію з Європейським Союзом: матер. міжнар. наук.-практич. Конф. Київ, 2019. С. 31–35.

References

1. Klimchuk N. Medychni vidkhody ta povodzhennja z nymy. Gholovne upravlinnja derzhprodsposhyvsluzhby v Cherniveckij oblasti. URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/medychni-vidhody-ta-povodzhennja-z-nymy> (data zvernennja 24.10.2021).
2. Ghorishna O. V., Deputat Ju. M., Ivanjko O. M., Kozhokaru A. A., Barkevych V. A., Narozhnov V. V. Problema utylizacij medychnykh vidkhodiv u poljovykh umovakh // Naukovyj zhurnal «Infekciyni khvoroby». 2018. # 1(91). S. 40–45.
3. Konopacjka V., Streljchenko O. Publichne administruvannja u sferi utylizaciji medychnykh vidkhodiv. Pidpryjemnytvo, ghospodarstvo i pravo. 2020. # 4/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/27.pdf> (data zvernennja 24.10.2021).
4. Streljchenko O., Bukhtijarova, I. Osoblyvosti administratyvno-pravovogho reghuljuvannja povodzhennja iz medychnymy vidkhodamy // Visnyk Lughansjkogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. 2021. # 2(94). 156–170. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94> (data zvernennja 24.10.2021).
5. Kucevljak S. Medychni vidkhody — nova ekologhichna zagroza krajiny. Informacijne aghenstvo Interfax — Ukrajina. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/665612.html> (data zvernennja 24.10.2021).
6. Shuljgha Je. V., Karnaukh-Gholodnjak O. V. Problemy administratyvno-pravovogho zabezpechennja povodzhennja z medychnymy vidkhodamy v period pandemiji v Ukraini // Pravo i suspiljstvo. 2020. # 3. Tom 2. S. 120–126.
7. Koronavirus v Ukraini. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/> (data zvernennja 24.10.2021).
8. Vakcynacija vid COVID-19 v Ukraini: operatyvni dani za 21 zhovtnja 2021 roku. URL: <https://vaccination.covid19.gov.ua/news/vaccinationdata245> (data zvernennja 24.10.2021).
9. Utylizacija medychnykh vidkhodiv: optymalni pidkhody do povodzhennja z medychnymy vidkhodamy kateghoriji V. URL: <https://phc.org.ua/news/utylizaciya-medichnikh-vidkhodiv-optimalni-pidkhodi-do-povodzhennja-z-medichnimi-vidkhodami> (data zvernennja 24.10.2021).
10. Pro zatverdzhennja Licenzijnykh umov provadzhennja ghospodarskoho dijajnosti z povodzhennja z nebezpechnymy vidkhodamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 lypnja 2016 r. # 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF#Text> (data zvernennja 24.10.2021).
11. Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy «Pro zatverdzhennja Derzhavnykh sanitarno-protyepidemichnykh pravyl i norm shhodo povodzhennja z medychnymy vidkhodamy» vid 08 chervnja 2015 r. # 325 Oficijnyj visnyk Ukrainy. 2015. # 69. S. 297.
12. Pravoohoronci znajshly zvalyshha nebezpechnykh medychnykh vidkhodiv na terytoriji dvokh oblastej. URL: <https://hromadske.ua/posts/pravoohoronci-znajshli-zvalisha-nebezpechnih-medichnih-vidhodiv-na-teritoriyi-dvoh-oblastej> (data zvernennja 24.10.2021).
13. Medychni masky i bilyzna khvorykh na COVID v lisosmughakh: jak stykhijni zvalyshha poshyrjuyutj koronavirus. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/12/669878/> (data zvernennja 24.10.2021).
14. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro Osnovni zasady (strateghiju) derzhavnoji ekologhichnoji polityky Ukrainy na period do 2030 roku». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Gh6FC00A.html (data zvernennja 24.10.2021).
15. Veresha R. V. Dovkillja v Ukraini — suchasni vyklyky ta perspektyvy // Vykonannja Ukrainojuzi mizhnarodnykh zobov'jazanj z okhorony dovkillja krizj pryzmu Ughody pro asociaciju z Jevropejskym Sojuzom: mater. mizhnar. nauk.-praktych. Konf. Kyjiv, 2019. S. 31–35.

УДК 349.415

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НААН Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Corresponding Member of the
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Head of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
ORCID: 0000-0003-1268-801X

Семчик Олександр Віталійович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу з проблем розвитку землеустрою та земельного кадастру
Інститут землекористування НААН України*

Семчик Александр Виталиевич

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник
отдела проблем с развития землеустройства и земельного кадастра
Институт землепользования НААН Украины*

Semchyk Oleksandr

*PhD in Legal Sciences, Senior Research Fellow of the
Department of Land Management and Land Cadastre Development
The Institute of Land Management of
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine*
ORCID: 0000-0002-1363-8818

Кравченко Олена Миколаївна

аспірантка

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Кравченко Елена Николаевна

аспирант

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Kravchenko Olena

PhD Student of the

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0001-5650-8215

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7602

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВОСТІ
ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

LEGAL PROBLEMS OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND INDUSTRY

Анотація. У статті висвітлюються проблеми правової охорони та раціонального використання земель промисловості. Встановлено, що землі промисловості використовуються безпосередньо як просторовий базис, місце розташування промислових об'єктів. У статті автори акцентують увагу на тому, що землі промисловості, потребують здійснення заходів щодо їх раціонального використання та охорони. Зазначено, що розташування на землях промисловості значної кількості підприємств чорної, кольорової металургії, хімічної промисловості, гірничих підприємств значно погіршує їх стан. Встановлено, що одним із найнебезпечніших підприємств, що розташовані на землях промисловості, вважаються гірничодобувні підприємства. Вказано, що охорона та раціональне використання земель промисловості є одним із важливих напрямів, за допомогою якого забезпечується необхідний рівень екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища. Доведена доцільність здійснення процесу екологізації промислового виробництва. Означені проблеми правового регулювання, охорони та раціонального використання земель промисловості. Авторами надаються пропозиції щодо удосконалення правового регулювання земель промисловості.

Ключові слова: земельні ресурси, земля, землі промисловості, охорона земель, раціональне використання земель.

Аннотация. В статье освещаются проблемы правовой охраны и рационального использования земель промышленности. Установлено, что земли промышленности используются непосредственно как пространственный базис, месторасположение промышленных объектов. В статье авторы акцентируют внимание на том, что земли промышленности требуют осуществления мер по их рациональному использованию и охране. Отмечено, что расположение на землях промышленности значительного количества предприятий черной, цветной металлургии, химической промышленности, горных предприятий значительно ухудшает состояние окружающей среды. Установлено, что одним из наиболее опасных предприятий, расположенных на землях промышленности, считаются горнодобывные предприятия. Указано, что охрана и рациональное использование земель промышленности является одним из важных направлений, с помощью которого обеспечивается необходимый уровень экологической безопасности и равновесия окружающей среды. Доказана целесообразность осуществления процесса экологизации промышленного производства. Обозначены проблемы правового регулирования, охраны и рационального использования земель промышленности. Авторами предлагаются меры по совершенствованию правового регулирования земель промышленности.

Ключевые слова: земельные ресурсы, земля, земли промышленности, охрана земель, рациональное использование земель.

Summary. The article highlights the problems of legal protection and rational use of industrial lands. It is established that industrial lands are used directly as a spatial basis, the location of industrial facilities. In the article the author emphasizes that the lands of industry need to take measures for their rational use and protection. It is noted that the location on the lands of industry of a significant number of enterprises of ferrous, nonferrous metallurgy, chemical industry, mining enterprises significantly worsens the state of the environment. It has been established that mining enterprises are considered to be one of the most dangerous enterprises located on industrial lands. It is stated that the protection and rational use of industrial lands is one of the important areas through which the required level of environmental safety and balance of the environment is ensured. The expediency of the process of greening of industrial production is proved. The problems of legal regulation, protection and rational use of industrial lands are indicated. The author provides suggestions for improving the legal regulation of industrial lands.

Key words: land resources, land, industrial lands, land protection, rational land use.

Постановка проблеми. Раціональне використання і охорона земельних ресурсів завжди була в центрі уваги українського суспільства, що пов'язано з багатоплановістю експлуатації землі як об'єкта господарської діяльності людини, її обмеженістю у просторі, незамінністю та невідтворюваністю.

Однією із основних проблем сьогодення є надзвичайно великий обсяг забруднення земель, у зв'язку із використанням їх як території для розміщення підприємств промисловості.

Вирішення проблем раціонального використання та охорони земель промисловості, на практиці на сьогоднішній день досягнуто не в повній

мірі, що призводить до погіршення стану земельних ресурсів, екологічної рівноваги навколишнього середовища та безпеки людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів функціонування земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення присвячені роботи: Н. П. Барабаш, Л. Бондар, А. П. Гетьмана, В. І. Курила, П. Ф. Кулинич, Т. В. Лісової, А. Г. Мартина, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, А. І. Ріпенка, О. О. Савчука, О. П. Світличного, В. С. Терещука, М. В. Шульги, О. Федотової.

Метою статті є комплексне дослідження проблем правової охорони та раціонального використання земель промисловості та пропозиції щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні взаємовідносини суспільства та природи характеризуються необхідністю здійснення заходів охорони природних ресурсів, запобігання виникнення та своєчасного вирішення правових проблем раціонального використання та охорони земель промисловості.

Земля є одним із найважливіших компонентів навколишнього природного середовища, основним засобом виробництва в сільському господарстві та просторовою базою для розміщення об'єктів промисловості.

Як основне національне багатство, відповідно до положень ст. 14 Конституції України та ст. 1 Земельного кодексу України — (далі — ЗК України), земля перебуває під особливою охороною держави [1], що дає підстави для здійснення заходів правової охорони та раціонального використання землі як основного об'єкта навколишнього природного середовища та відповідає основним принципам державної політики у сфері охорони земель [2].

Згідно із земельним законодавством України, всі землі держави поділяються на категорії, кожна з яких має своє цільове призначення та виконує певні функції [1].

Незалежно від цільового та господарського призначення, кожна із категорій земель України, потребує здійснення заходів щодо раціонального використання та охорони земель. Водночас, певні категорії земель, на території яких знаходиться значний перелік небезпечних об'єктів, потребують заходів особливої охорони. До переліку таких земель відносяться землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення (ст. 19 ЗК України) [1]. Земельні ділянки, що належать до даної категорії земель, характеризуються різноманітним цільовим призначенням та правовим режимом. Загальною ознакою земель зазначеної

категорії є використання їх для спеціальних цілей несільськогосподарського характеру [3, с. 507]. Доцільно погодитись із думкою А. М. Мірошніченка у тому, що земельні ділянки даної категорії земель мають спеціальне несільськогосподарське призначення [4, с. 212].

Таким чином, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення використовуються як просторовий (територіальний) базис, місце розташування об'єктів (промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони зв'язку, енергетики, оборони тощо).

Землі промисловості, є однією із складових вищезазначеної категорії земель. Відповідно до положень ст. 66. ЗК України, до земель промисловості, належать землі, надані для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд промислових, гірничодобувних, транспортних та інших підприємств, їх під'їзних шляхів, інженерних мереж, адміністративно-побутових будівель, інших споруд [4, с. 218]. Землі промисловості можуть надаватися для розміщення об'єктів добувної промисловості, металургії та оброблення металу, виробництва та розподілу електроенергії, виробництва будівельних матеріалів та інш. Землі промисловості складають 194,5 тис. га земельного фонду України, що становить понад 40% земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави [5, с. 7].

Правовий режим земель промисловості регулюється нормами окремих законодавчих актів, а саме: ЗК України, Кодексом про надра, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Гірничим законом. Водночас, доцільно зауважити, що окремого законодавчого акту щодо використання та охорони земель промисловості до цього часу не прийнято. Цієї ж думки дотримується і Т. В. Лісова [6, с. 3].

На нашу думку, землі промисловості доцільно виділити в окрему категорію земель, оскільки зазначені землі мають особливий правовий режим та потребують заходів охорони та раціонального використання.

Структура земель промисловості на даний час далека від досконалої. Так, надмірна землеємність склалася у гірничодобувній промисловості і чорній металургії, 40% території займають шламонакопичувачі та інші об'єкти для захоронення відходів виробництва, 151,1 тис. га земель віднесено до порушених, з яких майже 83% порушено в процесі розробки покладів корисних копалин. Серед об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, можна назвати й підприємства чорної й кольорової металургії, нафтовидобувні й

нафтопереробні, хімічної промисловості, текстильного виробництва, гірничодобувну промисловість та ін. [6, с. 3].

Особливо небезпечними підприємствами, що значно впливають, як на стан навколишнього природного середовища, так і на стан земель і ґрунтів, вважаються гірничі підприємства.

Доцільно зауважити, що одним із факторів, що значно впливає на стан земель і ґрунтів, є значна концентрація гірничих підприємств. Так, на території Донецької області в державному балансі налічується 756 родовищ корисних копалин з 36 видами сировини загальнодержавного і місцевого значення, з них експлуатується 355 родовищ з 25 видами мінеральної сировини [7].

Використання земель для потреб гірничої промисловості характеризується високим рівнем деградації ґрунтів, що потрапляють у зону видобутку, оскільки відновлення порушених земель залишається на низькому рівні і як наслідок, втрачають свої функціональні властивості. Гірничодобувні та збагачувальні роботи призводять до руйнування родючого шару ґрунту, зміни рельєфу місцевості, порушення режиму ґрунтових вод, знищення флори і фауни, хімічного та фізичного забруднення ґрунту, загрози ерозійних процесів тощо. Таким чином, діяльність гірничодобувних підприємств суттєво обтяжує навколишнє середовище, що вимагає невідкладного вирішення проблеми охорони порушення земель [8, с. 202]. У цьому контексті Т.В. Лісова зазначає, що землі промисловості найчастіше зазнають негативного впливу порівняно з іншими видами земель [6, с. 3].

Внаслідок проведення гірничодобувних робіт зареєстровано понад 160 тис. га порушених земель, з них відпрацьованих — 50,6 тис. га, у стадії гірничотехнічної рекультивациі — 2473,3 га, у процесі усадки — 1851,3 га, біологічної рекультивациі — 1248,1 га [9, с. 208].

Таким чином, враховуючи вище наведене, необхідно зазначити, що особливого значення набуває забезпечення охорони та раціонального використання земель промисловості, що безпосередньо буде впливати на забезпечення екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про охорону земель», охорона земель — система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від

шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [2].

Також, охорона земель промисловості має бути спрямована і на збереження ґрунтів не тільки як засобу виробництва, а й як невід'ємного компонента природи. ЗК України (ст. 168), визнаючи ґрунти земельних ділянок об'єктом особливої охорони, акцентує увагу перш за все на необхідності охорони ґрунтової маси знятого родючого шару ґрунту та погіршення їх якості унаслідок дії природних чи антропогенних чинників [10, с. 268].

З метою охорони земель встановлюється система заходів у галузі охорони земель (ст. 22) та нормативи гранично допустимого забруднення ґрунтів (ст. 30) [2].

При здійсненні господарської діяльності, власники і землекористувачі, земельних ділянок зобов'язані уживати заходів щодо запобігання негативному і екологонебезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу (ч. 11 ст. 35) [2].

Водночас, доцільно зауважити, що значна площа земель, особливо земель сільськогосподарського призначення, рекультивованих земель після проведення гірничих робіт, не повертаються до сільськогосподарського обігу [9].

Також, необхідно зазначити, що законодавцем не приділено значної уваги охороні земель промисловості. Так, у Закон України «Про охорону земель» відсутня стаття щодо охорони земель у процесі здійснення промислової діяльності.

Також, одним із важливих напрямів щодо охорони земель промисловості є раціональне використання земель шляхом підвищення рівня використання відходів продуктів видобутку, що дозволить звільнити значні площі земель від їх складування [11, с. 277].

З метою зменшення негативних екологічних наслідків промислового землекористування, діяльність підприємств промисловості повинна здійснюватися у режимі землі збереження, що передбачає раціональне планування розміщення об'єктів промисловості та спонукає до застосування новітніх технологій, скерованих на якісне відтворення порушених земельних угідь відповідно до обраного напрямку їх використання. Також, для екологічної стабілізації території, зайнятих підприємствами промисловості надзвичайно важливим є обмеження обсягів споживання земельних ресурсів.

У цьому контексті особливого значення набуває процес екологізації промислового виробництва, як важлива складова екологічної безпеки країни, що являє собою розширення дії екологічних пріоритетів у промисловій діяльності, екологічна модернізація виробництва, що здійснюється шляхом впровадженням раціонального землекористування та утилізація відходів виробництва тощо.

Висновки. Сучасна концепція раціонального використання земель та охорони земель повинна ґрунтуватися на принципах вискоєфективного і екологобезпечного використання земельних ресурсів.

Землі промисловості є однією із важливіших категорій земель у складі земельно фонду країни, що використовуються як базис розміщення промислових підприємств України. Водночас, промислові підприємства у процесі своєї діяльності значно впливають на стан земельних ресурсів та ґрунтів забруднюючи їх відходами виробництва та порушуючи стан навколишнього природного середовища.

У цьому контексті, особливого значення набуває здійснення напрямів щодо забезпечення охорони та раціонального використання земель промисловості, що безпосередньо буде впливати на забезпечення екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища. Так, одним із важливих напрямів щодо охорони земель промисловості є підвищення рівня використання відходів гірничих та інших підприємств. Особливого значення, також, набуває процес екологізації промислового виробництва, як важлива складова екологічної безпеки країни.

З метою вдосконалення правового регулювання охорони та раціонального використання земель промисловості, на наш погляд доцільно: виділити землі промисловості в окрему категорію земель України; запропонувати прийняття закону «Про землі промисловості»; доповнити Закон України «Про охорону земель» статтею «Охорона земель у процесі здійснення промислової діяльності».

Література

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
3. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ. 2013. 678 с.
4. Науково-практичний коментар земельного кодексу України. Р. Марусенко, А. Мірошніченко. К.: Правова єдність. 2013. 544 с.
5. Хвесик М. А. Кругообіг безгосподарності у природі. Урядовий кур'єр. 2006. № 96. С. 7.
6. Лісова Т. В. Сучасні питання правового регулювання використання земель промисловості. Теорія і практика правознавства. Вип. 2 (6). 2014. С. 1–9.
7. Природные ресурсы Донецкой области. URL: http://www.ua.all.biz/regions/?fuseaction=adm_oda.showSection&rgn_id=24&sc_id=7.
8. Терехов С. В. Покращення еколого-економічних результатів діяльності гірничодобувного підприємства. Серія Економічні науки. Випуск 5. Частина 3. 2014. С. 202–205.
9. Півняк Г. Г., Гуменик І. Л., Дребенштедт К., Панасенко А. І. Наукові основи раціонального прирокористування при відкритій розробці родовищ: монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет. 2011. 568 с.
10. Гетьман А. П., Шульга М. В. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / [А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Х.: Право. 2012. 448 с.
11. Бардась А. В. Вплив гірничих робіт на техногенне руйнування ґрунтового покриву та екологічне використання земельних ресурсів. Економічний простір. Секція: Сталий розвиток, екологічний менеджмент та альтернативна енергетика. № 71. 2013. С. 277–286.

References

1. Zemelnyj kodeks Ukrajinjy: Zakon Ukrajinjy vid 25.10.2001 r. # 2768-III. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy. 2002. # 3–4. St. 27.
2. Pro okhoronu zemelj: Zakon Ukrajinjy vid 19.06.2003 r. # 962-IV. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy. 2003. # 39. St. 349.

3. Miroshnychenko A.M. Zemeljne pravo Ukrajinjy: Pidručnyk. 2-ghe vydannja, dopov. i pererob. K.: Alerta; CUL. 2013. 678 s.
4. Naukovo-praktychnyj komentar zemeljnogo kodeksu Ukrajinjy. R. Marusenko, A. Myroshnychenko. K.: Pravova jednistj. 2013. 544 s.
5. Khvesyuk M.A. Krughoobigh bezghospodarnosti u pryrodі. Urjadovyj kur'jer. 2006. # 96. S. 7.
6. Lisova T.V. Suchasni pytannja pravovogho rehuljuvannja vykorystannja zemelj promyslovosti. Teorija i praktyka pravoznavstva. Vyp. 2 (6). 2014. S. 1–9.
7. Pryrodnye resursy Doneckoj oblasti. URL: http://www.ua.all.biz/regions/?fuseaction=adm_oda.showSection&rgn_id=24&sc_id=7.
8. Terekhov Je.V. Pokrashhennja ekologho-ekonomichnykh rezuljtativ dijajnosti ghirnychodobuvnogho pidpryjemstva. Serija Ekonomichni nauky. Vypusk 5. Chastyna 3. 2014. S. 202–205.
9. Pivnjak Gh. Gh., Ghumenyk I.L., Drebenshtedt K., Panasenko A.I. Naukovi osnovy racyonalnogho prykorystuvannja pry vidkrytij rozrobci rodovyshh: monohrafija. Dnipropetrovsjk: Nacionalnyj ghirnychyj universytet. 2011. 568 s.
10. Ghetjman A.P., Shuljgha M.V. Pravove rehuljuvannja ekologhichnykh, aghrarnykh ta zemeljnykh vidnosyn v Ukrajinі: suchasnyj stan i naprjamy vdoskonalennja: monohrafija / [A.P. Ghetjman, M.V. Shuljgha, A.M. Stativka ta in.]; za red. A.P. Ghetjmana ta V. Ju. Urkevycha. Kh.: Pravo. 2012. 448 s.
11. Bardasj A.V. Vplyv ghirnychykh robit na tekhnoghenne rujnuvannja ghruntovogho pokryvu ta ekologhichne vykorystannja zemeljnykh resursiv. Ekonomichnyj prostir. Sekcija: Stalyj rozvytok, ekologhichnyj menedzhment ta aljternatyvna energhetyka. # 71. 2013. S. 277–286.

Сухоруков Іван Ярославович
студент факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Сухоруков Иван Ярославович
студент факультета адвокатуры
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Sukhorukov Ivan
Student of the Barristers' Faculty of the
Yaroslav Mudryi National Law University

Челпанова Анастасія Геннадіївна
студент факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Челпанова Анастасия Геннадиевна
студент факультета адвокатуры
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Chelpanova Anastasiia
Student of the Barristers' Faculty of the
Yaroslav Mudryi National Law University

Малохліб Олена Сергіївна
кандидат юридичних наук, асистент кафедри екологічного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Малохлеб Елена Сергеевна
кандидат юридических наук, ассистент кафедры экологического права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Malokhlib Olena
PhD in Law, Assistant of the Department of Environmental Law
Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7629

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО
ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**
**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРНОГО
ВОЗДУХА В УКРАИНЕ И В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ**
**LEGAL REGULATION OF AIR POLLUTION IN
UKRAINE AND THE EUROPIAN UNION**

Анотація. Стаття присвячена аналізу українського законодавства у сфері охорони атмосферного повітря, а також розробці практичних рекомендацій щодо його удосконалення шляхом співставлення із законодавством Європейського Союзу. З огляду на необхідність запозичення Україною позитивного досвіду країн Європейського Союзу у сфері охорони атмосферного повітря, в статті проаналізовано законодавство щодо забезпечення якості повітря таких країн, як Німеччина, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація. Визначені основні види забруднювачів атмосферного

повітря. Висвітлено проблему недостовірності інформації про якість атмосферного повітря. Авторами пропонуються шляхи удосконалення вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря.

Ключові слова: атмосферне повітря, охорона атмосферного повітря, навколишнє природне середовище, охорона здоров'я.

Анотація. Стаття посвячена аналізу українського законодавства в сфері охорони атмосферного повітря, а також розробці практичних рекомендацій по його удосконаленню шляхом порівняння з законодавством Європейського Союзу. Ураховуючи необхідність заимствования Україною позитивного досвіду країн Європейського Союзу в сфері охорони атмосферного повітря, в статті проаналізовано законодавство по забезпеченню якості повітря таких країн як Німеччина, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація. Визначені основні види забруднювачів атмосферного повітря. Освітлено проблему недостовірності інформації про якість атмосферного повітря. Авторами пропонуються шляхи удосконалення вітчизняного законодавства в сфері охорони атмосферного повітря.

Ключевые слова: атмосферный воздух, охрана атмосферного воздуха, окружающая среда, охрана здоровья.

Summary. The article is devoted to the analysis of the Ukrainian legislation in the field of air protection, as well as the development of practical recommendations for its improvement by comparing it with the legislation of the European Union. Given the need for Ukraine to borrow the positive experience of the European Union in the field of air protection, the article analyzes the legislation to ensure air quality in countries such as Germany, the French Republic, the Swiss Confederation. The main types of air pollutants are identified. The problem of inaccuracy of information on air quality is highlighted. The authors suggest ways to improve domestic legislation in the field of air protection.

Key words: atmospheric air, protection of atmospheric air, environment, health protection.

Постановка проблеми. Однією із основних засад державної екологічної політики України є збереження навколишнього природного середовища та його складових, що є життєво необхідним для існування людини. Сьогодні забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. Відповідно до даних Всесвітньої організації охорони здоров'я забруднення атмосферного повітря є одним із основних факторів ризику для здоров'я людини. Більшість населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним вимогам, що зумовлює загальну захворюваність населення. Рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим. Основними причинами, що зумовлюють незадовільну якість атмосферного повітря в населених пунктах є недотримання суб'єктами господарювання норм природоохоронного законодавства, а також низькі темпи впровадження новітніх технологій.

Зважаючи на важливість збереження навколишнього природного середовища та охорони здоров'я населення, все більшої актуальності набуває питання належного правового регулювання відносин у сфері охорони атмосферного повітря. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відкрило нові можливості щодо впровадження стандартів у сфері охорони довкілля. Законодавство у сфері охорони атмосферного повітря повинне спрямовуватися на: (а)

досягнення національних пріоритетів, (б) виконання ратифікованих міжнародних документів, (в) забезпечення його наближення до відповідних директив Європейського Союзу з метою поліпшення якості атмосферного повітря й посилення реагування на наслідки зміни клімату.

Аналіз останніх досліджень. Визначеній тематиці присвячені праці таких науковців, як А. П. Гетьман, Н. Р. Малишева, Г. В. Анісімова, О. В. Донець, Є. М. Копиця та ін. Проте, незважаючи на поширеність даної тематики серед вчених-правників, необхідним є аналіз вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та його адаптації до європейських вимог.

Метою статті є аналіз правового регулювання у сфері охорони атмосферного повітря в Україні та Європейському Союзі й розробка практичних рекомендацій з удосконалення вітчизняного законодавства в зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» [1] забрудненням атмосферного повітря є змінення його складу і властивостей в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища.

У Національній доповіді Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України про стан навколишнього природного середовища у 2019 р.

[2] зазначається, що антропогенне і техногенне навантаження на атмосферне повітря в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства добувної і переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, викиди забруднюючих речовин яких складають понад 92% від загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Україні [3]. В доповіді виокремлено два основних види джерел забруднення — пересувні й стаціонарні. При чому, від пересувних джерел забруднення, зокрема автомобілів, у 2019 р. в атмосферу надійшло 1648,8 тис. т забруднюючих речовин або на 35,9 тис. т (на 2,2%) більше ніж у 2018 р. Зі стаціонарними джерелами ситуація більш позитивна: в атмосферу викинуто 121,3 млн. т діоксиду вуглецю, парникового газу, що впливає на зміну клімату, тобто на 4% нижче аналогічного показника 2018 р. Зокрема, викиди метану, які належать до парникових газів, зменшилися на 9,3 тис. т (2,1%), а викиди оксиду азоту зменшились на 1,8 тис. т (20,3%) [2].

Відповідно до чинного законодавства з метою забезпечення збирання, збереження, оброблення та проведення аналізу інформації про якість атмосферного повітря, оцінювання й прогнозування її змін і ступеня небезпечності, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі охорони атмосферного повітря, а також інформування населення про якість атмосферного повітря, вплив його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення здійснюється державний моніторинг у галузі охорони атмосферного повітря [4]. Суб'єктами моніторингу атмосферного повітря є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державне агентство України з управління зоною відчуження, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська міська держадміністрація, виконавчі органи міських рад. Як бачимо система суб'єктів здійснення моніторингу атмосферного повітря є досить розгалуженою.

На основі даних та інформації, отриманої в результаті здійснення моніторингу атмосферного повітря, визначається рівень забруднення атмосферного повітря на певній території за певний проміжок часу, відповідність стану атмосферного повітря вимогам якості повітря; здійснюється контроль та оцінка впливу на якість повітря заходів,

спрямованих на обмеження викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря, оцінка впливу забруднення атмосферного повітря на навколишнє природне середовище, здоров'я та життєдіяльність населення.

Однак, сьогодні існує проблема недостовірності інформації про якість атмосферного повітря. Зазначимо, що рівень забруднення атмосферного повітря вимірюють пости моніторингу — павільйони або автомобілі, які обладнані відповідними приладами. Такі пости встановлюють в населених пунктах й обслуговуються централізованими хімічними лабораторіями. В Україні є 162 стаціонарних, 2 маршрутних пости спостережень і 2 станції транскордонного переносу, які підпорядковуються Українському гідрометеорологічному центру. Спостереження за забрудненням атмосферного повітря проводять у 53 містах України [5].

Державна система якості повітря в Україні не відповідає викликам сьогодення. Більшість постів моніторингу створювалися ще за радянських часів. Вони роблять заміри максимум кілька разів на добу, крім того, дані збираються вручну та вносяться до відповідної бази даних. Слід зазначити, що було створено декілька проєктів, таких як: ecoifo.pro, eco-city.org.ua, які мають на меті інформування суспільства про якість атмосферного повітря. Однак, виникає питання про те, які саме формули та показники застосовуються для визначення якості атмосферного повітря в зазначених проєктах [6].

Основними недоліками системи моніторингу якості атмосферного повітря в Україні слід визнати такі: (а) недостатність фінансування; (б) проведення моніторингу лише у спеціально відведений час; (в) перелік речовин, які підлягають моніторингу, не відповідає вимогам ЄС; (г) відсутність нормативно-правової бази щодо інформування населення про якість атмосферного повітря [7, с. 4].

Для вирішення зазначених проблем необхідним є: по-перше, створення розгалуженої системи моніторингових станцій; по-друге, удосконалення системи збору, аналізу та передачі даних про якість атмосферного повітря (в тому числі населенню); по-третє, створення стратегії фінансової підтримки системи моніторингу якості атмосферного повітря.

Першим кроком на шляху до забезпечення ефективного моніторингу атмосферного повітря стало створення Міжвідомчої комісії з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, основними напрямками діяльності якої, поміж іншого, є: по-перше, розгляд проблемних питань забезпечення

функціонування державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, формування й реалізація планів поліпшення якості атмосферного повітря органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також надання пропозицій щодо їх вирішення; по-друге, розгляд питань та надання рекомендацій щодо державної підтримки в напрямку створення та забезпечення функціонування системи державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, реалізації планів поліпшення якості атмосферного повітря та заходів для поліпшення стану атмосферного повітря; по-третє, розгляд та надання висновків щодо змін до програм державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря з метою їх відповідності законодавству та єдиним методичним вимогам у сфері державного моніторингу зазначеної сфери тощо.

Зазначимо також, що з 1 січня 2021 р. в Україні відповідно до Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [8] запрацювала система моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, що є важливим для подальшої співпраці з ЄС та впровадження Україною Європейського зеленого курсу, а також для співробітництва з країнами у сфері зміни клімату в рамках Паризької угоди.

У науковому колі існує позиція відповідно до якої найуспішніше екологічні проблеми вирішуються в умовах європейської інтеграції [9]. Досвід реалізації екологічної політики країнами Євросоюзу вартий особливої уваги. З огляду на це, необхідним є дослідження правової регламентації охорони атмосферного повітря в Європейському Союзі для проведення порівняльного аналізу з положеннями національного законодавства у цій сфері та виявлення шляхів удосконалення останнього шляхом запозичення позитивного досвіду.

Питання якості атмосферного повітря на території Європейського Союзу регламентується нормативними актами двох рівнів — наднаціональними й національними. Директива 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи є основним нормативним актом, який закріплює основні положення щодо якості повітря, критеріїв оцінки його забруднення, а також визначає джерела забруднення повітря [10]. Відповідно до законодавства ЄС на держав-членів покладаються такі обов'язки, як: (а) здійснення контролю за якістю атмосферного повітря; (б) доведення інформації до населення про стан атмосферного повітря; (в) дотримання встановлених

стандартів охорони здоров'я; (г) створення планів дій для зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та їх реалізація у тих зонах і агломераціях, де порушуються граничні норми забруднення, що визначаються Директивою 2001/81/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2001 р. [11]; (д) здійснення превентивних заходів забруднення повітря внаслідок промислової діяльності тощо.

Європейське законодавство щодо охорони атмосферного повітря будується на принципі, відповідно до якого держави-члени ділять свою територію на зони і агломерації. У цих зонах і агломераціях держави повинні проводити оцінку рівня забруднення атмосферного повітря з використанням вимірювань, моделювання та інших емпіричних методів і надавати дані про якість повітря Європейській Комісії. Якщо рівень забруднення перевищує граничні норми, визначені Директивою 2001/81/ЄС, держава-член зобов'язана підготувати план заходів або програму якості повітря для усунення відповідних джерел забруднення [12].

Слід зазначити, що у випадку перевищення граничних норм забруднення атмосферного повітря з вини іншої країни, зацікавлені держави-члени співпрацюють і за необхідності розробляють спільні плани щодо якості повітря з метою усунути таке перевищення шляхом застосування відповідних, але пропорційних заходів.

Ще одним законодавчим актом, що регулює відносини у сфері дотримання чистоти повітря, виступає Директива 2010/75/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 листопада 2010 р., що приділяє увагу промисловим викидам [13]. Регулювання промислових викидів базується на дозвільній системі. Тобто для здійснення промислової діяльності, що може зашкодити атмосферному повітрю, необхідно отримати дозвіл, в якому будуть встановлені гранично допустимі норми викидів у повітря. У випадку порушення відповідних граничних норм, окрім юридичної відповідальності, компетентний орган зобов'язаний вжити заходів для відновлення стану атмосферного повітря, який існував до моменту порушення. Крім того, під час діяльності суб'єктів господарювання, у яких наявний дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, компетентні органи постійно здійснюють контроль з метою унеможливлення порушення законодавства та створення загрози забруднення атмосферного повітря. У строк, що встановлюється національним законодавством, здійснюється перегляд зазначених дозвільних документів з перевіркою засобів виробництва й

фільтрації відходів. У випадку порушення технічного стану обладнання, дозвіл на здійснення такої діяльності анулюється.

Законодавством Європейського Союзу також передбачено встановлення системи екологічних інспекцій об'єктів, що спрямована на дослідження повного спектру релевантних впливів на довкілля з боку господарюючих суб'єктів, що можуть спричинити забруднення атмосферного повітря. Держави-члени зобов'язані забезпечувати надання господарюючими суб'єктами компетентним органам усієї необхідної допомоги для того, щоб вони мали можливість здійснювати нагляд, відбирати контрольні зразки, збирати будь-яку інформацію, необхідну для виконання їхніх обов'язків та перебувати на території відповідних суб'єктів промислового сектору. Діяльність компетентних органів, що проводять екологічні інспекції базується на плановій основі, відповідно до якої встановлюється періодичність візитів для відбирання контрольних зразків. Інтервал між плановими перевітками не повинен бути більшим ніж 1 рік для тих суб'єктів господарювання, що становлять найбільшу загрозу забруднення атмосферного повітря, та не більше ніж 3 роки для підприємств, що становлять найменшу загрозу. Класифікація підприємств здійснюється за критерієм потенційної небезпечності речовин у викидах.

Політика Євросоюзу також забезпечує громадську участь у процедурі надання, оновлення, зміні умов дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що дозволяє особам, які проживають на території відповідної зони чи агломерації, здійснювати громадський контроль, тим самим забезпечуючи загальну поінформованість населення щодо якості атмосферного повітря.

Директива ЄС 2016/2284 Європейського Парламенту і Ради від 14 грудня 2016 р. про скорочення викидів окремих атмосферних забруднюючих речовин [14] встановлює зобов'язання для держав-членів Євросоюзу щодо скорочення таких викидів як діоксиду сірки, оксиду азоту, легких органічних сполук, аміаку та дрібних твердих частинок на період 2020–2030 років і далі. Для цього держави-члени зобов'язані: (а) приймати та реалізовувати відповідні національні програми контролю забруднення атмосферного повітря, в яких передбачати заходи щодо скорочення таких викидів; (б) створювати національні кадастри викидів забруднюючих речовин; (в) здійснювати прогнозування їх обсягів; (г) готувати інформаційні звіти про інвентаризацію та стан технічного обладнання, що здійснює фільтрацію речовин, які утворюються після промисло-

вої діяльності; (д) звітувати перед Європейською Комісією, в свою чергу комісія до 1 квітня 2020 р. та наступні кожні чотири роки звітує перед Європейським Парламентом та Європейською Радою про виконання зазначеної Директиви. Якщо у звіті вказується, що недосягнення орієнтовних рівнів викидів та зобов'язань щодо їх скорочення є результатом неефективного законодавства Європейського Союзу у сфері контролю забруднення атмосферного повітря з його імплементацією на національному рівні держав-членів, то Європейська Комісія зобов'язана дослідити необхідність подальших дій та подати пропозиції щодо змін до законодавства з метою забезпечення дотримання зобов'язань Директиви ЄС 2016/2284.

Зазначимо також, що держави-учасники можуть стимулювати зменшення викидів в повітря на національному рівні. Так, основним законодавчим актом, який регулює питання якості повітря у Французькій Республіці є Закон про якість повітря та раціональне використання енергії, відповідно до якого передбачається здійснення моніторингу якості повітря, впровадження фіскальних й фінансових положень, введення системи контролю й штрафів, а також створення технічних можливостей і розробку інструментів прямого планування [15].

У 2016 р. був створений Національний план моніторингу якості атмосферного повітря, який часткового перейняв принципи та положення Директиви 2008/50/ЄС. Він деталізує положення щодо здійснення контролю за викидами забруднюючих речовин. Так, на території Французької Республіки створена мережа вимірювальних станцій, за допомогою яких безперервно здійснюється аналіз та оцінка якості атмосферного повітря. На національні органи покладаються обов'язки щодо контролю та вжиття відповідних заходів для дотримання норм якості повітря. Слід зазначити, що у Французькій Республіці діє система заохочень зменшення шкідливих викидів (встановлення податкових пільг для теплових, газових, гібридних та електричних транспортних засобів, що надаються у випадку придбання екологічно чистих автомобілів, відмови від старих автомобілів, а також купівлі електричних велосипедів). Також в м. Париж запроваджено систему оцінки викидів автомобілів у вигляді наліпок на транспортні засоби, який обов'язково кріпиться на кожен автомобіль, і дозволяє знати іншим особам про можливий вплив при контакті з відповідним транспортним засобом. Градація здійснюється на 6 ступенів в залежності від віку автомобілю. Як заохочення до використання нових технологій, що зменшують забруднення

атмосферного повітря, впроваджені податкові кредити для домогосподарств, які використовують новітні опалювальні прилади, що працюють за допомогою нових видів енергії.

Основним законом Німеччини, що регулює забезпечення якості атмосферного повітря є Закон про запобігання шкідливого впливу на навколишнє середовище, спричинене забрудненням повітря, шумом, вібрацією та подібними явищами [16]. Даний нормативний акт визначає основні напрямки та органи здійснення моніторингу якості повітря, контроль суб'єктів, що можуть здійснювати забруднення під час промислової діяльності. Урядом Німеччини у 2016 р. був прийнятий План дій щодо клімату 2050, який передбачає зменшення парникових газів, що виникають внаслідок промислової та побутової діяльності. Планом передбачається: по-перше, встановлення стандартів якості атмосферного повітря та вимог щодо скорочення викидів забруднюючих речовин, а також їх граничні показники; по-друге, встановлення правил виробництва та вимог якості технічного обладнання тощо.

В Німеччині також впроваджений автомобільний податок, який покладається на осіб, що володіють транспортними засобами, та поділяється в залежності від року випуску автомобілю та якості систем, що здійснюють фільтрацію шкідливих речовин. Крім того, як і в Французькій Республіці, в Німеччині впроваджена градація норм викидів вихлопних газів, які дозволяють відповідному транспортному засобу пересуватися по певній частині міст Німеччини (встановлення так званих «зелених зон»).

Основним законодавчим актом Швейцарської Конфедерації, що визначає основні заходи щодо охорони атмосферного повітря, є Федеральний Закон про охорону навколишнього середовища [17]. Він передбачає стандартизацію та вимоги до засобів, що використовуються для фільтрації шкідливих речовин під час промислового виробництва, а також визначає органи, що здійснюють моніторинг якості повітря та проводять планові

перевірки суб'єктів промислової діяльності та їх обов'язки. Аналогічно іншим державам встановлюються вимоги до вихлопних газів та якості й складу палива, мастил транспортних засобів як джерел значного забруднення атмосферного повітря. Публічний транспорт підлягає постійному оновленню відповідно до нових технологій, що дозволяє зменшити кількість шкідливих викидів. Законодавство Швейцарської Конфедерації також передбачає податкові пільги, які надаються у випадку зменшення вихлопних газів.

Проаналізувавши чинне законодавство України та законодавство ЄС в сфері охорони атмосферного повітря, можна прийти до висновку, що українське законодавство частково відповідає вимогам законодавства ЄС. Крім того, законодавство України в сфері охорони атмосферного повітря характеризується наявністю значної кількості нормативно-правових актів, переважна більшість з яких є підзаконними.

Висновок. Сьогодні чинне законодавство у сфері охорони атмосферного повітря потребує вдосконалення. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та потреба адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу надають відповідний вектор вдосконалення законодавства у зазначеній сфері. Беручи до уваги позитивний досвід країн ЄС в зазначеній сфері, доцільним вбачається, по-перше, створення спеціальних регіональних державних органів, до повноваження яких буде належати здійснення моніторингу якості повітря, а також встановлення вимог до засобів виробництва, засобів фільтрації повітря, які використовуються під час промислової діяльності та побутового використання приладів та техніки, по-друге, введення податкових пільг у разі зменшення небезпечних викидів суб'єктами промислової діяльності, а також транспортними засобами. Підвищення ефективності правового регулювання охорони атмосферного повітря дасть змогу підвищити його якість і як наслідок поліпшити екологічну ситуацію в державі.

Література

1. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-12. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 50. Ст. 678.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2019 році. URL: <https://merp.gov.ua/news/37844.html> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С. Базове дослідження стану та напрямків розвитку екологічної політики України та перспективи посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик дружніх до довкілля: аналітичний звіт. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2019. 117 с.

URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf (дата звернення: 06.10.2021).

4. Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 827. Офіційний вісник України. 2019. № 70. Ст. 2451.

5. Що таке пост моніторингу якості повітря і для чого він потрібен місту? URL: https://ecoclubrivne.org/air_quality_monitoring_post/ (дата звернення: 06.10.2021).

6. Дані електронної системи моніторингу стану забруднення навколишнього середовища EcoInfo. URL: https://ecoinfo.pro/site/any_points (дата звернення: 18.10.2021).

7. Кольцов М., Шевченко Л. Моніторинг якості атмосферного повітря: український та міжнародний досвід: аналітична записка. Київ: ГО «Відкрите суспільство», 2018. 13 с. URL: https://openaccess.org.ua/data/blog_dwnl/Analitichna_zapiska_atmosferne_povitrya.pdf (дата звернення: 07.10.2021).

8. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 р. № 377-IX. Офіційний вісник України. 2020. № 2. Ст. 46.

9. Попович Ю. Досвід реалізації екологічної політики ЄС країнами Центральної і Східної Європи: уроки для України. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12rydeuu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12rydeuu.pdf) (дата звернення: 08.10.2021).

10. Ambient air quality and cleaner air for Europe: Directive of the European Parliament and of the Council of 21.05.2008. № 2008/50/EC. Official journal of the European Union. 2008. № 152. P. 1–44. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1517767986250&uri=CELEX:32008L0050> (дата звернення: 09.10.2021).

11. National emission ceilings for certain atmospheric pollutants: Directive of the European Parliament and of the Council of 23.10.2001. № 2001/81/EC. Official journal of the European Union. 2001. № 309. P. 22–30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0081&qid=1634673282480> (дата звернення: 09.10.2021).

12. Законодавчі заходи та бізнес-стимулювання щодо боротьби із забрудненням повітря у країнах з розвинутою економікою. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/59_0.pdf (дата звернення: 09.10.2021).

13. Industrial emissions (integrated pollution prevention and control): Directive of the European Parliament and of the Council of 24.11.2010. № 2010/75/EU. Official journal of the European Union. 2010. № 334. P. 17–119. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1517823914348&uri=CELEX:32010L0075> (дата звернення: 10.10.2021).

14. Reduction of national emissions of certain atmospheric pollutants: Directive of the European Parliament and of the Council of 14.12.2016. № 2016/2284. Official journal of the European Union. 2016. № 344. P. 1–31. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1517841840816&uri=CELEX:32016L2284> (дата звернення: 11.10.2021).

15. Sur l'air et l'utilisation rationnelle de l'énergie: Loi. 30.12.1996. № 96–1236. L'igifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000381337> (дата звернення: 12.10.2021).

16. Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge: Gesetz. 15.03.1974. BGBl. S. 123. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bimsg> (дата звернення: 13.10.2021).

17. Protection of the environment: Federal act. 07.10.1983. № 814.01. AS. 1984. № 1122. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1984/1122_1122_1122/en (дата звернення: 14.10.2021).

References

1. Pro ohoronu atmosfernogo povitrya: Zakon Ukrainy vid 16.10.1992 r. № 2707–12. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 50, art. 678.

2. Nacionalna dopovid pro stan navkolyshnogo pryrodного seredovyssha v Ukraini u 2019 roci. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37844.html>

3. Matus S.A., Levina G.M., Karpjuk T.S. (2019). Bazove doslidzhennja stanu ta naprjamkiv rozvytku ekologicnoi polityky Ukrainy ta perspektyvy posylennja uchasti organizacij gromadjanskogo suspilstva u rozrobci ta vprovadzhenni polityk druzhnih do dovkillja. Kyiv: Mizhnarodnyj fond «Vidrodzhennja». URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf

4. Dejaki pytannja zdijsnennja derzhavnogo monitoryngu v galuzi ohorony atmosfernogo povitrya: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.08.2019 r. № 827. (2019). Oficijnyj visnyk Ukrainy — Official Gazette of Ukraine, 70, art. 2451.

5. Shho take post monitoryngu jakosti povitrja i dlja chogo vin potriben mistu? URL: https://ecoclubrivne.org/air_quality_monitoring_post/
6. Dani elektronnoi systemy monitoryngu stanu zabrudnennja navkolyshnogo seredovyshha EcoInfo. URL: https://ecoinfo.pro/site/any_points
7. Kolcov M., Shevchenko L. (2018). Monitoryng jakosti atmosferного povitrja: ukrai'ns'kyj ta mizhnarodnyj dosvid: analitychna zapyska. Kyiv: GO «Vidkryte suspilstvo» URL: https://openaccess.org.ua/data/blog_dwnl/Analitichna_zapiska_atmosferne_povitrya.pdf
8. Pro zasady monitoryngu, zvitnosti ta veryfikacii vykydiv parnykovyh gaziv: Zakon Ukrainy vid 12.12.2019 r. № 377-IX. (2020) Oficijnyj visnyk Ukrainy — Official Gazette of Ukraine, 2, art. 46.
9. Popovych Ju. Dosvid realizacii ekologichnoi polityky JeS krainamy Centralnoi i Shidnoi Jevropy: uroky dlja Ukrainy. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pydeuu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pydeuu.pdf)
10. Ambient air quality and cleaner air for Europe: Directive of the European Parliament and of the Council of 21.05.2008. № 2008/50/EC. (2008). Official journal of the European Union, 152, P. 1–44.
11. National emission ceilings for certain atmospheric pollutants: Directive of the European Parliament and of the Council of 23.10.2001. № 2001/81/EC. (2001). Official journal of the European Union, 309, P. 22–30.
12. Zakonodavchi zahody ta biznes-stymuljuvannja shhodo borotby iz zabrudnennjam povitrja u krainah z rozvynenoju ekonomikoju. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/59_0.pdf
13. Industrial emissions (integrated pollution prevention and control): Directive of the European Parliament and of the Council of 24.11.2010. № 2010/75/EU. (2010). Official journal of the European Union, 334, P. 17–119.
14. Reduction of national emissions of certain atmospheric pollutants: Directive of the European Parliament and of the Council of 14.12.2016. № 2016/2284. (2016). Official journal of the European Union, 344, P. 1–31.
15. Sur l'air et l'utilisation rationnelle de l'énergie: Loi. 30.12.1996. № 96–1236. (1996). Lǎgifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000381337>
16. Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge: Gesetz. 15.03.1974. (1974). BGBl, 123.
17. Protection of the environment: Federal act. 07.10.1983. № 814.01. (1984). AS, 1122.

Бараняк Володимир Михайлович

кандидат хімічних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Бараняк Владимир Михайлович

кандидат химических наук, доцент,

доцент кафедры уголовного права и процесса

Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования

Национального университета «Львовская политехника»

Baranyak Volodymyr

Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-6161-7862

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7598

ПРОБЛЕМА ЗБОРУ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

ПРОБЛЕМА СБОРА И ОЦЕНКИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ КОРЫСТНО-НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

THE PROBLEM OF COLLECTING AND EVALUATING EVIDENCE DURING THE INVESTIGATION OF USED AND VIOLENT CRIMES

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемних питань збору та оцінки доказів під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Пропонується виробити рекомендації щодо підвищення ефективності роботи з розкриття злочинів на основі принципу професійної відповідальності за це оперативно-розшукових, слідчих і криміналістичних підрозділів. Розглянуто питання взаємодії фахівця-криміналіста з іншими службами, які беруть участь в розкритті злочинів, у справах корисливо-насильницьких злочинів. Наголошено на правильності оформлення і своєчасності отримання доказової інформації та важливості саме первинних слідчих дій, у яких вона в основному концентрується.

У зв'язку із складністю корисливо-насильницьких злочинів під час розслідування у кримінальному провадженні, пов'язаною з ретельним плануванням, різними способами приховування слідів на місці події, маскуванню злочинців, різними способами позбавлення чинити опір нападнику, відмічена залежність оперативності дій з пошуку злочинців від дій фахівця на місці події, якості зібраних доказів і проведеного попереднього дослідження. Наголошено на значенні різних судових експертиз, що в сучасних умовах виконуються під час розслідування злочинів корисливо-насильницької спрямованості.

Відзначені випадки отримання речових доказів з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства:, що полягає у неправильному пакуванні вилучених речових доказів, відсутності підписів понятих, докладному описі слідів в протоколі слідчої дії, порушенні упакування тощо.

Найбільш проблематичним є визначення кола осіб, здатних до вчинення злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Однак характерним для цих злочинів є те, що вони зазвичай вчиняються за заздалегідь розробленим планом, іноді групами, в яких є організатори і виконавці.

Вігмічена важливість проведення попередніх досліджень на місці погії і під час слідчого огляду окремих предметів і слідів як способу найбільш швидкого отримання інформації для організації розслідування злочину і які повинні бути спрямовані насамперед на вивчення інформації, що дозволяє полегшити пошук і затримання злочинця.

Ключові слова: корисливо-насильницькі злочини, докази, збір доказів, оцінка доказів, допустимість доказів, взаємодія.

Анотація. Стаття посвящена исследованию проблемных вопросов сбора и оценки доказательств при расследовании корыстно-насильственных преступлений. Предлагается выработать рекомендации по повышению эффективности работы по раскрытию преступлений на основе принципа профессиональной ответственности за это оперативно-розыскных, следственных и криминалистических подразделений. Рассмотрены вопросы взаимодействия специалиста-криминалиста с другими службами, участвуют в раскрытии преступлений, по делам корыстно-насильственных преступлений. Отмечено правильности оформления и своевременности получения доказательственной информации и важности именно первоначальных следственных действий, в которых она в основном концентрируется.

В связи со сложностью корыстно-насильственных преступлений в ходе расследования в уголовном производстве, связанной с тщательным планированием, различными способами сокрытия следов на месте происшествия, маскировкой преступников, различными способами избавления сопротивляться нападающему, отмечена зависимость оперативности действий по поиску преступников от действий специалиста на месте происшествия, качества собранных доказательств и проведенного предварительного исследования. Отмечено смысле различных судебных экспертиз, в современных условиях выполняются при расследовании преступлений корыстно-насильственной направленности.

Отмечены случаи получения вещественных доказательств с нарушением норм уголовно-процессуального законодательства, которая заключается в неправильном упаковке изъятых вещественных доказательств, отсутствия подписей понятых, подробном описании следов в протоколе следственного действия, нарушении упаковки и тому подобное.

Наиболее проблематичным является определение круга лиц, способных к совершению преступлений корыстно-насильственной направленности. Однако характерным для этих преступлений является то, что они обычно совершаются по заранее разработанному плану, иногда группами, в которых организаторы и исполнители.

Отмечена важность проведения предварительных исследований на месте происшествия и во время следственного осмотра отдельных предметов и следов как способа наиболее быстрого получения информации для организации расследования преступления и должны быть направлены прежде всего на изучение информации, позволяющей облегчить поиск и задержание преступника.

Ключевые слова: корыстно-насильственные преступления, доказательства, сбор доказательств, оценка доказательств, допустимость доказательств, взаимодействие.

Summary. The article is devoted to the study of problematic issues of collecting and evaluating evidence during the investigation of mercenary and violent crimes. It is proposed to make recommendations for improving the efficiency of crime detection on the basis of the principle of professional responsibility for this operational and investigative, investigative and forensic units. The issue of interaction of a forensic specialist with other services involved in the detection of crimes in cases of mercenary and violent crimes is considered. Emphasis is placed on the correctness of the design and timeliness of obtaining evidentiary information and the importance of the primary investigative actions, in which it is mainly concentrated.

Due to the complexity of mercenary and violent crimes during the investigation in criminal proceedings, associated with careful planning, different ways of concealing traces at the scene, masking criminals, different ways of getting rid of resisting the attacker, the dependence of the effectiveness of criminal investigations actions of a specialist at the scene, the quality of the evidence collected and the preliminary study. Emphasis is placed on the importance of various forensic examinations that are performed in modern conditions during the investigation of crimes of mercenary and violent orientation.

Cases of obtaining material evidence in violation of the rules of criminal procedure: marked, which consists in improper packaging of seized material evidence, lack of signatures of witnesses, a detailed description of the traces in the protocol of the investigation, violation of packaging and more.

The most problematic is to determine the range of persons capable of committing crimes of selfishness and violence. However, it is characteristic of these crimes that they are usually committed according to a pre-designed plan, sometimes by groups with organizers and perpetrators.

The importance of conducting preliminary investigations at the scene and during the investigative inspection of individual objects and traces as a way to quickly obtain information for the organization of a criminal investigation and which should be aimed primarily at studying information to facilitate the search and apprehension of the offender.

Key words: mercenary-violent crimes, evidence, collection of evidence, evaluation of evidence, admissibility of evidence, interaction.

Постановка проблеми. Стан злочинності характеризується не тільки її зростанням, але і підвищенням професійності злочинців. У оперативних зведеннях все частіше фігурують групи «гастролерів», які спеціалізуються на грабежах, розбоях, квартирних крадіжках, шахрайстві. Низька ефективність роботи слідчих підрозділів пояснюється як причинами об'єктивного порядку (недосконалість багатьох питань законодавчого, штатного, матеріально-технічного та соціально-побутового характеру), так і в значній мірі упущеннями і недоліками в організації справи. Багато з них стали постійними: низький рівень відомчого або процесуального контролю, слабка професійна підготовка співробітників, недоліки їх взаємодії з оперативними та іншими службами, невикористання наявних внутрішніх резервів і можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, а також збору та оцінки доказів під час розслідування присвячені роботи криміналістів таких як: В. М. Глібка [1], Є. Є. Центрова [2], В. І. Кукліна [3], П. П. Іщенко [4] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблемних питань збору та оцінки доказів під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

Виклад основного матеріалу. В органах внутрішніх справ розкриття злочину залежить в першу чергу від спільних зусиль трьох служб: слідства, оперативно-розшукових та криміналістичних підрозділів.

Слід виробляти рекомендації щодо підвищення ефективності роботи з розкриття злочинів, в основі яких лежав би принцип професійної відповідальності за це оперативно-розшукових, слідчих і криміналістичних підрозділів. Причому ці служби в питаннях розкриття злочинів і викриття винних діють саме як самостійні, абсолютно рівноправні партнери, без поділу на головних і допоміжних, але які мають, і це слід підкреслити, рівну відповідальність за кінцевий результат — встановлення істини у справі.

Розглядаючи питання взаємодії фахівця-криміналіста з іншими службами, які беруть участь в розкритті злочинів, у справах корисливо-насильницьких злочинів, слід підкреслити важливість саме первинних слідчих дій, так як тут концентрується основний масив доказової інформації, від правильності оформлення і своєчасності отримання якої багато в чому залежить подальший результат справи.

Злочини даної категорії мають певну складність під час розслідування у кримінальному проваджен-

ні. Пов'язано це насамперед з тим, що часто ці злочини, особливо грабежі і розбійні напади, ретельно плануються, передбачаються різні способи приховування слідів на місці події, використовуються маски, різні способи позбавлення чинити опір нападнику. Тому від дій фахівця на місці події, якості зібраних доказів і проведеного попереднього дослідження слідів багато в чому залежить оперативність дій з пошуку злочинців.

Прийнявши рішення про відкриття кримінального провадження за ознаками статей 186 або 187 КК України, слідчий дає ретельну процесуально-криміналістичну оцінку наявної початкової інформації. Наявність необхідних відомостей про злочин, осіб, які вчинили напад, місце їх перебування, товарну цінність і значущість викраденого, місця приховання і збування забезпечує не тільки слідчу і судову перспективу, а й дозволяє визначити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [1, с. 551–561].

Велику допомогу, а іноді це і останній шанс отримати викриваючі докази, надають криміналістичні експертизи, що виконуються в різних експертних підрозділах Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, науково-дослідних інститутах та інших установах. Тут важливість даної слідчої дії та його специфіка полягають в тому, що повнота збору слідів та інших речових доказів на місці злочину дозволяє в подальшому за допомогою зазначених експертних досліджень отримати незаперечні докази винності осіб, які вчинили цей злочин.

Специфіка призначення різного роду експертиз у справах корисливо-насильницької спрямованості полягає в тому, що, проводячи пошук слідів на місці злочину, спеціаліст-криміналіст володіє в достатній мірі спеціальними знаннями лише в галузі «традиційних» криміналістичних експертиз, про решту ж сліди (нашарування ґрунту, сліди біологічного походження, сліди запаху, мікрооб'єкти тощо) спеціаліст-криміналіст має лише загальне уявлення, однак він повинен знати можливості певного роду експертиз і враховувати дані обставини під час збору речових доказів у ході огляду місця події.

Способи вчинення та приховування таких злочинів також не відрізняються різноманіттям, однак облік таких деталей, як наявність і характер застосування зброї, особливості вилучення, перенесення і транспортування викрадених предметів, механізм проникнення в приміщення, де відбуваються ці злочини, прийоми придушення опору або нейтралізації громадян, використання засобів маскування,

може мати важливе орієнтуюче значення. Ця інформація використовується з розшуковою метою, у випадках повторення цих злочинів, а також для встановлення особи злочинця та побудови уявної моделі розслідуваної події.

Джерела вербальної інформації у розслідуванні категорії справ легко визначаються під час аналізу механізму вчинення злочину. Це перш за все потерпілі, які спостерігали злочин і злочинців або зазнали безпосереднього нападу; випадкові свідки, що перебували поблизу і помітили відхід, (від'їзд) злочинців, напрямок руху, вид і особливості транспортного засобу, прикмети злочинців; затримані особи, підозрювані, обвинувачені. Відомості, отримані з названих джерел, в свою чергу, вказують на механізм вчиненого злочину.

Найбільш проблематичним є визначення кола осіб, здатних до вчинення таких злочинів. Однак характерним для цих злочинів є те, що вони зазвичай здійснюються за заздалегідь розробленим планом, іноді групами, в яких є організатори і виконавці. Практика показує, що цей різновид злочинів вчиняється особами, які належать до різних вікових і соціальних груп, з різними непередбачуваними поєднаннями психологічних і соціальних характеристик.

Найбільш типовим для корисливих нападів в умовах великого міста є вчинення їх в приміщенні (50,7%) і на відкритій місцевості (35,3%). Частина, що залишилася, відбувається на транспорті і в інших місцях. Сезонна активність грабіжників і розбійників зростає навесні (22%), досягає піку влітку (30,7%), тримається на високому рівні восени (28%) і зменшується взимку (19,3%) [2].

Залежно від ситуації, що виникає, послідовність первинних дій з розкриття таких злочинів може бути різною, якщо злочин вчинено на місцевості (на вулиці, у сквері, парку тощо) і заява надійшла безпосередньо від потерпілого, виїзд на місце події здійснюється за його участю з метою уточнення і конкретизації обставин, викладених у заяві [3].

Однак, якщо потерпілий в лікарні, огляд місця події поза приміщенням викликає значні труднощі, пов'язані в першу чергу з встановленням меж території, що підлягає огляду, центру злочинної події, а також з виявленням слідів. Огляд місця скоєння грабежу або розбійного нападу в приміщенні (житло, гаражі, дачі, автомобілі тощо) здійснюється у більш сприятливих умовах навіть і без потерпілого, що визначається іншою матеріальною (і слідовою) обстановкою злочину. Тому, вирішуючи питання планування початкового етапу розслідування у такого роду справах, слідчий

має обрати правильну тактику проведення слідчих дій, передбачити в необхідних ситуаціях участь фахівця-криміналіста.

На місці події фахівцю-криміналісту доцільно, а в деяких випадках навіть необхідно провести попереднє дослідження вилучених на місці події слідів. Справа в тому, що в результаті проведеного попереднього дослідження можна отримати важливу інформацію про злочинця.

Попередні дослідження на місці події і під час слідчого огляду окремих предметів і слідів як спосіб найбільш швидкого отримання інформації для організації розслідування злочину повинні бути спрямовані насамперед на вивчення інформації, що дозволяє полегшити пошук і затримання злочинця, зокрема при цьому можуть бути отримані необхідні відомості.

Найчастіше відмови потерпілих і свідків від своїх правдивих показів, що були надані під тиском обвинувачених, їх знайомих і родичів, мають ще одну підставу, крім згаданого примусу: в ході допиту показання інших потерпілих і свідків записуються так неповно, нечітко, без деталей, що від них дуже легко відмовитися, не наражаючись на небезпеку бути притягнутим до кримінальної відповідальності за дачу неправдивих свідчень.

Щоб уникнути цього недоліку, доцільно у справах, де під час огляду місця події, обшуку були вилучені речові докази, залучати експерта-криміналіста для участі у підготовці допиту або його проведенні, якщо слідчий вирішує використовувати в цій слідчій дії речові докази.

Використання під час допиту потерпілих і свідків, а рівнозначно і підозрюваних, обвинувачених, речових доказів дозволяє уточнити їх показання, виявити під час опису ідентифікаційні ознаки осіб і предметів, «прив'язати» показання до конкретних об'єктів [4].

В сучасних умовах під час розслідування злочинів все більшого значення набувають різні судові експертизи. Це в повній мірі відноситься і до злочинів корисливо-насильницької спрямованості. У цих справах переважають судово-медичні експертизи — в середньому близько 50% всіх експертиз, що призначаються, а також судово-психіатричні — близько 30%, тоді як на частку всіх інших видів експертиз приходиться всього 20%.

Тим часом результати статистичних досліджень свідчать про те, що протягом перших десяти днів попереднього розслідування призначається в середньому лише близько 40% експертиз, а в кожні наступні десять днів і пізніше місяця — до 20% від загального числа призначених. До того ж близько

23% експертиз проводиться в термін до 11 днів і пізніше. Отже, можна висловити думку про необхідність більш оперативного вирішення організаційних питань, пов'язаних з призначенням і проведенням експертиз у справах про грабежі і розбої.

На практиці все частіше зустрічаються випадки, коли у справах про злочини корисливо-насильницького характеру речові докази визнаються отриманими з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства: неправильне пакування вилучених речових доказів, відсутність підписів понятих, докладного опису слідів в протоколі слідчої дії, порушення упакування тощо. Але ж втрата доказового значення того чи

іншого речового доказу дуже часто дозволяє злочинцям unikнути кримінального покарання. Саме тому від взаємодії між експертом і слідчим під час розслідування грабежів і розбійних нападів багато в чому залежить кінцевий результат кропіткої роботи всіх служб, які займалися пошуком осіб, які вчинили злочини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вирішення питань взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування корисливо-насильницьких злочинів, чіткий аналіз одержуваної інформації і вирішення задач планування — єдино вірний і грамотний шлях, яким необхідно прямувати.

Література

1. Глібок В. М. Розслідування грабежів і розбоїв. У кн.: Криміналістика: Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. Київ, 2001. С. 551–561.
2. Центров Е. Е. Информационно-структурные основы криминалистического изучения преступной деятельности и ее расследования. Москва, 2003.
3. Куклин В. И. Начальный этап расследования грабежей и разбойных нападений: учеб. пособие. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 1986. 81 с.
4. Ищенко П. П. Использование помощи специалистов при допросах // Использование специальных познаний на первоначальном этапе расследования. Волгоград: ВШ МВД СССР, 1983. С. 13–14.

References

1. Hlibko V. M. Rozsliduvannia hrabezhiv i rozboiv. U kn.: Kryminalistyka: Pidruchnyk / Za red. V. Yu. Shepitka. Kyiv, 2001. S. 551–561.
2. Centrov E. E. Informacionno-strukturnye osnovy kriminalisticheskogo izucheniya prestupnoj deyatel'nosti i ee rassledovaniya. Moskva, 2003.
3. Kuklin V. I. Nachal'nyj etap rassledovaniya grabezhej i razbojnyh napadenij: ucheb. posobie. Ivanovo: Ivanovskij gos. un-t, 1986. 81 s.
4. Ishchenko P. P. Ispol'zovanie pomoshchi specialistov pri doprosah // Ispol'zovanie special'nyh poznanij na pervonachal'nom etape rassledovaniya. Volgograd: VSH MVD SSSR, 1983. S. 13–14.

Крайник Григорій Сергійович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права
Харківський університет*

Крайник Григорий Сергеевич

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин и административного права
Харьковский университет*

Krainyk Hryhoriy

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of
Criminal Law Disciplines and Administrative Law
Kharkiv University*

Пержұл Віталій Олексійович

*студент
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Пержұл Виталий Алексеевич

*студент
Інститута прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Perzhul Vitaliy

*Student of the
Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

Гайлюнас Олександр Дмитрович

*студент
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Гайлюнас Александр Дмитриевич

*студент
Інститута прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Hailiunas Oleksandr

*Student of the
Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7630

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ І ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 375
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

**ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ КОНСТИТУЦИОННОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ СТ. 375
УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ**

**PROBLEM ASPECTS OF CONSTITUTIONALITY AND APPLICATION OF ART. 375
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу положень ст. 375 Кримінального кодексу України, яка до недавнього часу зберігала свою чинність, доки Конституційний Суд України не прийняв рішення про її неконституційність. В роботі проаналізовано Рішення Конституційного Суду України та практика застосування названої вище норми, проаналізовано можливі варіанти криміналізації та декриміналізації в українському кримінальному праві. Наводиться практика правового застосування по ст. 375 Кримінального кодексу України, а саме – винесення суддею завідомо неправосудного рішення. Акцентується увага на тому, що суди вирішуючи ці справи, в певних аспектах по-різному розуміють обсяг названої норми кримінального права, що призводить до різного правозастосування.

Поряд з цим було досліджено діаметрально протилежні позиції авторитетних вчених стосовно саме цієї норми та можливих варіантів її нової редакції. Також автори не погоджуються з окремою думкою судді Конституційного Суду України щодо суперечності норм Конституції, які регулюють процес прийняття законів на визнання їх неконституційними, та правовою силою таких рішень. Важливим елементом роботи також є дослідження практики Європейського суду з прав людини, який не раз наголошував на аналогічній проблемі в правовій системі України. Тому, окрім питання про конституційність норми про винесення суддею завідомо неправосудного рішення, в роботі автори підіймають важливу дискусію щодо системної прогалини, яка існує в контексті процесу прийняття та/або скасування законів.

Варто також зазначити, що судовою практикою щодо ст. 375 Кримінального кодексу України є досить різноманітною, що не дає можливості на сьогодні сформулювати якісь уніфіковані та безспірні підходи щодо того, яку роль мало існування певний час в Кримінальному кодексі України статті про винесення суддею неправосудного рішення у відповідній редакції.

Підсумовуючи основні моменти, вважаємо, що законодавцю варто в майбутньому уникати неоднозначних та спірних формулювань при викладі диспозиції статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Для ефективного вирішення цього питання існує проект, над яким сьогодні ведеться робота та який покликаний ввести відповідальність за винесення неправосудного рішення, але зробити це в такій формі, щоб орган конституційної юрисдикції не мав до нього претензій в контексті неконституційності. Саме такий правовий баланс дозволить говорити про наближеність галузі кримінального права до принципів і стандартів верховенства права, що притаманні більшості держав з розвинутою правовою системою.

Ключові слова: криміналізація, декриміналізація, винесення суддею завідомо неправосудного рішення, кримінальне правопорушення.

Анотация. Данная статья посвящена анализу положений статьи 375 Уголовного кодекса Украины, которая до недавнего времени сохраняла свою силу, пока Конституционный Суд Украины не принял решение о ее неконституционности. В работе проанализированы Решение Конституционного Суда Украины и практика применения названной выше нормы, проанализированы возможные варианты криминализации и декриминализации в украинском уголовном праве. Приводится практика правового применения по статье 375 Уголовного кодекса Украины, а именно – вынесение судьей заведомо неправосудного решения. Акцентируется внимание на том, что суды решая эти дела, в определенных аспектах по-разному понимают объем названной нормы уголовного права, что приводит к разному право применению.

Наряду с этим были исследованы диаметрально противоположные позиции авторитетных ученых относительно именно этой нормы и возможных вариантов ее новой редакции. Также авторы не соглашаются с отдельной мыслью судьи Конституционного Суда Украины, по противоречиям норм Конституции Украины, которые регулируют процесс принятия законов признания их неконституционными, и правовой силой таких решений. Важным элементом работы также является исследование практики Европейского суда по правам человека, который не раз отмечал об аналогичной проблеме в правовой системе Украины. Поэтому, кроме вопроса о конституционности нормы о вынесении судьей заведомо неправосудного решения, в работе авторы поднимают важную дискуссию о системном пробеле, который существует в контексте процесса принятия и/или отмены законов.

Стоит также отметить, что судебная практика по статье 375 Уголовного кодекса Украины весьма разнообразна, что не дает возможности сегодня сформировать какие-то унифицированные и бесспорные подходы относительно того, какую роль имело существование определенное время в Уголовном кодексе Украины статьи о вынесении судьей неправосудного решения в соответствующей редакции.

Суммируя основные моменты, считаем, что законодателю следует в будущем избегать неоднозначных и спорных формулировок при изложении диспозиции статей Особенной части Уголовного кодекса Украины. Для эффективного решения этого вопроса существует проект, над которым сегодня ведется работа и который призван ввести ответственность за вынесение неправосудного решения, но сделать это в такой форме, чтобы орган конституционной юрисдикции не имел к нему претензий в контексте не конституционности. Именно такой правовой баланс позволит говорить о приближенности области уголовного права с принципами и стандартами верховенства права, присущим большинству государств с развитой правовой системой.

Ключевые слова: криминализация, декриминализация, вынесение судьей заведомо неправосудного решения, уголовное преступление.

Summary. This article is devoted to the analysis of positions of the article 375 of Criminal Code of Ukraine, which recently kept the action, while Constitutional Court of Ukraine did not make decision about it's unconstitutionality. In work we analyzed the Constitutional Court's decisions and practice, analyzed possible options for criminalization and decriminalization in Ukrainian criminal law.

The practice of legal application about article 375 of the Criminal Code of Ukraine, exactly, the rendering by a judge of a knowingly unjust decision. The focus is on the fact that the courts are deciding these cases, in some aspects, they understand the scope of the named norm of criminal law differently, which leads to different enforcement.

In this regard, we investigated diametrically opposed positions of reputable scientists regarding this norm and possible options of its new edition.

Authorities also disagree with the separate opinion of the judges of the Constitutional Court of Ukraine, in regard to contradictions of the constitutional norms, which regulate the process of adopting laws to declare them unconstitutional, and the legal force of such decisions. The practice of the European Court of Human Rights is also an important part of the work, which has repeatedly noted a similar problem in the legal system of Ukraine. Therefore, apart from the constitutionality of the norm of rendering a court decision in an inappropriate manner, the work of the authors includes an important discussion of the systemic gap that exists in the context of the process of adoption and/or rejection of the law.

It should also be noted that the court practice regarding article 375 of the Criminal Code of Ukraine is quite varied, which today does not make it possible to form some unified and uncontroversial approaches as to what role the existence of the Criminal Code's article on a judge's rendering of an unjust decision in the relevant version has had for some time.

Summarizing the main points, we believe that the legislator should avoid ambiguous and controversial formulations in the disposition of the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine in future. For an effective solution of this problem there is a project, which is currently being worked on and which is called to impose liability for rendering an invalid verdict, but to do it in those kind of form, so that the body of constitutional jurisdiction would not have any claims against it in the context of unconstitutionality. Exactly this legal balance will allow us to speak about the closeness to the sphere of criminal law to the principles and standards of the rule of law, that are inherent in most states with a developed legal system.

Key words: criminalization, decriminalization, the rendering of an invalid verdict by a judge, criminal offense.

Постановка проблеми. Принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до правоохоронної та судової системи та верховенства права. Вона також зобов'язана дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед — до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку [1]. До такого висновку прийшла Венеційська комісія у своїй доповіді щодо верховенства права у 2011 році. Такі тенденції дають підстави говорити про акти негативної нормотворчості Конституційного Суду України (далі — КСУ), до повноважень якого відповідно до ст. 150 Конституції України належить вирішення питання про конституційність низки нормативних актів [2]. А відповідно до ст. 151² Конституції України рішення та висновки, ухвалені КСУ, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. КСУ діє на підставі: Конституції України [2], Закону України «Про КСУ» [3], Регламенту КСУ [4].

У нормах Кримінального кодексу (далі — КК) України певні статті Особливої частини сформу-

льовані не досить влучно і вдало, що в свою чергу викликає питання про дотримання принципу правової визначеності і законності. Яскравим прикладом такої норми є стаття 375 КК України¹, що мала назву «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» [11]. Важливо зазначити, що дану норму визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням КСУ № 7-р/2020 від 11.06.2020 [5].

Тому в контексті даної норми буде актуальним та доцільним дослідити процеси, пов'язані з її декриміналізацією та ефективності правозастосування ст. 375 КК до прийняття відповідного рішення КСУ. Поряд з цим цікавим буде аналіз відповідного рішення КСУ та вивчення аргументації суду, яку він використовував при прийнятті цього рішення.

Аналіз останніх досліджень. Дане питання, з огляду на важливість, а перш за все актуальність

¹ Поширеність ст. 375 КК на практиці. У 2002 р. зареєстровано було за ст. 375 КК — 7 злочинів; в 2003 р. — 6 злочинів; в 2004 р. — 9 злочинів; у 2005 р. — 5 злочинів; у 2006 р. — 2; 2007 р. — 43; у 2008 р. — 34; у 2009 р. — 37; у 2010 р. — 26; у 2011 р. — 18; у 2012 р. — 20; у 2013 р. — 4; у 2014 р. — 4; у 2015 р. — 16; у 2016 р. — 70; у 2017 р. — 48; у 2018–1139; у 2019 р. — 87; у 2020 р. — 1172 злочини. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/zvit_prok

та своєчасність, у працях науковців знаходиться досить широке висвітлення, проте багато питань потребують подальших досліджень, та об'єктивного і прагматичного підходу. Частина цих робіт ми будемо використовувати в ході написання даної роботи, висвітлюючи окремі питання та аспекти предмета нашого дослідження.

Особливо варто звернути увагу на роботу Барабаша Т. та Левицької Л., в якій автори висловлюють власну думку щодо того, яким чином можна було б внести зміни у ст. 375 КК, щоб уникнути її декриміналізації, закріпивши просто в іншому формулюванні певних термінів [6]. Крім того, Щербак І. А. та Патюк С. О. дослідили дану норму більшою мірою в контексті викликів декриміналізації, що дасть нам змогу оцінити причини та передумови, які передували відповідному рішення КСУ [7].

Важливі теоретичні й базові питання щодо принципу правової визначеності норм КК, які допоможуть нам чіткіше і грамотніше розкрити дану тематику містяться у колективному науковому дослідженні Лисько Т. Д. та Репкіної Ю. Є. [8].

У Великій українській юридичній енциклопедії розглядається питання криміналізації та декриміналізації, їх способи тощо [9, с. 139–142, с. 459–462]. Декриміналізацією є процес і результат переведення кримінальних правопорушень в розряд не кримінально протиправних діянь [9, с. 139]. Криміналізацією є процес і результат віднесення діянь до числа кримінальних правопорушень [9, с. 459].

Метою статті є дослідження актуальних питань та доцільності декриміналізації ст. 375 КК України, в аспекті того, наскільки ефективною була ця норма за часів свого існування, тобто з моменту набрання чинності у 2001 р. до визнання її неконституційною у 2020 р. Також автори ставлять за мету проаналізувати відповідне рішення КСУ у даній справі в контексті аналізу праць деяких науковців. Висловлено власну об'єктивно-прогностичну оцінку, з приводу того, яким чином інститут декриміналізації впливає на процес правового регулювання в кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. Згідно п. 4 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) України кримінальне провадження закривається у тому разі, якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Можливість закриття кримінального провадження в результаті ухвалення КСУ рішень положеннями ст. 284 КПК України не передбачена.

Однак при цьому законодавець відносить визнання неконституційності норми закону до шляхів

декриміналізації, що надає можливість застосування п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України [10]. Тому на підставі даних аргументів, можна говорити про те, що існує певна прогалина між нормами кримінального процесуального законодавства та порядком і наслідками рішень КСУ щодо неконституційності певної норми закону.

З'ясуємо, чи вирішення питання криміналізації чи декриміналізації кримінального правопорушення відбувається в рамках прийняття рішення КСУ, або можливе лише шляхом внесення відповідних змін до Закону про кримінальну відповідальність.

Відповідно п. 1 ст. 5 КК України «Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість» [11].

У контексті цього, на нашу думку, варто говорити про відповідні положення Основного Закону, а саме те, що Верховна рада України як єдиний орган законодавчої влади згідно ст. 75 Конституції України мала право прийняти закон України про скасування норми ст. 375 КК України. Однак у зв'язку з рішенням Великої палати КСУ у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України № 7-р/2020 від 11 червня 2020 р. визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), статтю 375 КК України. Відповідно, втрата чинності вказаною статтею відбулась одразу з моменту ухвалення Конституційним Судом України рішення. Щодо аргументації КСУ такого рішення, то аналізуючи рішення, можна дійти висновку, що вона полягає в тому, що юридична конструкція ст. 375 КК є не досить чіткою і порушує принцип юридичної визначеності, що в свою чергу призводить до надто широкого її застосування [5].

Конституція України в ст. 129 встановила, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Суттєвим відхиленням від цього положення є постановленням суддею (суддями) неправосудного судового акту.

Доречно також зазначити, що згідно п. 22 ч. 2 ст. 91 Конституції України виключно законами України визначаються: «засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами,

адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» [2].

Також відповідно до п. 1 рішення КСУ 17 жовтня 2002 р. у справі № 1-6/2002. Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений приймати закони [12]. Подібну позицію було зазначено в п. 1.1. рішення КСУ від 30 травня 2001 р. справа № 1-22/2001 [13]. Це все наштовхує на думку про те, що законодавець і суд використовують термін «закон» в різних значеннях. Але як нам відомо норми кримінального законодавства по — суті своїй є законом, як в розумінні змістовному, так і в розумінні формальному.

Положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є кримінальними правопорушеннями, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

Доречним в процесі розгляду цього питання є дослідження окремої думки судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. у справі № 1-305/2019 (7162/19) за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. З приводу цього суддя зазначив наступне: «... з частини другої статті 152 Конституції України та Рішення слідує цілком зрозумілий юридичний наслідок — склад злочину, передбачений статтею 375 Кодексу, 11 червня 2020 р. не був декриміналізований [14]». На нашу думку, така думка судді не ґрунтується на положеннях Конституції України, оскільки не варто ототожнювати прийняття закону (таким правом наділені 2 суб'єкти) та його скасування (таким правом наділені 3 суб'єкти, у тому числі КСУ). Тому вважаємо, що із такою думкою не можна погодитись, а процедура декриміналізації по своїй суті була здійснена, хоча без достатньої аргументації.

Згідно рішення Великої Палати Верховного Суду від 8 липня 2020 року розглянувши в судовому засіданні кримінальну справу за заявою

Петухова В.С. про перегляд судових рішень, постановлених щодо нього, з підстав встановлення рішенням Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13) у справі «Петухов проти України № 2» порушення Україною вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через відсутність належної медичної допомоги, доступної заявнику, під час тримання його під вартою, а також у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі є таким, яке неможливо скоротити [15]. Велика Палата в даному рішенні зауважила, що в національному законодавстві України існує суттєва законодавча прогалина, що стосується врегулювання можливості звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі [15]. Однак, як зазначає суд, заповнення прогалин у нормативно-правових актах, прийняття законів, внесення до них змін і доповнень, узгодження їх положень між собою є прерогативою законодавчої влади і не належить до повноважень суду будь-якої інстанції. Тобто практика судових органів, як національних так і міжнародного рівня, свідчить про те, що будь-які зміни до законів є прерогативою парламенту, тобто органу законодавчої влади.

Ураховуючи викладене вище, ЄСПЛ установив системну проблему в законодавстві України, яку можна подолати лише заходами загального характеру, спрямованими на усунення її першопричини, шляхом внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування. Тому рішення КСУ від 11.06.2020 р. призвело до декриміналізації злочину за ст. 375 КК України, незважаючи на те, що законодавчою владою не прийнято закон про скасування цієї норми КК. Рішення КСУ не підміняє собою закон, однак є підставою для декриміналізації діяння. При цьому рішення КСУ не може суперечити нормам Конституції України, які є нормами прямої дії (згідно ст. 8 Конституції України) та рішення КСУ є обов'язковими згідно ст. 152 Конституції України. Тобто як ми бачимо існує серйозна колізія, пов'язана в цілому із внесенням певних змін до законів, а саме їх скасування, органом конституційної юрисдикції. Враховуючи, що про цю проблему крім того, що вона була і так явною, зазначив і ЄСПЛ, то доречним є конкретизація суб'єктного складу органів, що уповноважені криміналізувати чи декриміналізувати певні діяння, а в широкому розумінні, приймати та скасовувати закони. Зауважимо, що для України використання практики ЄСПЛ є обов'язковим [16].

У проекті кримінального кодексу України станом на 2 жовтня 2021 р. у розділі 7.4. «Злочини

проти правосуддя» ст. 7.4.1. «Постановлення за-відомо незаконного та необґрунтованого судового рішення» зазначено: «Суддя або слідчий суддя, який постановив завідомо незаконне та необґрунтоване судові рішення (вирок, рішення, ухвалу, постанову суду або судовий наказ), — вчинив злочин 3 ступеня» [17]. Крім того, під час аналізу судової практики застосування зазначеного кримінального правопорушення виникали й інші спірні питання. Варто зазначити, що будемо аналізувати практику, що мала місце під час дії цієї норми. Розглянемо приклад рішення від 24 листопада 2014 р. у справі № 5–24кс14 [18]. Поняття «неправосудне судові рішення» у поєднанні з вказівкою на «завідомість» його постановлення підкреслює цілеспрямований характер злочинних дій судді, його свідоме прагнення та бажання всупереч матеріальному чи процесуальному закону і (або) фактичним обставинам, встановленим у справі, постановити судові рішення, яке за своєю суттю не може бути і не є актом правосуддя [18]. Особливо небезпечними є випадки винесення обвинувального вироку невинуватому у вчиненні кримінального правопорушення чи виправдання винного, застосування м'якого покарання до особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, або, навпаки, суворого — до особи, яка вчинила нетяжкий злочин або кримінальний проступок. Вважаємо появу цієї статті потрібною на шляху до належного здійснення правосуддя судами та необхідною для запобігання постановленням суддею або слідчим суддею завідомо незаконного та необґрунтованого судового рішення.

Так, справедливо зазначає Мирошніченко Н. М., що відповідно до ст. 375 КК України предметом правопорушення були неправосудні вирок, рішення, ухвали або постанови судді. Однак, дискусійним було питання, чи можна було вважати предметом всі «неправосудні» судові рішення, або неправосудним рішенням є тільки ті, які були скасовані судом вищої інстанції та чи є предметом правопорушення судові рішення Верховного Суду та Конституційного Суду України [19, с. 319–321].

Сьогодні кримінальне законодавство не встановлює перелік питань, по яким може бути винесено неправосудне рішення.

Аналізуючи судову практику, вважаємо, що доцільно погодитись з думкою Чабанюк В. Д. Квасневська Н. Д., які зазначають, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, були судові рішення, ухвали, постанови та вирок, які вирішують справи по суті у першій та апеляційній інстанції [20, с. 329–331].

У справі № 399/383/15-к від 02.05.2018 р. прокурор направив обвинувальний акт до суду, оскільки вважає, що суддя прийняв «неправосудне рішення» у вчиненні особою правопорушення за ст. 122–2 КУпАП, застосувавши до нього адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами строком на 3 місяці [21]. У справі № 759/15166/15-к від 08.04.2016 р. прокурор вимагає визнати суддю виним у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого статтею 375 КК України, оскільки він прийняв «неправосудне рішення» чим визнав особу винною у вчиненні правопорушення за ст. 122–2 (невиконання водіяма вимог про зупинку) КУпАП, застосувавши до нього стягнення у виді позбавлення права керувати транспортними засобами строком на 6 місяців [22].

Щодо наступного питання — чи могли бути предметом зазначеного злочину рішення Конституційного Суду України та Верховного Суду? Щасний А. В. вважає, що рішення таких суддів не могли бути предметом цього злочину і надають такі обґрунтування: для визнання судового акта неправосудним необхідно, щоб його неправосудність була попередньо підтверджена вищою судовою інстанцією, а оскільки рішення Конституційного та Верховного Суду не підлягають перегляду та оскарженню, тому не можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 375 КК України [23, с. 509–515]. З цією думкою науковця погоджуємось.

Поняття «неправосудне рішення» є невизначеним на законодавчому рівні, що має наслідком проблему з його тлумаченням судами. Так, колегія суддів Касаційного кримінального суду по справі № 399/383/15 від 20 червня 2019 р., залишила без задоволення касаційну скаргу прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження судами першої та апеляційної інстанцій, з мотивів що на законодавчому рівні не визначено поняття «неправосудне судові рішення», не розтлумачено його і Конституційним Судом України, відсутні підстави ототожнювати його з такими поняттями, як «незаконне» та «необґрунтоване», а також немає підстав стверджувати, що неправосудне судові рішення це у будь-якому випадку таке рішення, яке було скасовано вищою судовою інстанцією. Крім цього, наголошено, що поняття «неправосудне судові рішення» у поєднанні з вказівкою на «завідомість» його постановлення підкреслює цілеспрямований характер злочинних дій судді, його свідоме прагнення та бажання всупереч матеріальному чи процесуальному закону і (або) фактичним обставинам, встановленим у справі,

постановити судові рішення, яке за своєю суттю не може бути і не є актом правосуддя [24].

У Постанові Великої Палати Верховного Суду по справі № 0306/7567/12 від 13 січня 2021 р., суд касаційної інстанції звернув увагу ще на одну проблему кримінального правопорушення передбаченого у статті 375 КК України, а саме це порушення принципу незалежності судової влади. Відповідно до п. 12 Постанови по справі № 0306/7567/12 від 13 січня 2021 р., мотивуючи прийняте Рішення, орган конституційної юрисдикції наголосив на тому, що зазначена норма кримінального права не встановлює об'єктивних критеріїв визнання судового акта неправосудним, а також не розкриває змісту такої суб'єктивної ознаки злочину, як вчинення суддею відповідних дій завідомо. Зазначене, на переконання Конституційного Суду, уможливило неоднозначне розуміння змісту складу злочину, що є несумісним з вимогами ясності, передбачуваності закону та юридичної визначеності як елемента принципу верховенства права [25]. Нечіткість диспозиції статті 375 КК України створювала мінімальний ризик зловживань з боку правоохоронних органів у виді протиправного впливу на суддів шляхом їх кримінального переслідування за реалізацію своїх повноважень щодо здійснення правосуддя, що, однак, на нашу думку, не нівелювало конституційний принцип незалежності судової влади. Натомість уникнення суддями кримінальної відповідальності за постановлення завідомо неправосудних вироків, на наш погляд, нівелює верховенство права в Україні щодо правосуддя.

Висновки.

1. Отже, на сьогодні, з урахуванням чинного законодавства, на нашу думку, можна говорити про те є 2 шляхи декриміналізації в Україні:

- 1) прийняття Закону про кримінальну відповідальність Верховною Радою України; або
- 2) прийняття відповідного закону Всеукраїнським референдумом.

2. Є в Україні на даний час 3 можливі шляхи декриміналізації:

- 1) вирішення питання декриміналізації кримінального правопорушення відбувається в рамках прийняття рішення Конституційним Судом України; або
- 2) можливе шляхом внесення відповідних змін до Закону про кримінальну відповідальність Верховною Радою України; або
- 3) прийняття відповідного закону Всеукраїнським референдумом.

3. Не погоджуємось із доцільністю декриміналізації ст. 375 КК України, оскільки КСУ у рішен-

ні № 7-р/2020 від 11.06.2020 р. не врахував, що Конституція України прямо не забороняє притягати суддів до відповідальності за постановлення завідомо незаконних рішень, а також що наявність кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо незаконних рішень є гарантією прав учасників судових процесів, тим самим забезпечуючи верховенство права. Наслідком цього рішення є уникнення багатьма суддями відповідальності за ст. 375 КК України за завідомо неправосудні рішення, що не відповідає інтересам правосуддя в Україні.

4. Можливість закриття кримінального провадження в результаті ухвалення КСУ рішень положеннями ст. 284 КПК України прямо не передбачена. При цьому законодавець відносить визнання неконституційності норми закону до шляхів декриміналізації, що надає можливість застосування п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України [10]. Тому можна говорити про те, що існує певна прогалина між нормами кримінального процесуального законодавства України та порядком і наслідками рішень КСУ щодо неконституційності певної норми закону, що потребує внесення змін до ст. 284 КПК України.

5. У проекті Кримінального кодексу України станом на 2 жовтня 2021 р. у розділі 7.4. «Злочини проти правосуддя» ст. 7.4.1. «Постановлення завідомо незаконного та необґрунтованого судового рішення» зазначено: «Суддя або слідчий суддя, який постановив завідомо незаконне та необґрунтоване судові рішення (вирок, рішення, ухвалу, постанову суду або судовий наказ), — вчинив злочин 3 ступеня» [18]. На наш погляд, слід підтримати положення про включення відповідної норми до КК України, оскільки судді мають відповідати за власні завідомо незаконні рішення. Проте виклад такої статті повинен бути доопрацьований у новому проекті і мати вигляд децю відмінний від того, що існував раніше, повинен вміщувати чіткі юридичні конструкції, для того, щоб можна було однозначно встановити всі ознаки складу такого злочину, зокрема, об'єктивної сторони.

6. Питання правого врегулювання кола суб'єктів, які приймають рішення про криміналізацію чи декриміналізацію потребує єдиного уніфікованого підходу, щоб не створювати колізій у процесі трактування норм і їх застосування. А що стосується доцільності існування норми кримінального закону про відповідальність суддів за винесення завідомо неправосудного рішення, то ми вважаємо, що така норма, безумовно, потрібна, щоб забезпечити правосуддя як особливу сферу охоронюваних відносин від суддівського свавілля.

Література

1. За демократію через право: доповідь Європейської комісії (Венеційської комісії), схвалена на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). Право України. 2011. № 10. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>.
4. Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/reglament_2.pdf
5. Рішення Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text>
6. Барабаш Т., Левицька Л. Деякі законотворчі вектори удосконалення кримінального та кримінального процесуального законів України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 1(93). 2021. С. 90–103.
7. Щербак І.А., Патюк С.О. Щодо постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: виклики декриміналізації. Правові новели 2021. № 1. С. 600–615.
8. Лисько Т.Д., Репкіна Ю.Є. Проблеми правової визначеності юридичних дефініцій корупційних кримінальних правопорушень: деякі теоретичні та правозастосовні аспекти. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 169–174.
9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол. В.Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / гол. редкол. В.Я. Тацій. 2017. 1064 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2013. № 9–13. Ст. 88.
11. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>
12. Рішення КСУ 17 жовтня 2002 р. у справі № 1–6/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text>
13. Рішення КСУ від 30 травня 2001 р. справа № 1–22/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>
14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. у справі № 1-305/2019 (7162/19) за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni07d710-20#Text>
15. Рішення Великої Палати Верховного Суду від 8 липня 2020 року розглянувши в судовому засіданні кримінальну справу за заявою Петухова В.С. про перегляд судових рішень, постановлених щодо нього, з підстав встановлення рішенням Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13) у справі «Петухов проти України № 2». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text.
16. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
17. Проект кримінального кодексу України станом на 2 жовтня 2021 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
18. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 листопада 2014 р. у справі № 5-24кс14. Рішення ВСУ. 2015. Вип. 1(30). С. 92–98. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/196768197BCBF85DC2257DCC0032E65E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/196768197BCBF85DC2257DCC0032E65E)
19. Мирошниченко Н.М. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: деякі спірні питання. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.) / редкол.: Г.О. Ульянова (голова ред.), В.М. Дрьомін, Є.Л. Стрельцов [та ін.]; НУ «ОЮА». Одеса: Юридична література, 2018. С. 317–319.
20. Чабанюк В.Д. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: сучасні проблеми тлумачення. Вісник Асоціації кримінального права України. 2016. № 1(6). С. 329–331.
21. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 02.05.2018 р. Справа № 399/383/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73745330>.

22. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 08.04.2016 р. Справа № 759/15166/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/5702185>.

23. Щасний А.В. Поняття та ознаки завідомо неправосудного вироку як предмета злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу України. Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. Київ: ІДП НАН України, 2010. Вип. 47. С. 509–515.

24. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду від 20 червня 2019 року по справі № 399/383/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541702>

25. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року по справі № 0306/7567/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264631>

References

1. Za demokraciiu cherez pravo: dopovid Yevropeiskoi komisii (Venetsiiskoi komisii), skhvalena na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25–26 bereznia 2011 roku). Pravo Ukrainy. 2011. № 10. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

2. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

3. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 lypnia 2017 r. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>.

4. Rehlament Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 liutoho 2018 r. № 1-ps/2018. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/reglament_2.pdf

5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu № 7-r/2020 vid 11 chervnia 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text>

6. Barabash T., Levytska L. Deiaki zakonotvorchi vektory udoskonalennia kryminalnogo ta kryminalnogo protsesualnogo zakoniv Ukrainy. Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka, 1(93). 2021. S. 90–103.

7. Shcherbak I. A., Patiuk S. O. Shchodo postanovlennia suddeiu zavidomo nepravosudnogo vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy: vyklyky dekriminalizatsii. Pravovi novely 2021. № 1. S. 600–615.

8. Lysko T. D., Riepkina Yu. Ye. Problemy pravovoi vyznachnosti yurydychnykh definitsii koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen: deiaki teoretychni ta pravozastosovni aspekty. Naukovi pratsi Natsionalnogo aviatytsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk. 2020. № 4. S. 169–174.

9. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. / redkol. V. Ya. Tatsii ta in. Kharkiv: Pravo, 2016. T. 17: Kryminalne pravo / hol. redkol. V. Ya. Tatsii. 2017. 1064 s.

10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2013. № 9–13. St. 88.

11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>

12. Rishennia KSU 17 zhovtnia 2002 r. u spravi № 1–6/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text>

13. Rishennia KSU vid 30 travnia 2001 r. sprava № 1–22/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>

14. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Pervomaiskoho O. O. u spravi № 1–305/2019 (7162/19) za konstytutsiynym podanniam 55 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) statti 375 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni07d710-20#Text>

15. Rishennia Velykoi Palaty Verkhovnogo Sudu vid 8 lypnia 2020 roku rozghlianuvshy v sudovomu zasidanni kryminalnu spravu za zaiavoju Petukhova V. S. pro perehliad sudovykh rishen, postanovlenykh shchodo noho, z pidstav vstanovlennia rishenniam Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 12 bereznia 2019 roku (zaiava № 41216/13) u spravi «Petukhov proty Ukrainy № 2». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text.

16. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 r. № 3477-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2006. № 30. St. 260.

17. Proiekt kryminalnogo kodeksu Ukrainy stanom na 2 zhovtnia 2021 r. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

18. Ukhvala Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnogo Sudu Ukrainy vid 20 lystopada 2014 r. u spravi № 5-24ks14. Rishennia VSU. 2015. Vyp. 1(30). S. 92–98. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/196768197BCBF85DC2257DCC0032E65E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/196768197BCBF85DC2257DCC0032E65E)

19. Myroshnychenko N.M. Postanovlennia suddeiu zavidomo nepravosudnoho vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy: deiaki spirni pytannia. Derzhavne biuro rozsliduvan: na shliakhu rozbudovy: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 16 chervnia 2018 r.) / redkol.: H.O. Ulianova (holova red.), V.M. Dromin, Ye.L. Streltsov [ta in.]; NU «OIuA». Odesa: Yurydychna literatura, 2018. S. 317–319.

20. Chabaniuk V.D. Postanovlennia suddeiu (suddiamy) zavidomo nepravosudnoho vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy: suchasni problemy tlumachennia. Visnyk Asotsiatsiin kryminalnoho prava Ukrainy. 2016. № 1(6). S. 329–331.

21. Vyrok Onufriivskoho raionnoho sud Kirovohradskoi oblasti vid 02.05.2018 r. Sprava № 399/383/15-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73745330>.

22. Vyrok Sviatoshynskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 08.04.2016 r. Sprava № 759/15166/15-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/5702185>.

23. Shchasnyĭ A.V. Poniattia ta oznaky zavidomo nepravosudnoho vyroku yak predmeta zlochynu, peredbacheno-ho st. 375 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Derzhava i pravo. Yuryd. i polit. nauky: zb. nauk. pr. Kyiv: IDP NAN Ukrainy, 2010. Vyp. 47. S. 509–515.

24. Postanova kolehii suddiv Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 20 chervnia 2019 roku po spravi № 399/383/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541702>

25. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 13 sichnia 2021 roku po spravi № 0306/7567/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264631>

Оліщук Петро Олегович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри права
Факультет управління, економіки та права
Львівський національний аграрний університет*

Олищук Петр Олегович

*кандидат экономических наук, доцент кафедры права
Факультет управления, экономики и права
Львовский национальный аграрный университет*

Olishchuk Petro

*PhD, Associate Professor of the Department of Law
Faculty of Management, Economics and Law
Lviv National Agrarian University*

ORCID: 0000-0002-4392-0654

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7575

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ *NON BIS IN IDEM* У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНЦИПА *NON BIS IN IDEM* В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF APPLYING THE PRINCIPLE OF *NON BIS IN IDEM* IN CRIMINAL PROCEEDINGS RIGHT UKRAINE

Анотація. У статті здійснюється аналіз принципу *non bis in idem* в контексті кримінального законодавства України, а також виявлення випадків порушень даного принципу правоохоронними органами під час кваліфікації кримінально-караних діянь та під час винесення судових рішень. Зазначається, що кримінальне право є галуззю права, яка пов'язана зі встановленням заборони на вчинення певного діяння під страхом застосування державою заходів примусу кримінально-правового характеру. Встановлення такої заборони та визначення заходів кримінально-правового примусу, як наслідок, за її порушення, потенційно пов'язане з обмеженням прав людини. Очевидно, що обмеження цих прав не може бути довільним та хаотичним, а має підпорядковуватись певним правилам, ідеям, які відображають загальний розвиток суспільства. До таких належать принципи кримінального права, зокрема принцип кримінального права, закріплений у ст. 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» та в ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу».

В статті висвітлюються характерні риси досліджуваного принципу. Констатовано, що його роль надзвичайно важлива для внутрішньої побудови галузі права, а також правильного нормотворення та правозастосування.

Наведено випадки порушень даного принципу правоохоронними органами під час кваліфікації кримінально-караних діянь та під час винесення судових рішень, на прикладах практики Європейського Суду з прав людини та українського судочинства. Звернено увагу на те, що практика Європейського Суду з прав людини, щодо застосування ст. 4 протоколу № 7 Конвенції є непослідовною та в деяких випадках, навіть, суперечливою.

Висловлено міркування про те, що принцип *non bis in idem* під час вирішення питання про недопустимість подвійного інкримінування забезпечує дотримання прав особи під час здійснення кримінального переслідування, а також забезпечує повноту кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання.

Ключові слова: принцип, *non bis in idem*, кримінально-правова кваліфікація, кримінальна відповідальність, судова практика.

Аннотация. В статье осуществляется анализ принципа *non bis in idem* в контексте уголовного законодательства Украины, а также выявление случаев нарушений данного принципа правоохранными органами при квалификации уголовно-наказательных деяний и при вынесении судебных решений. Отмечается, что уголовное право является отраслью права, которая связана с установлением запрета на совершение определенного деяния под страхом применения государством мер принуждения уголовно-правового характера. Установление такого запрета и определение мер уголовно-правового принуждения, как следствие, за его нарушение, потенциально связано с ограничением прав человека. Очевидно, что ограничение этих прав не может быть произвольным и хаотичным, а должно подчиняться определенным правилам, идеям, которые отражают общее развитие общества. К таким относятся принципы уголовного права, в частности принцип уголовного права, закрепленный в ст. 61 Конституции Украины: «Никто не может быть дважды привлечен к юридической ответственности одного вида за одно и то же правонарушение» и в ч. 2 Уголовного кодекса Украины «никто не может быть привлечен к уголовной ответственности за одно и то же уголовное правонарушение более одного раза».

В статье освещаются характерные черты исследуемого принципа. Констатируется, что его роль чрезвычайно важна для внутреннего построения отрасли права, а также правильного нормотворения и правоприменения.

Приведены случаи нарушений данного принципа правоохранными органами при квалификации уголовно-наказательных деяний и при вынесении судебных решений, на примерах практики Европейского Суда по правам человека и украинского судопроизводства.

Обращено внимание на то, что практика Европейского Суда по правам человека, относительно применения ст. 4 протокола № 7 Конвенции является непоследовательной и в некоторых случаях, даже, противоречивой.

Высказано соображение о том, что принцип *non bis in idem* при решении вопроса о недопустимости двойного инкриминирования обеспечивает соблюдение прав лица при осуществлении уголовного преследования, а также обеспечивает полноту уголовно-правовой квалификации, индивидуализацию уголовной ответственности и наказания.

Ключевые слова: принцип, *non bis in idem*, уголовно-правовая квалификация, уголовная ответственность, судебная практика.

Summary. The article analyzes the principle of *non bis in idem* in the context of the criminal legislation of Ukraine, as well as the identification of cases of violations of this principle by law enforcement bodies during the qualification of criminal offences and during the issue of judicial decisions. It is noted that criminal law is a branch of law that is connected with the establishment of a ban on committing a certain act under the threat of the application by the state of measures of coercion of a criminal nature. The establishment of such a ban and the determination of measures of criminal-legal coercion, as a consequence, for its violation, is potentially related to the restriction of human rights. Obviously, the restriction of these rights cannot be arbitrary and chaotic, but must be subject to certain rules, ideas, which reflect the general development of society. These include the principles of criminal law, in particular the principle of criminal law, enshrined in art. Article 61 of the Constitution of Ukraine states: «No one can be brought to legal responsibility twice for the same type of offence». According to Article 2 of the Criminal Code of Ukraine, «no one may be brought to criminal responsibility for the same criminal offence more than once».

The article highlights the characteristic features of the investigated principle. It is stated that its role is extremely important for the internal construction of the field of law, as well as the correct normalisation and law enforcement.

There are cases of violations of this principle by law enforcement bodies during the qualification of criminal offences and during the issue of judicial decisions, on examples of the practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian judicial proceedings. The European Court of Human Rights's case-law on the application of Article 4 of the Convention is inconsistent and, in some cases, even contradictory.

The principle of *non bis in idem* in the resolution of the question of the inadmissibility of double incrimination ensures the observance of the rights of the person during the implementation of criminal prosecution, as well as ensures the completeness of criminal legal qualification, the individualization of criminal responsibility and punishment.

Key words: principle, *non bis in idem*, criminal legal qualification, criminal liability, judicial practice.

Постановка проблеми. Основою будь-якої галузі права, зокрема галузі кримінального права, є основоположні, визначальні ідеї (начала) — принципи, які притаманні усім галузям права (загальні), і окремо взятій (галузеві). Роль останніх надзвичайно важлива для внутрішньої побудови

галузі права, а також правильного нормотворення та правозастосування.

Один із принципів права, закріплений у ст. 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

Це конституційне положення відображено у ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі — КК України): «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу.». Закріплення цього принципу у двох базових законодавчих актах свідчить про його значущість у правовій сфері. Попри таку важливість, зміст принципу «non bis in idem», як його називають у науці кримінального права, не розкривається у жодному з названих нормативноправових актів.

Окрім того, у КК України відсутня стаття, яка була б присвячена принципам кримінального права. Усе вищезазначене породжує наукові суперечки стосовно змісту, значення та практики застосування принципу «non bis in idem».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню кримінально-правових аспектів принципу *non bis in idem* присвятили увагу чимало сучасних українських науковців, зокрема В. Гацелюк [9], І. Гнатів [10], Т. Луцький [3], С. Хилюк [8] та інші. Попри те, його правова регламентація, способи забезпечення та практична реалізація викликає чимало запитань, пошук відповідей на які є метою цієї публікації.

Метою статті є аналіз принципу *non bis in idem* в контексті кримінального законодавства України, а також виявлення випадків порушень даного принципу правоохоронними органами під час кваліфікації кримінально-караних діянь та під час винесення судових рішень.

Постановка завдання. У ході реформування вітчизняного законодавства норми, принципи й інститути кримінального права зазнали суттєвих змін, у тому числі й завдяки урахуванню в галузевому законодавстві концептуальних ідей, які розроблено у міжнародній нормативній системі. До них належить вимога *non (ne) bis in idem* («не двічі за одне», «одне діяння не карається двічі») — один із найдавніших правових принципів європейської юриспруденції [8, с. 254]. Визначення сутності та значення даного принципу було і залишається в центрі уваги вчених — процесуалістів, а також практиків, оскільки досягнення основних завдань кримінального судочинства поєднується лише із безумовним дотриманням засад кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи права — це керівні ідеї, обумовлені об'єктивними закономірностями існування і розвитку суспільства, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання і на базі яких виникає, розвивається і функціонує право [2].

Одним із принципів кримінального права, що відображає справедливість, є той факт, що ніхто не може бути двічі притягнений до кримінальної відповідальності за одне й те ж саме кримінальне правопорушення (*non bis in idem*). У ст. 61 Конституції України закріплено: «Ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

В ст. 4 Протоколу № 7 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, а також у ч. 3 ст. 2 КК України закріплено цей принцип відносно кримінальної відповідальності. Так, ст. 4 Протоколу № 7 передбачає: «Жодна людина не може бути вдруге притягнута до відповідальності або покарана у кримінальному порядку судом однієї і тієї самої держави за злочин, за який вона вже була остаточно виправдана або засуджена відповідно до закону і кримінально-процесуального права цієї держави» [7]. У свою чергу, ч. 3 ст. 2 КК України закріплює положення, що «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу».

Загалом, у науковій літературі дія принципу «non bis in idem» пояснюється трьома обставинами [1, с. 780]. В першу чергу, цей принцип відображає латинську аксіому «*nemo debet bis vexari pro una et eadem causa*» (ніхто не може піддаватись більше ніж одному обвинуваченню з тієї ж самої причини) і захищає інтереси як окремої особи, так і суспільства в цілому. По-друге, якщо кримінальне переслідування щодо особи остаточно завершилося встановленням її вини чи невинуватості, то неприпустимо знову здійснювати переслідування тієї ж особи за ті ж діяння і на підставі тих же самих фактів. Вважається, що обвинувачення щодо особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення може здійснюватися тільки один раз, після чого не може повторюватися. І по-третє, принцип, що розглядається, втілює повагу до судових рішень, які прийняті раніше з того ж питання.

Досить проблемним для принципу «non bis in idem» є поняття — «двічі за одне і те саме правопорушення». Зміст цього принципу може бути сприйнятий як заборона притягати фізичну та юридичну особу двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, але особа може бути притягнена за правопорушення до різних видів відповідальності зокрема нести цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність, що не суперечить принципу «non bis in idem».

Для прикладу у справі особу було притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК України

(Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження). Апеляційним судом вирок суду першої інстанції залишено без зміни.

На вирок суду та ухвалу суду апеляційної інстанції захисником засудженого було подано касаційну скаргу, яку вмотивовано тим, що засудженого раніше притягнуто за вчинене до адміністративної відповідальності за ст. 124 КУпАП, а тому наявність не скасованої постанови про притягнення до адміністративної відповідальності засудженого зобов'язувало суд першої інстанції ухвалити виправдувальний вирок або закрити кримінальне провадження у зв'язку із відсутністю в його діянні складу кримінального правопорушення.

Аналізуючи матеріали справи та відповідні норми права ККС з доводами касаційної скарги не погодився і вказав, що відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

Проте притягнення до адміністративної відповідальності за спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження ст. 124 КУпАП не передбачає, оскільки це є складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України [5].

Цікавим прикладом є рішення ЄСПЛ у справі *Oliveira v. Switzerland*. Пані Олівейра, керуючи автомобілем неправильно розрахувала швидкість з огляду на погодні умови, внаслідок чого її автомобіль виїхав на смугу зустрічного руху, де зіштовхнувся з іншим автомобілем, водій якого в результаті зіткнення отримав серйозні тілесні ушкодження. Спочатку її визнали винною в адміністративному правопорушенні, згодом — в кримінальному. Цюрихський окружний суд (*Bezirksgericht*) у рішенні зазначає, що принцип «*non bis in idem*» притягнення до адміністративної відповідальності виключає можливість подальшого кримінального переслідування особи, проте, оскільки ретельне розслідування показало, що ті самі факти становлять більш серйозне, кримінально-каране порушення, то перше рішення і покарання, повинні бути скасовані. Розмір штрафу в другому процесі

був зменшений, з урахуванням уже сплаченої суми стягнення на підставі першого рішення.

ЄСПЛ за цією справою дійшов висновку, що це типовий приклад, коли одне діяння становить два окремих правопорушення. У таких випадках, на думку ЄСПЛ, як правило, більше покарання поглинає менше [8, с. 258].

Правозастосовна діяльність у кримінально-правових відносинах проявляється, насамперед, через проведення кримінально-правової кваліфікації діяння. У процесі кваліфікації кримінального правопорушення особливу увагу потрібно акцентувати на відповідних принципах. Зокрема, одним із ключових принципів кримінальної кваліфікації діяння є «*non bis in idem*». Саме під час здійснення кримінально-правової кваліфікації, тобто у правозастосовній діяльності, є найбільша вірогідність допустити його порушення.

В чинному кримінальному законодавстві наявні приклади неправильного застосування закону, де очевидним є порушення досліджуваного принципу, зокрема щодо кримінально-правової кваліфікації вчинюваних діянь. В рекомендаціях Пленуму ВСУ, наданих в п. 13 Постанови № 7 від 12.06.2009 «Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначено: «Порушення на вибухонебезпечному підприємстві (у цеху) встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило вибух і пожежу, що призвело до загибелі людей, майнової шкоди в особливо великому розмірі або інших тяжких наслідків, має кваліфікуватися за сукупністю частини другої статті 270 та частини другої статті 273 КК. Те саме діяння, якщо воно спричинило пожежу з такими ж наслідками, належить кваліфікувати за сукупністю частини другої статті 270 та частини першої статті 273 КК» [6]. В даному випадку потрібно погодитися із Т. М. Луцьким, що така кваліфікація одночасно за ст. 270 та 273 КК України порушує принцип *non bis in idem*, оскільки пропонується за двома статтями кваліфікувати діяння, негативні наслідки якого повністю охоплюються однією з них [4, с. 158].

Слід зазначити, що в практичній діяльності досить поширеним є неправильне застосування закону, коли під час розбійного нападу було умисно заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого. В результаті даного неправильного застосування порушується досліджуваний принцип кримінального права.

Правозастосовними орієнтирами у цьому випадку є абз. 3 п. 11 ППВСУ «Про судову практику

у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 та абз. 3 п. 11 ППВСУ «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7, де зазначено, що, якщо в процесі розбою було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого настала смерть потерпілого, такі дії необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень передбачених ч. 4 ст. 187 і ч. 2 ст. 121 КК України.

В одній із своїх праць Т. М. Луцький [3, с. 69] наводить як приклад судовий вирок в якому було порушено принцип *non bis in idem*, зокрема, коли особу було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 2 ст. 121 та ч. 4 ст. 187 КК України за обставин, коли обвинувачений, з метою заволодіння чужим майном, зайшов у будинок особи похилого віку, умисно наніс їй декілька ударів кулаками по різних частинах тіла, в результаті чого спричинив потерпілій тяжкі тілесні ушкодження, від яких остання померла на місці. Після чого, заволодів грошовими коштами у сумі 200 грн.

Тому, потрібно погодитися із позицію, що у випадку вчинення особою розбійного нападу або вимагання під час яких було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть особи, такі дії необхідно кваліфікувати за частиною першою, другою або третьою ст. 187 або ст. 189 КК за сукупністю із ч. 2 ст. 121 КК. За частиною четвертою ст. 187 або ст. 189 КК за сукупністю із ч. 2 ст. 121 КК кваліфікувати лише в тому випадку, якщо розбій був спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою. А також, якщо в результаті вимагання було завдано майнової шкоди в особливо великих розмірах або воно було вчинено організованою групою.

За зазначених умов в кваліфікації діянь повністю дотримується принцип диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, а також не порушується принцип «*Non bis in idem*», тобто дозволить уникнути подвійної кваліфікації скоєного [4, с. 144].

Підсумовуючи, потрібно вказати, що принцип *non bis in idem* під час вирішення питання про недопустимість подвійного інкримінування забезпечує дотримання прав особи під час здійснення кримінального переслідування, а також забезпечує повноту кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання.

Дослідивши правові позиції ЄСПЛ під призвою розуміння цієї міжнародною судовою установою принципу *non bis in idem*, С. В. Хилюк зробила висновки: «У практиці ЄСПЛ дія правила «не двічі за одне» поширюється лише на кримінально-правову сферу, межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав-членів Ради Європи, в тому числі й України. Беручи до уваги об'єкт посягання та суворість стягнення, ЄСПЛ відносить до кримінально-правових окремі види адміністративних правопорушень». «З окремих рішень випливає, що відповідно до положень *non bis in idem*, діяння, яке отримало остаточну оцінку як адміністративне правопорушення не може визнаватись злочином чи його складовою й навпаки. Проте не суперечить аналізованому правилу одночасне застосування до особи за ті самі діяння кримінально-правової та конституційної відповідальності, кримінальної відповідальності та фінансових санкцій» [8].

Разом із тим практика Європейського Суду з прав людини щодо застосування ст. 4 протоколу № 7 Конвенції є непослідовною та в деяких випадках, навіть, суперечливою. Цей недолік визнає й сам Суд.

Також у практиці ЄСПЛ дія принципу «*non bis in idem*» поширюються лише на кримінально-правову сферу, але межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав-членів Ради Європи. ЄСПЛ відносить до кримінальних правопорушень окремі види адміністративних правопорушень.

Висновки. Засада «*non bis in idem*» забороняє двічі (повторно) притягати особу за одне й теж саме кримінальне правопорушення до кримінальної відповідальності, тобто відповідальності одного й того ж виду. Проте вона не звільняє особу від інших видів юридичної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення та його наслідки, зокрема, від цивільної відповідальності за завдану ним майнову і моральну шкоду.

При вирішенні питання чи є порушення принципу «*non bis in idem*», тобто, бути притягненим двічі до юридичної відповідальності, зокрема, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП та за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України слід мати на увазі, що кримінальне провадження стосується саме наслідків у виді спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень, що не передбачає норма ст. 124 КУпАП, а тому відсутнє порушення статті 4 Протоколу 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Література

1. Wyngaert C., The International non bis in idem Principle: resolving some of the unanswered questions / C. Wyngaert, G. Stessens // *International and Comparative Law Quarterly*. 1999. Vol. 48. P. 779–804.
2. Коломієць Ю.Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст: автореф. дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.08 / Ю.Ю. Коломієць; Одес. нац. юрид. акад. О., 2005. 17 с.
3. Луцький Т.М. Порухення принципу «non bis in idem» під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті особі. *Polish journal of science*. 2020. No. 25. Vol. 4. С. 68–71.
4. Луцький Т.М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті іншій особі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/dorobok_zdobuvachiv/luckiy_d.pdf
5. Постанова ВСУ від 02.10.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76945432> (дата звернення 01.10.2021)
6. Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (дата звернення: 01.10.2021).
7. Протокол № 7 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. 1997. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_804
8. Хилюк С. Кримінально-правові аспекти правила non bis in idem у практиці Європейського суду з прав людини / С. Хилюк // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С. 254–265.
9. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права (загальні засади концепції): [монографія] / В.О. Гацелюк // МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 280 с.
10. Гнатів І.М. Принцип non bis in idem: передумови та причини становлення / І.М. Гнатів // *Вісник Львівського університету*. 2012. № 56. С. 372–378.

References

1. Wyngaert C., The International non bis in idem Principle: resolving some of the unanswered questions / C. Wyngaert, G. Stessens // *International and Comparative Law Quarterly*. 1999. Vol. 48. P. 779–804.
2. Kolomiets Yu. Iu. Nevidvorotnist kryminalnoi vidpovidalnosti: pravova pryroda ta zmist: avtoref. dys. ... k. yu. n.: spets. 12.00.08 / Yu. Iu. Kolomiets; Odes. nats. yuryd. akad. O., 2005. 17 s.
3. Lutskyi T.M. Porushennia pryntsyphu «non bis in idem» pid chas kryminalno-pravovoi kvalifikatsii zlochnyiv, shcho maiut svoim naslidkom neoberezhne zapodiiannia smerti osobi. *Polish journal of science*. 2020. No. 25. Vol. 4. S. 68–71.
4. Lutskyi T.M. Kryminalna vidpovidalnist za neoberezhne zapodiiannia smerti inshii osobi. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo». Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, 2021. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/dorobok_zdobuvachiv/luckiy_d.pdf
5. Postanova VSU vid 02.10.2018 roku. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76945432> (data zvernennia 01.10.2021)
6. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva u spravakh pro zlochny proty bezpeky vyrobnytstva: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12.06.2009 № 7. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (data zvernennia: 01.10.2021).
7. Protokol № 7 do Yevropeiskoi konventsii pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny. 1997. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_804
8. Khyliuk S. Kryminalno-pravovi aspekty pravyla non bis in idem u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny / S. Khyliuk // *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna*. 2012. Vyp. 55. S. 254–265.
9. Hatseliuk V.O. Realizatsiia pryntsyphu zakonnosti kryminalnoho prava (zahalni zasady kontseptsii): [monohrafiia] / V.O. Hatseliuk // MVS Ukrainy, Luhanskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Luhansk: RVV LDUVS, 2006. 280 s.
10. Hnativ I.M. Pryntsyph non bis in idem: peredumovy ta prychny stanovlennia / I.M. Hnativ // *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2012. № 56. S. 372–378.

УДК 343.98:343.13+341.45

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Демчишак Роман Юрійович

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Демчишак Роман Юрьевич

*аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики
Львовского национального университета имени Ивана Франко*

Demchyshak Roman

*Graduate Student of the Department of Criminal Procedure and Criminology
Ivan Franko National University of Lviv*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7631

ЗАСТОСУВАННЯ ТРИВИМІРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЯК СПОСОБУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

ПРИМЕНЕНИЕ ТРЕХМЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ КАК СПОСОБ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕГИСТРАЦИИ

THE USE OF THREE-DIMENSIONAL MODELING AS A WAY OF INFORMATION AND TECHNICAL SUPPORT OF FORENSIC REGISTRATION

Анотація. Стаття присвячена питанням застосування тривимірного моделювання як способу інформаційно-технічного забезпечення криміналістичної реєстрації. Констатовано, що жодне з сучасних досліджень не акцентує увагу на питаннях використання технології тривимірного моделювання саме інформаційно-технічного забезпечення криміналістичної реєстрації. Надано оцінку технологічним можливостям сучасних тривимірних сканерів (3D-сканерів), які використовуються (або можуть бути використані) в межах інформаційно-технічного забезпечення криміналістичної реєстрації. Проаналізовано технологічні можливості тривимірного моделювання, зокрема в побудові тривимірних моделей місця події, створення віртуальних кімнат з навчальною метою, проведення судово-медичних експертиз тощо. Акцентовано увагу на тому, щоб в криміналістиці тривимірне (3D) моделювання здійснювалося за правилами моделювання твердих тіл (в якому ключовим є відтворення фізичних властивостей об'єктів тривимірного моделювання). Саме фізичні властивості об'єктів криміналістичної реєстрації, як правило, є ключовою інформацією, фіксація якої здійснюється в рамках криміналістичної реєстрації. Визначено, що перспективи використання тривимірного (3D) моделювання під час криміналістичної реєстрації полягають у забезпеченні можливості створення об'єктів обліку за допомогою адитивних технологій (тобто тривимірного друку (3D-друку)). Висловлено позицію, що технології тривимірного (3D) моделювання можуть бути застосовані, насамперед, в: трасологічному обліку; балістичному обліку; обліку холодної зброї; обліку осіб за ознаками зовнішності; обліку матеріалів, речовин та виробів. Отже, за допомогою тривимірного (3D) моделювання можливо відтворити певний об'ємний об'єкт, якщо він був належно відсканований. Описані технології створюють можливості не лише оперативно створювати точні копії або дублювати доказів чи інших об'єктів, які вміщені в криміналістичний облік, й використовувати їх для проведення інших досліджень або для використання як об'єктів орієнтування під час оперативно-розшукових чи слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: криміналістична реєстрація, криміналістичний облік, тривимірне моделювання, 3D-сканер, 3D-принтер.

Аннотация. Статья посвящена вопросам применения трехмерного моделирования как способа информационно-технического обеспечения криминалистической регистрации. Констатируется, что ни одно из современных исследований не акцентирует внимание на вопросах использования технологии трехмерного моделирования именно информационно-технического обеспечения криминалистической регистрации. Дана оценка технологическим возможностям современных трехмерных сканеров (3D-сканеров), которые используются (или могут быть использованы) в рамках информационно-технического обеспечения криминалистической регистрации. Проанализированы технологические возможности трехмерного моделирования, в частности в построении трехмерных моделей места происшествия, создании виртуальных комнат в учебных целях, проведении судебно-медицинских экспертиз и т.д. Акцентируется внимание на том, чтобы в криминалистике трехмерное (3D) моделирование осуществлялось по правилам моделирования твердых тел (в котором ключевым является воспроизведение физических свойств объектов трехмерного моделирования). Именно физические свойства объектов криминалистической регистрации обычно являются ключевой информацией, фиксация которой осуществляется в рамках криминалистической регистрации. Определено, что перспективы использования трехмерного (3D) моделирования при криминалистической регистрации заключаются в обеспечении возможности создания объектов учета с помощью аддитивных технологий (т.е. трехмерной печати (3D-печати)). Выражена позиция, что технологии трехмерного (3D) моделирования могут быть применены, прежде всего, в: трасологическом учете; баллистическом учете; учете холодного оружия; учете лиц по признакам внешности; учете материалов, веществ и изделий. Следовательно, с помощью трехмерного (3D) моделирования можно воспроизвести определенный объемный объект, если он был правильно отсканирован. Описанные технологии создают возможности не только оперативно создавать точные копии или дубликаты доказательств или других объектов, помещенных в криминалистический учет, и использовать их для проведения других исследований или для использования в качестве объектов ориентирования во время оперативно-розыскных или следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: криминалистическая регистрация, криминалистический учет, трехмерное моделирование, 3D-сканер, 3D-принтер.

Summary. The article is devoted to the issues of using three-dimensional modeling as a way of information and technical support of forensic registration. It is stated that none of the modern researches focuses on the use of three-dimensional modeling technology of information and technical support of forensic registration. An assessment of the technological capabilities of modern three-dimensional scanners (3D-scanners), which are used (or can be used) in the information and technical support of forensic registration. The technological possibilities of three-dimensional modeling are analyzed, in particular in the construction of three-dimensional models of the scene, the creation of virtual rooms for educational purposes, forensic examinations, etc. Emphasis is placed on the fact that in criminology, three-dimensional (3D) modeling is carried out according to the rules of solid modeling (in which the key is to reproduce the physical properties of three-dimensional modeling objects). It is the physical properties of forensic registration objects, as a rule, that are the key information, the fixation of which is carried out within the framework of forensic registration. It is determined that the prospects of using three-dimensional (3D) modeling during forensic registration are to ensure the possibility of creating objects of accounting using additive technologies (ie three-dimensional printing (3D-printing)). The position is expressed that the technologies of three-dimensional (3D) modeling can be applied, first of all, in: trasological accounting; ballistic accounting; cold steel accounting; registration of persons on the basis of appearance; accounting of materials, substances and products. Therefore, with 3D modeling, it is possible to reproduce a certain three-dimensional object if it has been properly scanned. The described technologies create opportunities not only to quickly create exact copies or duplicates of evidence or other objects that are placed in forensic accounting, and use them for other research or for use as objects of orientation during operational or investigative actions.

Key words: forensic registration, forensic accounting, three-dimensional modeling, 3D-scanner, 3D-printer.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним напрямком розвитку наукових технологій є запровадження технології тривимірного моделювання у різні сфери людської діяльності. Такі технології є відкривають нові горизонти у аспекті роботи із об'ємними об'єктами та їх зображеннями. Стосовно криміналістичної реєстрації та її інформаційно-технічного забезпечення, то і тут технології тривимірного моделювання створюють більше можливостей для збору, фіксації, обробки,

збереження та використання об'єктів криміналістичних обліків. Утім, ні наукова література, ні законодавство України не приділяють достатньої уваги питанням застосування технології тривимірного моделювання для реалізації завдань криміналістичної реєстрації. Цим дослідженням автор прагне заповнити вказану прогалину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження в сфері використання новітніх технологій (в тому — числі тривимірного моделювання)

у криміналістиці проводили наступні науковці: П. Д. Біленчук, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв, А. О. Демчук, О. М. Духенюк, В. Ф. Зайцев, А. В. Іщенко, М. Ю. Ковальська, С. М. Круль, П. М. Маланчук, В. В. Семенов, А. І. Терешкевич Р. М. Шехавцов та інші. Утім, жодне з досліджень не акцентує увагу на питаннях використання технології тривимірного моделювання саме інформаційно-технічного забезпечення криміналістичної реєстрації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження застосування технології тривимірного моделювання як способу інформаційно-технічного забезпечення криміналістичної реєстрації.

Виклад основного матеріалу. Технологія тривимірного (3D — від англ. «three-dimensional» — тривимірний) моделювання — це процес розробки математичного уявлення (побудови) і демонстрації будь-якої тривимірної поверхні об'єкта за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Продуктом моделювання є 3D-модель. Така модель може мати вигляд програмного коду або бути відображеною через вікна перегляду таких зображень (вюпорт [1]), як 3D-модель, а також за допомогою двовимірного зображення, що створюється за допомогою процесу рендерингу [2]. 3D-моделі можуть створюватись вручну або автоматично. Виготовлення моделей вручну є схожим до створення скульптури в пластичному мистецтві [3].

На нашу думку, доцільно звернути увагу, що для завдань криміналістичної реєстрації необхідно, щоб 3D моделювання здійснювалося за правилами моделювання твердих тіл (Моделювання твердих — це послідовний набір принципів математичного та комп'ютерного моделювання тривимірних твердих тіл). Моделювання твердих тіл відрізняється від суміжних галузей геометричного моделювання та комп'ютерної графіки наголосом на фізичних властивостях [4]). Саме фізичні властивості об'єктів криміналістичної реєстрації, як правило, є ключовою інформацією, фіксація якої здійснюється в рамках криміналістичної реєстрації (форма, розмір, текстура та інші характеристики сліду, предмету, тіла особи чи іншого матеріального об'єкта).

Сучасні технології дозволяють здійснювати такі операції за принципами тривимірного моделювання: 1) збір інформації і побудова тривимірного зображення; 2) відтворення тривимірного зображення; 3) створення натурної 3D-моделі об'єкта.

Для виконання зазначених операцій необхідно спеціальне обладнання для збору 3D інформації. Передусім 3D сканер (пристрій, який аналізує об'єкт або середовище реального світу для збору

даних щодо його форми і, якщо можливо, кольору). Зібрану за допомогою 3D сканера інформацію згодом використовують для побудови цифрових тривимірних моделей [5]. Також необхідне спеціальне комп'ютерне програмне забезпечення для обробки та побудови тривимірного зображення (зображення можна виводити на різноманітні монітори чи проектори) та 3D принтер (пристрій, що використовує метод пошарового створення фізичного об'єкта за цифровою 3D-моделлю) [6] — для формування натурних об'ємних об'єктів.

Зокрема, на ринку лазерних 3D сканерів уже в 2010 році існували пропозиції таких пристроїв з відповідним програмним забезпеченням, що прямо пристосовані для їх використання при проведенні огляду місця події (DeltaSphere-3000 3D laser Scanner), або гнучкість якого дозволяє використовувати їх під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії (FARO Laser Scanner Photon 120/20, Leica Geosystems ScanStation 2, ZScanner 700 та ін.) [7] Щодо більш сучасних моделей 3D сканерів за допомогою яких можливо оцифрувати тривимірну інформацію для цілей криміналістичної реєстрації, то їх прикладами є «Artec Eva» [8]; FARO Freestyle 3D [9] Z+F IMAGER 5006 [10, с. 166] та інші.

Для створення пристроїв 3D сканування може бути використано багато різноманітних технік; кожна технологія має свої особливості, обмеження і вимагає різних витрат. Більшість обмежень стосуються переліку об'єктів, які неможливо буде оцифрувати (більшість оптичних технологій матиме складнощі з обробкою блискучих, дзеркальних або прозорих об'єктів) [5].

Щодо застосування 3D сканерів під час огляду місця події, в науковій літературі вказується, що для створення тривимірної картини місця події необхідно обрати так звані сканпозиції на яких буде розташований сканер для фіксації об'єктів. Розташування кожної сканпозиції залежить від вимог щодо відображення сцени. Навіть комплексні сцени, такі як місця здійснення злочинів у середині будинку із декількома кімнатами, можуть бути з'єднані в єдину тривимірну модель. Ця модель може бути розглянута як віртуальний світ, у якому можна робити переміщення, виконувати виміри тощо [10, с. 166].

Потрібно звернути увагу, що останні наукові публікації в сфері використання тривимірного (3D) моделювання для виконання криміналістичних завдань стосуються застосування таких технологій для моделювання місцевості [11, с. 158–160; 12, с. 117–125; 13, с. 302–305].

3D візуалізація також застосовується в навчальному процесі для проведення практичних занять на відповідних віртуальних полігонах. Як вказує А. О. Антощук в Національній академії внутрішніх справ з метою відпрацювання вмінь здобувачів, кафедрами спільно із іншими загально академічними кафедрами створено та активно використовуються в освітньому процесі наступні навчально тренувальні полігони: «Житлова кімната», «Банківська установа», «Кабінет службової особи», «Кімната пред'явлення для впізнання», «Наркопритон», «Нарколабораторія», «Зелена кімната», «Місця дорожньо-транспортних пригод». Завдяки використанню навчальнотренувальних полігонів здобувачі вищої освіти мають можливість в умовах максимально наближених до реальності, використовуючи знання, отримані в ході теоретичних занять відпрацювати вміння та отримати навички, які найбільше ціняться в практичних підрозділах після призначення здобувачів на відповідні посади [14, с. 44]

Разом з тим, вбачаємо перспективною не тільки побудову тривимірної моделі певної місцевості, але й оцифрування окремих об'єктів криміналістичної реєстрації (криміналістичних обліків): слідів злочину, речових доказів, зображень особи (обличчя, особи у весь ріст), — з подальшим відображенням в криміналістичному облік таких об'єктів у їх тривимірному зображенні.

Одним з прикладів застосування 3D сканера для оцифрування об'єкта є експеримент для виявлення можливості застосування 3D сканера під час проведення розтину чи судово-медичної експертизи. Для такого дослідження його учаснику нанесли 11 тимчасових татуювань на різні частини тіла — голову і шию, а також руки і ноги по всій довжині. Відтак виникла можливість оцінити здатність 3D сканерів, перш за все, якісно передати колір — дуже важливий для судмедексперта аспект, який може повідомити набагато більше, ніж встановлення особи за змінами на тілі (наприклад, інтенсивність кольору тілесних ушкоджень, в тому числі, гематом і ран, може повідомити про ступінь тяжкості травм і їх наслідків). Знебарвлення шкіри може означати певну стадію розкладання.

Дослідження проводилося стосовно глибини ран, визначення можливої траєкторії куль та загалом зайняло вдвічі менше часу, ніж просте фотографування особи. Експеримент продемонстрував кращу передачу кольору 3D сканера та більш детальне відображення місця вчинення злочину. Завдяки цим технологіям перегляд так званих нерозкритих кримінальних справ в меншій мірі супроводжуватиметься втратою або спотворенням тих чи інших

відомостей розслідуваної чи досліджуваної в суді події. Відтак, експерти з метою ознайомлення з доказами, мають можливість працювати з файлами зображень досліджуючи їх в усіх вимірах, що значно швидше, ніж переглядати численні фотографії або списки розрізаних графічних файлів [15].

Однак, застосування технології тривимірного (3D) моделювання не обмежуються лише в аспекті проведення судово-медичної експертизи. Портативність засобів тривимірного (3D) моделювання дозволяє використовувати їх також і в позалабораторних умовах. Так, методи тривимірного (3D) моделювання, на нашу думку, можуть бути застосовані, насамперед, в: трасологічному обліку; балістичному обліку; обліку холодної зброї; обліку осіб за ознаками зовнішності; обліку матеріалів, речовин та виробів.

У описаному контексті, перспективним видається не лише криміналістична реєстрація об'єктів криміналістичних обліків за допомогою 3D-сканерів, але й створення об'єктів обліку за допомогою адитивних технологій (тобто 3D-друку) [16] (зокрема за допомогою методу пошарового створення фізичного об'єкта за цифровою 3D-моделлю із застосування 3D-принтерів). Іншими словами, технологія дозволяє відтворити певний об'ємний об'єкт, якщо він був належно відсканований.

Вказане створює можливості не лише оперативно створювати точні копії або дублікати доказів чи інших об'єктів, які вміщені в криміналістичний облік, й використовувати їх для проведення інших досліджень або для використання як об'єктів орієнтування під час оперативно-розшукових чи слідчих (розшукових) дій.

Говорячи про точні копії, маємо на увазі, що навіть сучасні побутові 3D принтери здатні друкувати з якістю (точністю) до 0.025 міліметри [17]. Ця точність копій або дублікатів може запобігти втраті оригіналів або слугуватиме способом відновлення втрачених доказів. Крім того, за умови наявності відповідної централізованої системи обміну інформацією через мережу Інтернет, на зразок згадуваної раніше бази даних Інтерполу (системи «I-24/7»), з'явиться можливість досліджувати дублікати натурних об'єктів на значних відстанях. До прикладу, припустимо, що злочин вчинено в м. Львів, а об'єкти криміналістичних обліків, які необхідні для сприяння проведенню оперативно-розшукових чи слідчих (розшукових) дій знаходяться в єдиному екземплярі у м.Одеса, у цьому випадку не потрібно буде пересилати цей об'єкт у місто Львів, а лише видрукувати його точну копію на 3D принтері і використати у відповідному напрямку. Отже матиме місце економія часу та ресурсів, оскільки існує

тенденція до зниження вартості 3D принтерів та витратних матеріалів до них.

Перспектива використання тривимірних моделей у здійсненні криміналістичної реєстрації та веденні криміналістичних обліків відкриває також можливості виготовити тривимірну модель особи (тривимірний фоторобот), що дозволить не лише підвищити впізнавання розшукуваного, але й надасть можливість ідентифікації особи, яка спостерігалась особою (в тому числі особами з вадами зору) за допомогою тактильного контакту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чи-

ном, більш широке використання технологій тривимірного моделювання у процесі криміналістичної реєстрації збільшить швидкість та ефективність використання результатів криміналістичної реєстрації у процесі оперативно-розшукової діяльності та в рамках кримінального провадження. Зокрема, за допомогою тривимірного моделювання можна зберегти об'єкти, які швидко псуються, відновити втрачені об'єкти криміналістичних обліків, отримати доступ до віддалених об'єктів, а також підвищити рівень інформативності (наочності) криміналістичних обліків та криміналістичної реєстрації в цілому.

Література

1. Стаття «Вюпорт» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8E%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82> (дата звернення: 10.09.2021)
2. Стаття «Рендеринг» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3> (дата звернення: 10.09.2021)
3. Стаття «3D-моделювання» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення: 10.09.2021)
4. Стаття «Моделювання твердих тіл» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%85_%D1%82%D1%96%D0%BB (дата звернення: 10.09.2021)
5. Стаття 3D-сканер // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (дата звернення: 10.09.2021)
6. «3D-принтер» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80> (дата звернення: 10.09.2021)
7. Сайт компанії «Artec 3D». URL: <https://www.artec3d.com/ru/news/3d-scanning-tested-against-photography-in-autopsy> (дата звернення: 10.09.2021)
8. Сайт компанії «TNT-TPI». URL: <https://www.tnt-tpi.com/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%BB-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D1%83/3d-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8-faro/%D0%BB%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80-faro-freestyle-3d> (дата звернення: 10.09.2021)
9. Стаття 3D-сканер // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (дата звернення: 10.09.2021)
10. Корнієнко В.В. Криміналістичне 3d-моделювання місця події / В.В. Корнієнко // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. Харків, 2020. С. 165–167. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/korniienko/pdf (дата звернення: 10.09.2021)
11. Терешкевич А.І. Застосування методу 3D-сканування об'єктів в експертній службі МВС України / А.І. Терешкевич // Криміналістичний вісник. 2014. № 2 (22). С. 158–160.
12. Семенов В.В., Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні / В.В. Семенов, А.І. Терешкевич // Криміналістика і судебна експертиза. 2015. Вип. 60. С. 117–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_17 (дата звернення: 10.09.2021)
13. Дуфенюк О.М., Ковальська М.Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3D-Сканерів та смартфонів під час огляду місця події / О.М. Дуфенюк О.М., М.Ю. Ковальська // Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 2. С. 302–305.
14. Антощук А.О., Курилін І.Р. Використання інноваційних підходів при викладанні криміналістичних навчальних дисциплін // Актуальні питання криміналістики [Текст]: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ,

20 груд. 43 2018 р.) / [редкол.: В.В. Чернеї, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 334 с.

15. Sivanandan J., Liscio E. Assessing Structured Light 3D Scanning using Artec Eva for Injury Documentation during Autopsy / J. Sivanandan, E. Liscio // Forensic Science Program, University of Toronto, Mississauga, Canada. 2017. P. 21. URL: <https://www.acsr.org/wp-content/uploads/2017/01/2017-Assessing-Structured-Light-3D-Scanning-using-Artec-Eva-for-Injury-Documentation-during-Autopsy-Sivanandan.pdf> (дата звернення: 10.09.2021)

16. Стаття «Аддитивні технології» // Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (дата звернення: 10.09.2021)

17. 3D-принтер Raise 3D PRO2 // Сайт інтернет-супермаркету «Розетка». URL: <https://rozetka.com.ua/ua/179903417/p179903417/characteristics/> (дата звернення: 10.09.2021)

References

1. Stattia «Viuport» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8E%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82> (data zvernennia: 10.09.2021)

2. Stattia «Renderynh» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3> (data zvernennia: 10.09.2021)

3. Stattia «3D-modeliuvannia» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (data zvernennia: 10.09.2021)

4. Stattia «Modeliuvannia tverdykh til» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%85_%D1%82%D1%96%D0%BB (data zvernennia: 10.09.2021)

5. Stattia 3D-skaner // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)

6. «3D-прыnter» // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)

7. Sait kompanii «Artec 3D». URL: <https://www.artec3d.com/ru/news/3d-scanning-tested-against-photography-in-autopsy> (data zvernennia: 10.09.2021)

8. Sait kompanii «TNT-TPI». URL: <https://www.tnt-tpi.com/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%BB-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D1%83/3d-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8-faro/%D0%BB%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80-faro-freestyle-3d> (data zvernennia: 10.09.2021)

9. Stattia 3D-skaner // Vilna internet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/3D-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2021)

10. Korniienko V.V. Kryminalistychnie 3d-modeliuvannia mistsia podii / V.V. Korniienko // Teoretychni pytannia yurysprudentsii i problemy pravozastosuvannia: vyklyky KhKhI stolittia. Kharkiv, 2020. S. 165–167. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/korniienko/pdf (data zvernennia: 10.09.2021)

11. Tereshkevych A.I. Zastosuvannia metodu 3D-skanuvannia obiektiv v ekspertnii sluzhbi MVS Ukrainy / A.I. Tereshkevych // Kryminalistychnyi visnyk. 2014. № 2 (22). S. 158–160.

12. Semenov V.V., Vykorystannia novitnikh tekhnolohii ta dosiahnen nauky y tekhniki v kryminalnomu provadzhenni / V.V. Semenov, A.I. Tereshkevych // Kryminalistyka y sudebnaia ekspertyza. 2015. Vyp. 60. S. 117–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kryse_2015_60_17 (data zvernennia: 10.09.2021)

13. Dufeniuk O.M., Kovalska M. Iu. Novitni tekhnolohii u praktytsi dosudovoho rozsliduvannia na prykladi vykorystannia 3D-Skaneriv ta smartfoniv pid chas ohliadu mistsia podii / O.M. Dufeniuk O.M., M. Iu. Kovalska // Porivnialno-analitychne pravo. 2014. № 2. S. 302–305.

14. Antoshchuk A.O., Kurylin I.R. Vykorystannia innovatsiinykh pidkhodiv pry vykladanni kryminalistychnykh navchalnykh dystsyplin // Aktualni pytannia kryminalistyky [Tekst]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 20 hrud. 43 2018 r.) / [redkol.: V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiy ta in.]. Kyiv: Nats. akad. внутр. справ, 2019. 334 с.

15. Sivanandan J., Liscio E. Assessing Structured Light 3D Scanning using Artec Eva for Injury Documentation during Autopsy / J. Sivanandan, E. Liscio // Forensic Science Program, University of Toronto, Mississauga, Canada. 2017. P. 21. URL: <https://www.acsr.org/wp-content/uploads/2017/01/2017-Assessing-Structured-Light-3D-Scanning-using-Artec-Eva-for-Injury-Documentation-during-Autopsy-Sivanandan.pdf> (data zvernennia: 10.09.2021)

16. Ctattia «Adytyvni tekhnolohii» // Vilnainternet-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (data zvernennia: 10.09.2021)

17. 3D-прыnter Raise 3D PRO2 // Sait internet-supermarketu «Rozetka». URL: <https://rozetka.com.ua/ua/179903417/p179903417/characteristics/> (data zvernennia: 10.09.2021)

Печко Володимира Володимирівна

аспірант

Донецького державного університету внутрішніх справ

Печко Владимира Владимировна

аспирант

Донецкого государственного университета внутренних дел

Pechko Volodymyra

Graduate Student of the

Donetsk State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7603

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЛИЦАМ С ПСИХИЧЕСКИМИ РАССТРОЙСТВАМИ

CRIMINAL PROCEDURAL FEATURES OF THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES IN RELATION TO PERSONS WITH MENTAL DISORDERS

Анотація. Статтю присвячено питанням застосування до осіб із психічними розладами запобіжних заходів. В статті наведено погляди та позиції провідних вітчизняних науковців щодо видів найбільш дієвих запобіжних заходів для осіб, стосовно яких розглядається провадження про застосування примусових заходів медичного характеру. В статті звертається увага на міжнародні стандарти, як орієнтири на шляху до законності та справедливості в процесі застосування запобіжних заходів щодо неосудних осіб. Наведені наукові позиції щодо видів та особливостей спеціальних запобіжних заходів, які можуть застосовуватись до неосудних осіб. Автором з'ясовано, що проблемними питаннями застосування запобіжних заходів щодо осіб, стосовно яких здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру є відсутність у КПК України регламентації належної процедури застосування запобіжних заходів в межах 39 глави КПК України, відсутність заходів впливу на опікунів, близьких родичів або членів сім'ї в межах запобіжного заходу у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам або членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом, а також відсутність безпосереднього права особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, на апеляційне оскарження ухвали суду про застосування запобіжного заходу. Для покращення законодавчого забезпечення прав осіб, щодо яких здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру, а також усунення законодавчих прогалин в механізмі застосування запобіжних заходів щодо таких осіб автором запропоновані конкретизовані нормативні положення щодо процедури застосування запобіжних заходів, передбачених 39 главою КПК України: передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; а також поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. В межах статті висловлено точку зору щодо необхідності удосконалення законодавчої техніки шляхом вироблення санкцій щодо осіб, які є відповідальними за виконання запобіжних заходів щодо неосудних осіб.

Ключові слова: запобіжні заходи, примусові заходи медичного характеру, передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають небезпечну поведінку особи.

Аннотация. Стаття посвящена вопросам применения к лицам с психическими расстройствами мер пресечения. В статье приведены взгляды и позиции ведущих отечественных ученых по видам наиболее действенных мер пресечения для лиц, в отношении которых рассматривается производства о применении принудительных мер медицинского характера. В статье обращается внимание на международные стандарты, как ориентиры на пути к законности и справедливости в процессе применения мер пресечения по отношению к невменяемым лицам. Приведены научные позиции относительно видов и особенностей специальных мер пресечения, которые могут применяться к невменяемым лицам. Автором установлено, что проблемными вопросами применения мер пресечения лицам, в отношении которых осуществляется производство о применении принудительных мер медицинского характера, является отсутствие в УПК Украины регламентации надлежащей процедуры применения мер пресечения в рамках 39 главы УПК Украины, отсутствие мер воздействия на опекунов, близких родственников или членов семьи в рамках меры пресечения в виде передачи на попечение опекунам, близким родственникам или членам семьи с обязательным врачебным наблюдением, а также отсутствие непосредственного права лица, в отношении которого решается вопрос о применении принудительных мер медицинского характера, на апелляционное обжалование определения суда о применении меры пресечения. Для улучшения законодательного обеспечения прав лиц, в отношении которых осуществляется производство о применении принудительных мер медицинского характера, а также устранения законодательных пробелов в механизме применения мер пресечения в отношении таких лиц автором предложены конкретизирование установленных правил процедуры применения мер пресечения, предусмотренных 39 главой УПК Украины: передача на попечения опекунам, близким родственникам или членам семьи с обязательным врачебным наблюдением, а также помещения в учреждение по оказанию психиатрической помощи в условиях, исключающих ее опасное поведение. В рамках статьи высказано точку зрения о необходимости совершенствования законодательной техники путем выработки санкций в отношении лиц, ответственных за выполнение мер пресечения относительно невменяемых лиц.

Ключевые слова: меры пресечения, принудительные меры медицинского характера, передачи на попечение опекунам, близким родственникам или членам семьи с обязательным врачебным наблюдением; помещения в учреждение по оказанию психиатрической помощи в условиях, исключающих опасное поведение человека.

Summary. The article is devoted to the application of preventive measures to persons with mental disorders. The article presents the views and positions of leading domestic scientists on the types of the most effective precautionary measures for persons in respect of whom proceedings on the application of coercive measures of a medical nature are considered. The article draws attention to international standards as guidelines on the path to legality and justice in the process of applying precautionary measures against insane persons. Scientific positions on the types and features of special precautionary measures that can be applied to insane persons are given. The author found that the problematic issues of application of precautionary measures against persons subject to proceedings on the application of coercive measures of a medical nature are the lack of regulations in the CPC of Ukraine or family members within the precautionary measure in the form of transfer to the care of guardians, close relatives or family members with compulsory medical supervision, as well as the lack of direct right of the person in respect of which the application of coercive measures of a medical nature is decided. appeal against a court decision on the application of a precautionary measure. To improve the legislative provision of the rights of persons subject to coercive measures of a medical nature, as well as to eliminate legislative gaps in the mechanism of application of precautionary measures against such persons, the author proposed specific regulations on the procedure of application of precautionary measures under Chapter 39 of the CPC of Ukraine. care for guardians, close relatives or family members with mandatory medical supervision; as well as placement in a psychiatric institution in conditions that exclude its dangerous behavior. The article expresses the point of view on the need to improve the legislative technique by developing sanctions against persons responsible for the implementation of precautionary measures against insane persons.

Key words: preventive measures, compulsory measures of a medical nature, transfer to the care of guardians, close relatives or family members with compulsory medical supervision; placement in an institution for the provision of psychiatric care in conditions that exclude dangerous human behavior.

Постановка проблеми. Запобіжні заходи є заходами забезпечення кримінального провадження, які за своїми специфічними ознаками обмежують свободу пересування та особисту свободу громадян. Через це, застосування спеціального режиму запобіжного заходу до особи, чия свідомість виявилась порушеною внаслідок психічних розладів потребує детальної регламентації, зрозумілої для

всіх сторін провадження. Враховуючи сучасний стан кримінального процесуального законодавства з наявними прогалинами у зазначеному питанні, існує обумовленість в проведенні дослідження та виробленні відповідних законодавчих норм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані із застосуванням запобіжних заходів до осіб, стосовно яких передбачаєть-

ся застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування присвячено чи мало праць таких вчених як: Е. Е. Горленко [8], А. Ю. Коптяев [10], А. В. Ленський [7], Т. А. Михайлова [17], А. А. Ручина [11], Н. М. Сенченко [6], Г. К. Тетерятник [9], Т. Г. Фоміна, С. Л. Шаренко [5], Ю. К. Якимович [7] та інших.

Однак, в рамках досліджень вказаних науковців розкриті не всі проблемні питання. На нашу думку, потребують окремого розгляду питання реалізації гарантій для осіб з психічними хворобами, яким застосовується запобіжний захід, а також законодавче закріплення процедури застосування спеціальних запобіжних заходів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Сформулювати нормативне положення для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства щодо застосування примусових заходів медичного характеру в частині застосування спеціальних запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання захисту суспільства від протиправних дій осіб бере свій початок з часів державотворення, однак їх дослідження науковцями не втрачає своєї актуальності і дотепер. Коли мова йде про осіб із психічними хворобами, протиправні дії яких не можуть розглядатися як злочини, а потерпілі від таких дій не можуть сподіватися на призначення справедливого покарання — увага держави та зосередження контролю дій таких осіб має бути максимально врегульованою не лише для захисту суспільства, але й для захисту осіб із психічними захворюваннями від протиправних дій органів досудового слідства та суду.

Вчинення протиправних дій особою, стосовно якої здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру означає, що від такої особи слід очікувати несподіваних дій, виходячих за правові межі. Встановити рівень безпеки, яку становить особа для суспільства може лише судово-психіатрична експертиза, а захист суспільства від можливих подальших протиправних дій неосудних осіб на час досудового слідства покладено на запобіжні заходи.

З радянських часів не втихали дискусії вчених-процесуалістів з приводу доцільності закріплення спеціальних запобіжних заходів в кримінальному процесуальному законодавстві, які можуть бути застосовані до осіб, що страждають на психічну хворобу. Були представники, так званих, радикальних методів, які вважали, що єдиним запобіжним заходом, який може бути застосовано до небезпеч-

них душевнохворих — є взяття під варту в лікарняних умовах, оскільки зміст та значення інших запобіжних заходів для душевнохворого незрозумілі і не утримають його від суспільно небезпечної поведінки [1, с. 119].

Для науковців, чиї погляди відрізнялись ліберальними ознаками, характерною була позиція про необхідність надання ретельного догляду хворому, що обумовлювало неможливість застосування до нього заходу, пов'язаного з обмеженням свободи [2, с. 38]. Деякі науковці були переконані в тому, що застосування запобіжних заходів до неосудних осіб є неможливим [3, с. 60–61]. Однак, погляди щодо законодавчого закріплення спеціальних запобіжних заходів, що можуть бути застосовані до осіб, які страждають на психічне захворювання превіювали [4, с.10, 46–48; 17, с. 27].

В роботах С. Л. Шаренко [5, с. 96–97], Н. М. Сенченко [6, с. 74], О. В. Ленського, Якимович Ю. К. [7, с. 38], О. Є. Горленко [8, с. 14] пропонувалось запровадити такі запобіжні заходи як передача під нагляд родичів чи опікунів або передача під нагляд адміністрації медичного закладу у разі надання психіатричної допомоги. Завдяки їх фундаментальним роботам, наразі маємо виокремлені спеціальні запобіжні заходи, які по змісту пропонувалися вище названими авторами.

В своєму дослідженні Г. К. Тетерятник звертала увагу на проблему у правозастосовній діяльності з приводу відсутності у КПК України 1960 року ефективного запобіжного заходу, адаптованого до осіб, щодо яких здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру. Науковець наводить приклади, де особа могла перебувати у двоякій ситуації — з одного боку, стосовно неї відбувалось кримінальне переслідування, з іншого — вона поміщувалась до лікувальної установи не в межах провадження, а в порядку недобровільної госпиталізації на підставі висновку судово-психіатричної експертизи в межах досудового слідства [9, с. 147–148].

Наразі в наукових колах вчених-процесуалістів досі відсутня єдина позиція щодо видів спеціальних запобіжних заходів, які можуть застосовуватись до осіб, щодо яких передбачається застосування ПЗМХ. Так, на думку А. В. Ленського та Ю. К. Якимович до особи, щодо якої здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру, повинен застосовуватися запобіжний захід у виді передачі під нагляд близьким родичам [7, с. 32].

Деякі вчені вказану позицію не розділяють, пояснюючи це тим, що, враховуючи психічний

стан особи, щодо якої здійснюється провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, близькі родичі не можуть захистити суспільство і дану особу від неї самої, а це означає, що мета застосування запобіжного заходу не буде досягнута [10, с. 98; 11, с. 86–89].

На наш погляд, цілком допустимо застосовувати до осіб, щодо яких здійснюється провадження по застосуванню ПЗМХ спеціального запобіжного заходу у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом. Однак, слід розуміти, що метою застосування такого виду запобіжного заходу не є захист суспільства, оскільки особам, що становлять суспільну небезпечність, має застосуватись захід у виді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

У контексті розгляду питання щодо застосування запобіжних заходів до осіб із психічними хворобами орієнтирами виступають міжнародні гарантії. Відповідно до правила 6.1 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), затверджених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року No 45/110 попереднє утримання під вартою у судочинстві в кримінальних справах зазначено як про винятковий захід [12].

Відповідно до правила 82 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, затверджених I Конгресом ООН по попередженню злочинності та поведінки з правопорушниками в Женеві 30.08.1955 р., особи, визнані душевнохворими, не підлягають тюремному ув'язненню. Тому слід вживати заходів для якнайшвидшого переведення їх у заклади для душевнохворих. В'язнів, які страждають іншими психічними захворюваннями чи мають подібні вади, треба брати під нагляд і лікувати в спеціальних закладах під керівництвом лікарів. За час перебування їх у в'язниці такі в'язні повинні знаходитися під особливим лікарським наглядом. Медичні та психіатричні служби, що працюють у пенітенціарних закладах, повинні забезпечувати психічне лікування всіх в'язнів, що потребують його [13].

Зі змісту Рекомендації № R (2006)2 Комітету Міністрів Ради Європи щодо Європейських пенітенціарних правил від 11 січня 2006 р. особи, які страждають на розумові хвороби або стан розумового здоров'я яких несумісний із тюремним ув'язненням, повинні утримуватися у спеціально призначених для цього установах. Якщо, як ви-

няток, такі особи утримуються у пенітенціарних установах, потрібно встановити спеціальні правила, які враховують їхній статус та потреби. Нагляд та лікування ув'язнених, які страждають психічними розладами або аномаліями, та на яких не обов'язково поширюються положення п. 12.1. мають відбуватися у спеціалізованих пенітенціарних установах або відділеннях, які знаходяться під медичним контролем [14].

В тексті зауваження Європейського Комітету по запобіганню тортурам про необхідність створення умов для утримання осіб із психічними розладами у своїй доповіді про результати візиту до України, проведеного з 10 до 26 вересня 2000 р. зазначено, що всі ув'язнені особи, які страждають на психічні хвороби, включаючи осіб, засуджених до довічного ув'язнення, мають перебувати під спостереженням і отримувати лікування в медичному закладі, відповідним чином обладнаному та укомплектованому кваліфікованим персоналом. Примусове залишення таких ув'язнених у пенітенціарній установі, в якій вони не можуть отримувати відповідне лікування через відсутність належного лікувального відділення або через те, що таке відділення відмовляє їм у прийомі, є неприйнятною практикою. Переведення психічно хворих в'язнів до відповідного психіатричного закладу має розглядатися як першочергове завдання [15].

Застосування запобіжних заходів до осіб з розладами психічної діяльності чи психічної хвороби не є обов'язком слідчого судді чи суду, що зрозуміло із положення ч. 3 ст. 508 КПК України. Розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 508 КПК України, здійснює слідчий суддя або суд за обов'язковою участю прокурора, особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішувалося питання про їх застосування, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами КПК України. На сторону обвинувачення покладено обов'язок вручити клопотання про застосування запобіжного заходу та матеріалів, якими воно обґрунтовується особі, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішувалося питання про їх застосування, її захиснику та законному представнику не пізніше, ніж за три години до початку розгляду цього клопотання.

Підставами застосування спеціальних запобіжних заходів у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; або поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку

як і для застосування будь-якого запобіжного заходу загального виду, може бути тільки наявність передбачених ч. 3 ст. 176, ч. 2. ст. 177, п. 12 ч. 1 ст. 178 КПК України підстав, а саме:

- наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішувалося питання про їх застосування, суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених п.п. 1–5 ч. 1 ст. 177, п. 12 ч. 1 ст. 178 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор у своєму клопотанні;
- недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризику, зазначеним у клопотанні сторони обвинувачення [16, с. 173–187].

Під час вирішення питання про обрання одного із запобіжних заходів, передбачених ст. 508 КПК України, слідчому судді або суду, крім обставин, які враховуються при обранні запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, важливо також враховувати характер, ступінь та рівень психічного розладу, які впливають на інтелектуально-вольову здатність особи належним чином виконувати покладені на неї обов'язки, ступінь небезпечності психічно хворого для себе чи інших осіб, наявність опікунів, близьких родичів, членів сім'ї.

На думку Тетерятник Г. К., від обсягу дієздатності осіб — інтелектуально-вольової здатності усвідомлювати свої дії в якості суб'єкта кримінального провадження та керувати своїми діями, залежить можливість та необхідність обрання конкретного виду запобіжного заходу [17, с. 138].

На нашу думку, з урахуванням того, що застосування спеціальних запобіжних заходів здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України, потребується внести зміни до ст. 176 КПК України загальних положень про запобіжні заходи. Ми пропонуємо доповнити її ч. 6 такого змісту: «Запобіжні заходи до осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру застосовуються з урахуванням особливостей глави 39 КПК України».

Далі, пропонується деталізувати главу 39 КПК України нормами, спрямованими на забезпечення дієвості механізму спеціальних запобіжних заходів. Вважаємо за необхідне доповнити вказану главу наступними положеннями:

Стаття 508-1. *Передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом.*

Передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом полягає в добровільному прийнятті опікунами, близькими родичами чи членами сім'ї обов'язків по відношенню до особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру:

забезпечувати її перебування до органу досудового розслідування чи суду на першу вимогу, якщо цьому не перешкоджає її психічний стан;

не змінювати її місце реєстрації, проживання чи перебування без дозволу слідчого, прокурора або суду;

повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну її місця проживання та/або місця роботи;

забезпечити її утримання від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкування з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

не відвідувати з особою місця, визначені слідчим суддею або судом;

забезпечити особі проходження медичного нагляду та перебування до медичної установи з періодичністю, встановленою медичною установою.

2. *Передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом може бути застосовано до особи, яка внаслідок встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби, не представляє суспільної небезпечності для себе та оточуючих.*

3. *Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом передається для виконання опікунам, близьким родичам або членам сім'ї, а контроль за її виконанням покладається на органи прокуратури.*

4. *Запобіжний захід у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї може обиратись в межах строку досудового розслідування.*

5. *У разі неналежного виконання обов'язків, передбачених частиною першою цієї статті, опікуни, близькі родичі чи члени сім'ї несуть відповідальність згідно чинного законодавства.*

6. *Клопотання прокурора про застосування запобіжного заходу у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї повинно містити назву медичної установи за місцем проживання особи, якій застосовується запобіжний захід, та відповідати загальним правилам, передбаченим цим Кодексом.*

7. *Працівник медичної установи, здійснюючий нагляд за особою, якій призначається даний*

запобіжний захід зобов'язаний вчасно реагувати на зміни в психічному стані пацієнта та в разі його погіршення повідомити органи досудового розслідування на протязі 24 годин.

На нашу думку, належне виконання обов'язків опікунами, близькими родичами чи членами сім'ї є лише складовою частиною запобіжного заходу, застосування якого без належного виконання своїх обов'язків медичним працівником, який здійснює нагляд за особою, щодо якої передбачається застосування ПЗМХ, робить цей захід не дієвим, а даремним.

Названий запобіжний захід є найменш суворим із передбачених, та умовно його можна назвати «привентивним» від інших суспільно-небезпечних дій, які може вчинити особа з психічною хворобою у разі погіршення її стану, але психічний стан якої на даний проміжок часу не потребує ізоляції від суспільства.

Тому, не зайвим буде підкреслити важливість вчасного реагування медичним працівником на зміну стану пацієнта в бік погіршення. Більш того, ми переконанні у зобов'язанні медичного працівника повідомляти органи досудового розслідування у разі виявлення таких змін в стані особи, якій застосовано запобіжний захід. Ми розуміємо, що характер родинних відносин між особою та її опікуном може вплинути на повідомлення органам досудового розслідування дійсного стану речей, у зв'язку із чим не пропонуємо опікуна, близького родича чи члена сім'ї забор'язувати повідомляти слідчого або прокурора про зміну психічного стану підопічного, тим більше, що таке констатування можливо лише спеціалістом в галузі психіатрії. Тому, ми звертаємо увагу, що таке питання має бути врегульовано в межах відповідальності медичного працівника, виконуючого обов'язки по нагляду за особою, якій застосовано запобіжний захід.

Для можливості здійснення контролю над виконанням ухвали суду про застосування запобіжного заходу, нами пропонується вказувати в клопотанні прокурора, а потім і в ухвалі суду назву медичної установи, працівник якої буде здійснювати нагляд за психічним станом особи, щодо якої передбачається застосування ПЗМХ.

Переходячи до запобіжного заходу у вигляді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, відразу зазначимо про його сутність, яка полягає в ізоляції особи з метою забезпечення безпеки суспільству і самій особі від її дій, а також у наданні їй медичної допомоги.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу спеціального виду мають враховуватись

рекомендації експерта, який проводив судово-психіатричну експертизу, щодо необхідності ізоляції особи від суспільства шляхом її поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги.

Тетерятник Г. К. вважає, що спеціальними підставами застосування запобіжного заходу пов'язаного із поміщенням до психіатричного закладу є ті обставини, які впливають на застосування цього заходу внаслідок наявності у особи психічного розладу, який впливає на відповідну процесуальну поведінку. Для поміщення особи до психіатричної установи її психічний стан має бути таким, що не просто позбавляє її здатності усвідомлювати свої дії та свідомо керувати ними, а становить безпосередню небезпеку для неї та оточення. Таким чином, додатковою спеціальною метою застосування зазначеного запобіжного заходу — є ізоляція особи від суспільства та забезпечення її безпеки шляхом надання психіатричної допомоги [9, с. 149].

Як видно з даного положення, основним критерієм для застосування запобіжного заходу пов'язаного із поміщенням до психіатричного закладу є небезпечність особи для неї та оточення внаслідок наявності в неї психічного розладу.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення сутності запобіжного заходу у вигляді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її безпечну поведінку. В межах юридичної практики та теоретичних досліджень, можна дійти висновку, що обрання такого заходу має бути подібним до порядку поміщення особи під варту з суттєвими особливостями, в межах глави 39 КПК України. З метою однакової правозастосовної діяльності органів досудового розслідування та суду, а також створення гарантій захисту прав осіб з психічними розладами та хворобами, ми пропонуємо доповнити главу 39 КПК України статтею наступного змісту:

Стаття 508-2. Поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку — є спеціальним запобіжним заходом, який застосовується до особи, психічний стан якої становить суспільну небезпеку для неї та оточуючих та потребує надання психіатричної допомоги.

Запобіжний захід у вигляді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку застосовується за наявності ризику створення суспільної небезпеки для себе та/або оточуючих.

Поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку може бути застосовано до особи до моменту її одуження, або зміни стану її психічного здоров'я, яке не потребує лікування в стаціонарних умовах, але не більше ніж на 6 місяців.

Ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої вони застосовувались, або її захисником.

Як показали наші спостереження, істотні особливості, притаманні провадженню щодо застосування примусових заходів медичного характеру під час застосування та продовження запобіжних заходів, виявляються лише доктринальними, оскільки на практиці, рішення суду про застосування та продовження запобіжного заходу у вигляді поміщення до закладу з наданням психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну

поведінку мало чим відрізняється від застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Законодавче закріплення процедури застосування запобіжних заходів до осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру — це, передусім, гарантії захисту прав осіб від свавілля, надання дієвого механізму для органів досудового розслідування та суду в розгляді питань зазначеної категорії. У подальшому актуальним питанням є вироблення законодавчих норм щодо відповідальності осіб, яким передається на піклування неосудна особа відповідно до рішення суду про застосування запобіжного заходу, а також медичних працівників, у разі неналежного нагляду за особою, або несвоєчасного реагування на погіршення її стану. Такими кроками буде реалізовуватись принцип верховенства закону та налагоджуватись дієвий механізм захисту суспільства від протиправних посягань зі сторони душевнохворих.

Література

1. Петрухин Л. И. Неприкосновенность личности и принуждения в уголовном процессе: монография / Отв. ред.: Михайловская И. Б. Москва: Наука, 1989. 256 с. С. 119.
2. Люблинский П. И. Меры пресечения. Москва: Право и жизнь, 1923. 59 с. С. 38.
3. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 143 с. С. 60–61.
4. Галаган А. И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных деяний лиц, признаваемых невменяемыми: учеб.-практ. пособие. Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1983. 82 с. С. 10, 46–48.
5. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру [монографія] / С. Л. Шаренко. Харків: Право, 2002. 208 с. С. 96–97.
6. Сенченко Н. М. Запобіжні заходи по справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру / Н. Сенченко // Механізми реалізації захисту прав і свобод людини у вітчизняному законодавстві: Збірник матеріалів круглого столу. Чернігів, 2007. С. 71–74.
7. Ленский А. В., Якимович Ю. К. Производство по применению принудительных мер медицинского характера / А. В. Ленский, Ю. К. Якимович. М.: Юристъ, 1999. 48 с. С. 38.
8. Горленко Е. Е. Задержание и применение мер пресечения к лицам, страдающим психическими заболеваниями / Е. Е. Горленко // Российский следователь. 2000. № 6. С. 11–15. С. 14.
9. Тетерятник Г. К. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис...к.ю.н.:12.00.09 / Тетерятник Г. К. К. 192 с. С.147–148.
10. Коптяев А. Ю. Производство о применении принудительных мер медицинского характера: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тюмень, 2010. 196 с. С. 98.
11. Ручина А. А. О правовой природе применения мер принуждения к лицу, в отношении которого ведется производство о применении принудительных мер медицинского характера. Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2019. С. 86–89.
12. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text.
13. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, затверджених I Конгресом ООН по попередженню злочинності та поведінки з правопорушниками в Женеві 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text

14. Рекомендації № R(2006)2 Комітету Міністрів Ради Європи щодо Європейських пенітенціарних правил від 11 січня 2006 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text)

15. Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського комітету по запобіганню тортурам та нелюдському або такому; що принижує гідність, поводженню чи покаранню (СРТ), проведений з 10 до 26 вересня 2000 р. Страсбург URL: <https://rm.coe.int/1680698400>

16. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обгрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. Право і суспільство. 2019. № 6, ч. 2. С. 173–187.

17. Михайлова Т. А. Производство по применению принудительных мер медицинского характера: метод. пособие. Москва: ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1987. 74 с. С. 27.

References

1. Petrukhin L. I. (1989). Neprykocnovennost 'lichnosti i prinuzhdeniya v ugovnom processe: monografiya, Otv. red.: Mihajlovskaya I. B. [Personal immunity and coercion in criminal proceedings: monograph Otv. ed.: Mikhailovskaya I. B.]. Moscow: Nauka. 256 s., 119 s. [in Russian]

2. Lyublinskii P. I. (1923). Mery presecheniya [Preventive measure]. Moscow: Pravo i zhizn'. 59 s., 38 s. [in Russian]

3. El'kind P. S. (1976). Celi i sredstva ih dostizheniya v sovetskom ugovno-processual'nom prava [Aims and means of achieving them in the Soviet criminal procedure law]. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta. 143 s., 60–61 s. [in Russian]

4. Galagan A. I. (1983). Osobnosti rassledovaniya organami vnutrennih del obshchestvenno opasnyh deyanij lic, priznavaemyh nevmenyayemymi: ucheb.-prakt. Posobie [Features of the investigation by the internal affairs bodies of socially dangerous acts of persons recognized as irresponsible: textbook. pract. allowance]. Kiev: NIiRIO KVSH MVD SSSR. 82 s., 10 s., 46–48 s. [in Russian]

5. Sharenko S. L. (2002). Kriminal'no-procesual'ni problemi zastosuvannya primusovih zahodiv medicnogo harakteru [monografiya] [Criminally-procedural problems of storing primus in medical nature [monograph]]. Harkiv: Pravo. 208s., 96–97 s. [in Ukrainian]

6. Senchenko N. M. (2007). Zapobizhni zahodi po spravam shchodo zastosuvannya primusovih zahodiv medicnogo harakteru. Mekhanizmi realizacii zahistu prav i svobod lyudini u vitchiznyanom zakonodavstvi: Zbirnik materialiv kruglogo stolu [Zapobizhni go on the right side of the day for storing primus enters into a medical character. Mechanisms for realizing the rights and freedoms of people in the current legislation: Collection of materials in the round table]. Chernigiv. 71–74 s. [in Ukrainian]

7. Lenskij A. V., Yakimovich Yu. K. (1999). Proizvodstvo po primeneniyu prinuditel'nyh mer medicinskogo haraktera [Proceedings for the application of compulsory medical measures]. M.: YUrist». 48 s., 38 s. [in Russian]

8. Gorlenko E. E. (2000). Zaderzhanie i primenenie mer presecheniya k licam, stradayushchim psicheskimi zabolevaniyami [Detention and application of preventive measures to persons suffering from mental illness]. Rossijskij sledovatel'. № 6, 11–15 s., 14 s. [in Russian]

9. Teteryatnik G. K. (2009). Ohorona prav i zakonnih interesiv neosudnih i obmezhenno osudnih na stadii dosudovogo rozsliduvannya u kriminal'nomu processi Ukraïni: dis... k.yu.n.:12.00.09 [Protection of the rights and legal interests of unjust and condemned convicts at the stage of pre-trial investigation in the criminal process of Ukraine: dis ... Ph.D. in law: 12.00.09]. 147–148 s. [in Ukrainian]

10. Koptyaev A. YU. (2010). Proizvodstvo o primenenii prinuditel'nyh mer medicinskogo haraktera [Proceedings on the application of compulsory medical measures: dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.09], Tyumen'. 196 s., 98 s. [in Russian]

11. Ruchina A. A. (2019) O pravovoj prirode primeneniya mer prinuzhdeniya k licu, v otnoshenii kotorogo vedetsya proizvodstvo o primenenii prinuditel'nyh mer medicinskogo haraktera [On the legal nature of the application of coercive measures to a person in respect of whom the proceedings on the application of coercive measures of a medical nature are being conducted] Vestnik Vostochno-Sibirskogo instituta MVD Rossii. 86–89 s. [in Russian]

12. Minimal'ni standartni pravila Organizacii Ob'ednanih Nacii u vidnoshenni zahodiv, ne pov'yazanih z tyuremnim uv'yaznennyam (Tokijs'ki pravila) [Minimal standard rules of the Organizational Regulations of the Commonwealth of Independent Entries, not linked to prison links (Tokyo rules)] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text) [in Ukrainian]

13. Minimal'ni standartni pravila povodzhennya z v'yaznyami, zatverdzhениh I Kongresom OON po poperedzheniyu zlochinnosti ta povedinki z pravoporushnikami v Zhenevi 30.08.1955 [Minimal standard rules for dealing with

conflicts, approved by the First United Nations Congress on the prevention of malignant behavior with law-enforcers in Geneva on August 30, 1955] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text) [in Ukrainian]

14. Rekomendacii № R (2006)2 Komitetu Ministriv Radi Evropi shchodo Evropeis'kih penitenciarnih pravil vid 11 sichnya 2006 r [Recommendations No. R (2006) 2 to the Committee of the Ministry of Industry for the sake of Europe and the European Penitentiary Rules from 11 June 2006] URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text) [in Ukrainian]

15. Dopovid' Uryadu Ukraïni za naslidkami vizitu do Ukraïni Evropejs'kogo komitetu po zapobigannyu torturam ta nelyuds'komu abo takomu; shcho prinizhuv gïdnist', povodzhennyu chi pokarannyu (SRT), provedenij z 10 do 26 veresnya 2000 r. Strasburg, [Adopt the Uryad of Ukraine for the legacy of the visit to Ukraine to the European Committee for the protection of torments and non-human or such; I will demean the gïdnist, povodzhennyu chi punishment (SRT), conducting from 10 to 26 in the spring of 2000 r. Strasbourg] URL: <https://rm.coe.int/1680698400> [in Ukrainian]

16. Nor V.T., Shevchuk M.I. (2019) Obgruntovana pidozra yak pidstava dlya obrannya zapobizhnogo zahodu ta prodovzhennya jogo strokiv: praktika Evropejs'kogo sudu z prav lyudini ta ukraïns'ki realii. Pravo i suspil'stvo № 6 h.2 [Grounded at the age of admission to prevent a foreign call and the continuation of these lines: the practice of the European Court of Human Rights and the Ukrainian realities. Law and suspension], № 6, 173–187 s. [in Ukrainian]

17. Mihajlova T. A. (1987). Proizvodstvo po primeneniyu prinuditel'nyh mer medicinskogo harakteru: metod. posobie. Moskva: VNII problem ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka [Proceedings for the application of compulsory medical measures: method. allowance. Moscow: All-Russian Research Institute of Problems of Strengthening Legality and Law and Order], 74 s., 27 s. [in Russian]

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор, професор кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Скрыньковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Skrynkovskyy Ruslan

*PhD in Economics, Professor, Professor of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Глущенко Світлана Володимирівна

*доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
заступник Міністра*

Міністерство економіки України

Глущенко Светлана Владимировна

*доктор юридических наук, заслуженный юрист Украины,
заместитель Министра*

Министерство экономики Украины

Hlushchenko Svitlana

*D. Sc. (Law), Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Minister
Ministry of Economy of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-7207-3557

Хмиз Мар'яна Василівна

*доктор філософії в галузі права, викладач кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Хмыз Марьяна Васильевна

*доктор философии в области права, преподаватель кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Khmyz Mariana

*PhD in Law, Lecturer of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Сердюк Валентин Васильович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, суддя
Верховний Суд*

Сердюк Валентин Васильевич

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины, судья
Верховный Суд*

Serdiuk Valentyn

*D. Sc. (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Judge
Supreme Court*

ORCID: 0000-0002-4085-6255

Цюх Святослав Ігорович

маркетолог

ТОВ «Ядро»

Цюх Святослав Игоревич

маркетолог

ООО «Ядро»

Tsyuh Svyatoslav
Marketing Specialist
Yadro LLC
ORCID: 0000-0003-0179-1193

Горбонос Федір Володимирович
доктор економічних наук, професор, ректор
Львівський університет бізнесу та права
Горбонос Федор Владимирович
доктор экономических наук, профессор, ректор
Львовский университет бизнеса и права
Horbonos Fedir
D. Sc. (Economics), Professor, Rector
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-6563-9847

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7571

**СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**
**СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ**
**JUDICIAL PROTECTION OF ECONOMIC
HUMAN AND CIVIL RIGHTS IN UKRAINE**

Анотація. У статті розкрито особливості здійснення судового захисту економічних прав людини і громадянина в Україні на засадах теорії і практики. З'ясовано, що забезпечення судового захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні регламентується положеннями Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також положеннями інших законодавчих і нормативних документів. Визначено, що забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини виступає основним обов'язком України як демократичної правової держави. Встановлено, що права та свободи людини та громадянина повинні захищатись судом. Доведено, що немає жодного обмеження щодо осіб, які можуть звернутися за захистом своїх прав, свобод та інтересів до органів судової гілки влади, однак людина, яка отримує право звернутися до суду, не має жодних гарантій на те, що їй буде надано захист і застосування на цій основі низки процесуальних процедур. Встановлено, що право на отримання судового захисту має базуватись на задоволенні судом вимоги матеріально-правового характеру, яку висунув суб'єкт до особи, що порушила права цього суб'єкта та/чи інтереси, що охороняються законом. З'ясовано, що забезпечення судового захисту економічних прав та свобод людини і громадянина полягає у тому, що таке забезпечення має виходити із гарантій, наданих державою, тому кожен отримує право звернутись до спеціально уповноважених органів державної влади у відповідності до діючого конституційного порядку за захистом своїх економічних прав, свобод та інтересів. Зазначено, що право на судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина являє собою право на всебічний та відкритий розгляд у суді, тому таке право має кожен і на це не впливає участь у судовому розгляді чи специфіка судової справи. Зазначено, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей судового захисту соціальних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Ключові слова: суд, судовий захист, право, економічне право, права і свободи людини, громадянин.

Аннотация. В статье раскрыты особенности осуществления судебной защиты экономических прав человека и гражданина в Украине на основе теории и практики. Установлено, что обеспечение судебной защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине регламентируется положениями Конституции Украины, Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также положениями других законодательных и нормативных документов. Определено, что обеспечение прав, свобод и законных интересов человека выступает основной обязанностью Украины как демократического правового государства. Установлено, что права и свободы человека и гражданина должны защищаться судом. Доказано, что нет никакого ограничения в отношении лиц, которые могут обратиться за защитой своих прав, свобод и интересов в органы судебной ветви власти, однако человек, который получает право обратиться в суд, не имеет никаких гарантий на то, что ему будет предоставлена защита и применение на этой основе ряда процессуальных процедур. Установлено, что право на получение судебной защиты должно базироваться на удовлетворении судом требования материально-правового характера, которое выдвинул субъект к лицу, нарушившего права этого субъекта и/или интересы, охраняемые законом. Установлено, что обеспечение судебной защиты экономических прав и свобод человека и гражданина состоит в том, что такое обеспечение должно исходить из гарантий, предоставленных государством, поэтому каждый получает право обратиться в специально уполномоченные органы государственной власти в соответствии с действующим конституционным порядком защиты своих экономических прав, свобод и интересов. Указано, что право на судебную защиту экономических прав и свобод человека и гражданина представляет собой право на всестороннее и открытое рассмотрение в суде, поэтому такое право имеет каждый и на это не влияет участие в судебном разбирательстве или специфика судебного дела. Отмечено, что перспективами дальнейших исследований в этом направлении является исследование особенностей судебной защиты социальных прав и свобод человека и гражданина в Украине.

Ключевые слова: суд, судебная защита, право, экономическое право, права и свободы человека, гражданин.

Summary. The article reveals the features of the implementation of judicial protection of economic human and civil rights in Ukraine on the basis of theory and practice. It has been established that the provision of judicial protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine is regulated by the provisions of the Constitution of Ukraine, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as the provisions of other legislative and regulatory documents. It is determined that ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of a person is the main duty of Ukraine as a democratic state governed by the rule of law. It has been established that the rights and freedoms of man and citizen must be protected by the court. It has been proven that there is no restriction on persons who can apply for the protection of their rights, freedoms and interests in the judicial branch of government, however, a person who receives the right to go to court has no guarantees that he will be provided with protection and application on this basis of a number of procedural procedures. It has been established that the right to obtain judicial protection should be based on satisfaction by court of the requirement of material and legal character that the subject put forward to the person who violated the rights of this subject and/or interests protected by law. It has been established that the provision of judicial protection of the economic rights and freedoms of a person and a citizen consists in the fact that such provision should proceed from guarantees provided by the state, therefore everyone has the right to apply to specially authorized public authorities in accordance with the current constitutional order to protect their economic rights, freedoms and interests. It is noted that the right to judicial protection of economic rights and freedoms of man and citizen is the right to a comprehensive and open trial, so everyone has this right and it is not affected by participation in the trial or the specifics of the case. It is noted that the prospects for further research in this area are to study the features of judicial protection of social rights and freedoms of man and citizen in Ukraine.

Key words: court, judicial protection, law, economic law, human rights and freedoms, citizen.

Постановка проблеми. Практика показує, що забезпечення судового захисту прав та свобод громадянина базується на демократичних засадах. З огляду на те, відносити у демократичному суспільстві мають передбачати безумовну участь громадян, підприємств, організацій і установ у процесах урегулювання правових норм та приведення їх до міжнародних, зокрема — до європейських стандартів. При цьому необхідно зауважити важливість дотримання принципів верховенства права та законності у контексті забезпечення судового захисту прав та свобод людини і громадянина.

Тому, опираючись на такі засади, в основі актуальності тематики цього дослідження лежатиме виокремлення основних аспектів і аналіз особливостей здійснення судового захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над розкриттям та вирішенням проблем забезпечення судового захисту прав та свобод людини і громадянина працювали, а також здійснюють дослідження у цьому напрямі такі науковці та юристи-практики, як Л. Ванеєва [1], А. Кожухар [2], І. Лозовий [3], А. Малешевич [3], Г. Осокіна [4],

О. Руднева [5], А. Свідерська [3], Ю. Сульженко [6], Б. Футей [7] та інші.

Забезпечення судового захисту прав та свобод людини як наукова проблема виникла тільки після того, як судовий захист був закріплений у Конституції України. Так, Б. Футей [7] заявляє, що роль органів судової гілки влади є доволі визначальною у забезпеченні захисту прав та свобод людини і громадянина. Суди як головний інститут судочинства виступають останнім та доволі надійним суб'єктом захисту прав людини.

У праці [8] наголошується на тому, що суди — це органи, які безпосередньо здійснюють правосуддя в Україні. При чому правосуддя виступає ключовим видом державної діяльності, яка прямо взаємопов'язана із вирішенням різних соціальних конфліктів. В основі таких конфліктів насамперед закладено захист права у контексті розгляду такого права у судових засіданнях стосовно цивільних, кримінальних і інших справ та із дотриманням на цій основі спеціально визначеної форми розгляду таких справ.

На думку Г. Осокіної [4], право на забезпечення судового захисту доцільно розглядати у аспекті права на звернення за захистом до суду та у аспекті права на отримання такого захисту у суді.

Проте, здійснивши аналіз наукових праць [1–8], встановлено, що не до кінця розкрито є проблематика забезпечення судового захисту економічних прав людини і громадянина в Україні.

Мета статті. Метою статті є виявити і дослідити особливості здійснення судового захисту економічних прав людини і громадянина в Україні на засадах теорії і практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормами права передбачено, що у правовій демократичній державі повинно відбуватись забезпечення захисту економічних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також осіб без громадянства. З огляду на те, у Конституції України [9] зазначено, що забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини виступає основним обов'язком України як демократичної правової держави (відповідно до статті 3 Конституції України).

Своєю чергою, у статті 55 Конституції України [9] зазначено, що права та свободи людини та громадянина повинні захищатись судом. Тому той, хто бачить та вважає, що його права та свободи порушено, може звернутися до органів суду та довести свою позицію, водночас держава зобов'язана створити необхідні умови для цього.

У контексті виокремлення переваг судового захисту прав та свобод людини і громадянина не-

обхідно зауважити таку основну перевагу, як компетенція вирішення судовими органами будь-яких видів спору або правопорушень, які виникають в Україні. З огляду на те, необхідно відзначити важливість положень статті 124 Конституції України [9], якими зазначено, що юрисдикція судів спрямована на урегулювання правовідносин, які виникають у державі. Акцентуючи увагу на цьому, судовий захист прав людини і громадянина необхідно вважати доволі комплексним поняттям, суть якого розкривається у наявності можливостей у будь-кого у процесуальному порядку забезпечити захист особистих прав та свобод, уникаючи при цьому виникнення порушень.

Вивчаючи положення Конституції України [9], слід відзначити, що немає жодного обмеження щодо осіб, які можуть звернутися за захистом своїх прав, свобод та інтересів до органів судової гілки влади. З огляду на те, можливість судового захисту прав, свобод та інтересів має кожен, і на це не впливають ні релігійні, ні інші переконання особи, яка звертається за захистом. Рівність кожного у судовому захисті його прав, свобод та інтересів вказує і на те, що права, свободи та інтереси, як об'єкти судового захисту, також є рівними.

Опираючись на дослідження, представлених у праці [4], необхідно зауважити виникнення низки випадків, за яких носію права, тобто людині чи громадянину, який претендує на надання (забезпечення) йому захисту, може бути відмовлено у такому захисті, зокрема — у вигляді обмеження права звертатись до суду.

Своєю чергою, нормами процесуального законодавства передбачено, що подолати цю проблему можна, використовуючи для цього певні законодавчо-правові механізми. З іншого боку людина, яка отримує право звернутися до суду, не має жодних гарантій на те, що їй буде надано захист із застосуванням на цій основі низки процесуальних процедур.

У випадку, коли право людини захищається у суді, то тут слід говорити про його реалізацію, спровоковану виконанням судового захисту. З огляду на те, право на судовий захист характеризується такими ключовими особливостями, як:

- 1) право кожного на звернення до суду;
- 2) право кожного на захист у судових органах;
- 3) право кожного на реалізацію оскарженого або порушеного права.

Акцентуючи увагу на зазначеному вище, право кожного на судовий захист — це своєрідна гарантія кожного на забезпечення захисту його прав, свобод та законних інтересів, у тому числі економічного

характеру. Такий вид права не має жодних обмежень (відповідно до положень статті 64 Конституції України [9]). Однак, тут доцільно зауважити, що призначення судового розгляду відбувається винятково для осіб, що мають потребу у вирішенні суперечки юридичного характеру або ж для того, щоб за допомогою інших осіб звернутися за допомогою до судових органів. У такій ситуації слід говорити, що суб'єкти права зобов'язані особисто клопотати про свої права та докладати при цьому зусиль, щоб забезпечити їх захист.

Так, положеннями статті 60 «Особи, які можуть бути представниками» Цивільного процесуального кодексу України [10] вказано, що кожна сторона судового процесу повинна довести такі обставини, на яких базуються її вимоги чи заперечення. Окрім того, особливість здійснення судової діяльності має виходити із дотримання принципу змагальності сторін.

У ході дослідження необхідно також звернути увагу на взаємозв'язок, який є присутнім між конституційним правом на судовий захист та правом на отримання судового захисту. Своєю чергою, право на отримання судового захисту має базуватись на задоволенні судом вимоги матеріально-правового характеру, яку висунув суб'єкт до особи, що порушила права цього суб'єкта та/чи інтереси, що охороняються законом.

Розглядаючи такий взаємозв'язок, доцільно зауважити, що особа, що звернулася до суду з метою захисту своїх прав та законних інтересів і отримала відмову у задоволенні цих вимог, може також отримати відмову у реалізації нею конституційного права на отримання судового захисту. Проте таке твердження можна і не поділяти.

Так, суд, ухваливши несприятливе рішення, створює ситуацію, за якої особа, що отримала відмову у захисті прав, позбавляється задоволення її матеріально-правових вимог. Рішення, ухвалене судом про відмову у забезпеченні захисту права, може бути винесене тільки за результатами комплексного та всебічного розгляду судової справи. Варто відзначити також ідентичність судового процесу, у відповідності до якого судом виноситься відмова у забезпеченні захисту права чи ухвалюється рішення про забезпечення захисту права.

Враховуючи вищезазначене, доцільно також наголосити на тому, що право на судовий захист і реалізація такого права аж ніяк не залежать від результатів розгляду судовими органами спору. У такій ситуації доцільно звернути увагу на позицію Л. Варнеєвої [1], яка стверджує, що право на судовий захист виступає забезпеченою законо-

давством можливістю використовувати соціальні блага, тобто користуватись правосуддям.

З огляду на те, важливо зауважити, що таке право дає можливість вимагати здійснення належним чином судовими органами покладених на них функцій, які прямо стосуються розгляду та вирішення юридичних справ. Однак, якщо говорити про право на судовий захист, то виникає складність у розумінні того, що є правом на звернення до суду, а що є правом на забезпечення судового захисту.

Своєю чергою, конституційне право на судовий захист не може бути вичерпним через можливість звернення до суду з метою отримання захисту. Таке право не вичерпується і тоді, коли є можливість використовувати усі визначені законодавством процесуальні засоби захисту [2].

Акцентуючи увагу на забезпеченні судового захисту прав людини і громадянина слід особливу увагу звернути на такий міжнародний документ як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [11]. Цей міжнародний документ був ратифікований Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [12]. Так, відповідно до розділу 1 «Права і свободи» Конвенції про захист прав і основоположних свобод [11] кожному надається право та свободи, зокрема:

- право на життя (регламентується статтею 2), яке охороняється законом (а саме нікого не можна умисно позбавити життя, за винятком виконання смертного вироку, ухваленого судом);
- заборону катування (регламентується статтею 3), суть якого розкривається у тому, що нікого не може бути піддано нелюдському катуванню чи покаранню, які понижують гідність;
- заборону рабства та примусової праці (регламентується статтею 4), суть якого розкривається у тому, що нікого не можна тримати у рабстві чи у підневільному стані;
- право на свободу та особисту недоторканність (регламентується статтею 6), суть якого розкривається у тому, що кожен має право на свободу і особисту недоторканність і нікого не можна позбавляти свободи, за винятком випадків, а також процедури, що визначена законом (сюди слід віднести такі випадки, за яких кожен може позбавитись свободи, як законне ув'язнення, законний арешт, затримання неповнолітнього у відповідності до підстав ухвалення законного рішення тощо);
- право на справедливий суд (регламентується статтею 6), суть якого розкривається у тому, що

- кожному має бути надане право на публічний та справедливий розгляд його справи у розумні строки і ухвалення за таким розглядом справедливого, законного судового рішення;
- невчинення жодного покарання без закону (регламентується статтею 6), суть якого розкривається у тому, що ніхто не може бути визнаний винним у скоєнні будь-якого виду кримінального правопорушення, якщо на час скоєння це правопорушення не вважалось кримінальним у відповідності до національного закону чи міжнародного права;
  - право кожного на повагу до приватного та сімейного життя (регламентується статтею 8);
  - свободу думки, совісті та релігії (регламентується статтею 9);
  - свободу вираження поглядів (регламентується статтею 10);
  - свободу зібрань та об'єднання (регламентується статтею 11);
  - право кожного на результативний засіб забезпечення юридичного захисту (регламентується статтею 13).

Забезпечення судового захисту прав та свобод людини та громадянина являє собою головний вид державного захисту прав та свобод людини та громадянина. З огляду на те, держава бере на себе зобов'язання у реалізації такого права. Положеннями Конституції України зазначено, що кожна людина та громадянин мають право на захист своїх прав у відповідності до конституційного, господарського, цивільного, адміністративного та/чи кримінального судочинства. Правом на судовий захист передбачено також певні гарантії, у відповідності до яких здійснюється поновлення права за результатами здійснення правосуддя [13].

Доцільно зауважити, що норми, у відповідності до яких передбачається вирішити спори щодо поновлення прав, не можуть суперечити принципу рівності кожного перед законом, а також перед судом, оскільки це буде обмежувати право на забезпечення судового захисту [13].

Конституційне право на забезпечення судового захисту відноситься до непорушних та невідчужуваних прав. Тому кожен у контексті розгляду особистої справи, зокрема справи, яка має кримінальний характер, має право на те, щоб розгляд такої справи був справедливим. Право на судовий захист вказує на можливість кожного учасника судового провадження, зокрема і підсудного, на звернення за захистом до судів касаційних і адміністративних інстанцій [13].

Як зазначалось вище, у ході реалізації права кожного на забезпечення судового захисту його прав виникає можливість оскарження рішень, ухвалених судом, у судах касаційної і адміністративної інстанцій. Перегляд рішень, ухвалених судом у судах касаційної та апеляційної інстанцій дає гарантії на відновлення прав, що були порушені, а також на відновлення інтересів, які перш за все охороняються законом [13].

Розглядаючи особливості судового захисту економічних прав людини і громадянина, доцільно виокремити судові справи, які, до прикладу, були розглянуті Конституційним Судом України та який ухвалив за ними відповідні рішення [3], зокрема, це:

- справи про патентування підприємницької діяльності;
- справи про податки;
- справи про збалансованість бюджету тощо.

О. Руднева [5] у своєму дослідженні виокремлює проблеми, які виникають у контексті забезпечення захисту економічних прав людини і громадянина у правозастосовчій практиці України. Поділяючи позицію науковця, доцільно зауважити, що особливе значення у такому контексті відіграє специфіка економічних прав людини, забезпечення судового захисту яких порівняно із іншими правами є доволі складним процесом.

Своєю чергою, Ю. Сульженко [6] стверджує, що судовий захист економічних прав людини і громадянина характеризується такими особливостями як те, що:

- правосуддя в Україні здійснюють виключно суди;
- суди в Україні є незалежними від впливу інших органів державної влади;
- юрисдикція поширюється на усі правовідносини, які виникають у державі, при цьому судовому захисту підлягають будь-які права і свободи людини та громадянина;
- кожен має право на судовий захист, тобто право на суд, яке не може обмежуватись за впливу будь-якого роду обставин;
- судовий захист поширюється на необмежене коло осіб, при чому право на судовий захист мають як громадяни, так і об'єднання громадян, а також іноземці та громадяни, що не мають громадянства;
- кожен має право на оскарження судового рішення у касаційному і апеляційному порядку;
- кожен має право оскаржувати рішення, ухвалені судом, у міжнародних судових органах, в яких Україна є учасником, але лише тоді, коли використано для забезпечення захисту національні засоби, тобто захист у судах України;

– кожен повинен виконувати рішення, ухвалене судом.

Варто відзначити і те, що забезпечення судового захисту економічних прав та свобод людини і громадянина за своєю суттю майже не відрізняється від загального права на забезпечення судового захисту. Тому, законодавча особливість захисту прав та свобод людини і громадянина поширюється і на забезпечення захисту економічних прав та свобод людини і громадянина. Таку позицію забезпечення судового захисту доцільно пояснити тим, що економічні права та свободи людини і громадянина є природними та прямо вказують на те, яким є розвиток держави та суспільства в цілому.

З огляду на такі твердження, суть забезпечення судового захисту економічних прав та свобод людини і громадянина полягає у тому, що таке забезпечення має виходити із гарантій, наданих державою. Так, кожен отримує право звернутись до спеціально уповноважених органів державної влади у відповідності до діючого конституційного порядку за захистом своїх економічних прав, свобод та інтересів.

Тут треба зауважити, що право на судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина являє також собою право на всебічний та відкритий розгляд у суді. Своєю чергою, конституційне право на забезпечення захисту економічних інтересів та свобод людини і громадянина надається кожному. З огляду на таку особливість конституційного права, його доцільно визначити як суб'єктивне право.

Так, право на судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина має кожен і на це не впливає участь у судовому розгляді чи специфіка судової справи. Тому, опираючись на такі засади, доцільно зауважити, що право на судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина за своєю природою виступає суб'єктивним правом, яким, своєю чергою, наділена кожна людина та громадянин. Таке право виступає складовою частиною правового статусу людини і надається для того, щоб така людина змогла задовольнити свої потреби з метою забезпечення захисту своїх прав, які, до того ж, охороняються законом.

Враховуючи зазначене вище, право на забезпечення захисту економічних прав та свобод людини і громадянина гарантоване Конституцією України,

тому кожен має право на відновлення порушених прав чи на перешкоджання порушенню його прав.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами опрацювання наукових праць та джерел [1–13] розкрито особливості здійснення судового захисту економічних прав людини і громадянина в Україні (на засадах теорії та практики), і на основі цього встановлено, що:

- забезпечення судового захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні регламентується положеннями Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також положеннями інших законодавчих і нормативних документів;
- забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини виступає основним обов'язком України як демократичної правової держави;
- права та свободи людини та громадянина повинні захищатись судом;
- немає жодного обмеження щодо осіб, які можуть звернутися за захистом своїх прав, свобод та інтересів до органів судової гілки влади, однак людина, яка отримує право звернутися до суду, не має жодних гарантій на те, що їй буде надано захист і застосуванням на цій основі низки процесуальних процедур;
- право на отримання судового захисту має базуватись на задоволенні судом вимоги матеріально-правового характеру, яку висунув суб'єкт до особи, що порушила права цього суб'єкта та/чи інтереси, що охороняються законом;
- забезпечення судового захисту економічних прав та свобод людини і громадянина полягає у тому, що таке забезпечення має виходити із гарантій, наданих державою, тому кожен отримує право звернутись до спеціально уповноважених органів державної влади у відповідності до діючого конституційного порядку за захистом своїх економічних прав, свобод та інтересів;
- право на судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина являє також собою право на всебічний та відкритий розгляд у суді, тому таке право має кожен і на це не впливає участь у судовому розгляді чи специфіка судової справи.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей судового захисту соціальних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Література

1. Ванеева Л. А. Реализация конституционного права граждан СССР на судебную защиту в гражданском судопроизводстве. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 1988. 152 с.
2. Кожухарь А. Н. Право на судебную защиту в исковом производстве. Кишинев: Штиинца, 1989. 144 с.
3. Мелешевич А. А., Лозовий І. В., Свідерська А. В. Юристократія та захист соціальноекономічних прав Конституційним Судом України // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки». 2010. Вип. 103. С. 12–20.
4. Осокина Г. Л. Право на защиту в исковом судопроизводстве (право на иск). Томск: Изд-во Том. ун-та, 1990. 160 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287487222.pdf> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
5. Руднева О. М. Проблеми забезпечення соціальних та економічних прав у правозастосовчій практиці України // Бюлетень Міністерства юстиції України. К, 2012. № 5. С. 90–96.
6. Сульженко Ю. О. Судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 6. С. 35–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_6_7 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
7. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991–2001 рр. К.: Юрінком Інтер, 2001. 288 с.
8. Конституційне право України / За ред. проф. В. Ф. Погорілка. 2-е вид., доповн. і переопр. Київ: Наукова думка, 2000. 732 с.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
10. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.: Ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97/-ВР (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звертання: 01.05.2021 р.).
12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-vr#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
13. Право на судовий захист // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst> (дата звертання: 01.05.2021 р.).

References

1. Vaneeva L. A. Realizatsiya konstitutsionnogo prava grazhdan SSSR na sudebnuyu zashchitu v grazhdanskom sudoproizvodstve. Vladivostok: Izdatelstvo Dalnevostochnogo universiteta, 1988. 152 s.
2. Kozhukhar A. N. Pravo na sudebnuyu zashchitu v iskovom proizvodstve. Kishinev: Shtiintsa, 1989. 144 s.
3. Meleshevych A. A., Lozoviy I. V., Sviderska A. V. Yurystokratiia ta zakhyst sotsialnoekonomichnykh prav Konstytutsiinym Sudom Ukrainy // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademii». Seriiia «Iurydychni nauky». 2010. Vyp. 103. S. 12–20.
4. Osokina G. L. Pravo na zashchitu v iskovom sudoproizvodstve (pravo na isk). Tomsk: Izd-vo Tom. un-ta, 1990. 160 s. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287487222.pdf> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
5. Rudnieva O. M. Problemy zabezpechennia sotsialnykh ta ekonomichnykh prav u pravozastosovchii praktytsi Ukrainy // Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy. K, 2012. № 5. S. 90–96.
6. Sulzhenko Yu. O. Sudovi zakhyst ekonomichnykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini // Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy. 2011. № 6. S. 35–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_6_7 (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
7. Futei B. Stanovlennia pravovoi derzhavy: Ukraina 1991–2001 rr. K.: Yurinkom Inter, 2001. 288 s.
8. Konstytutsiine pravo Ukrainy / Za red. prof. V. F. Pohorilka. 2-e vyd., dopovn. i pereopr. Kyiv: Naukova dumka, 2000. 732 s.
9. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-BP (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
10. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
11. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r.: Ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 r. № 475/97/-BP (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
12. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7, 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 r. № 475/97-BP (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-vr#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
13. Pravo na sudovi zakhyst // Ofitsiyni veb-sait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).

Ostapiak Vasyl

Doctor of Political Sciences,

Associate Professor of the Department of Public Administration and Management

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Остап'як Василь Іванович

доктор політичних наук,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Остапьяк Василий Иванович

доктор политических наук,

доцент кафедры публичного управления и администрирования

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7633

TRENDS OF RESEARCH OF STRATEGIC PARTNERSHIP (ASPECT OF MODERN HISTORY)

ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА (АСПЕКТ СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ)

ТЕНДЕНЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА (АСПЕКТ СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ)

Summary. The article analyzes the multidimensionality of world politics, which requires global actors to search for conceptual forms of interaction to solve complex international processes, which contributes to deeper cooperation and creating special partnerships. The growing political, economic and military instability at the global level has led to the need for theoretical and practical renewal of foreign policy strategies, as well as for the development of effective mechanisms for collective cooperation. A comprehensive study of the conceptual and applied dimensions of strategic partnership, which is a special tool for aligning the foreign policy of global actors and at the same time serves as one of the effective types of international partnership, allows to take into account the growing political risks and identify ways to mitigate the effects of global destabilization on global actors, identify points of coordination for their strategic engagement and to offer programs of cooperation at the international, transregional and global level of forming partnerships. The strategic partnership of global actors at this stage is marked by the impact of global trends in international development, so the topic is examined through the transition from general to specific, taking into account the problems and processes of globalization that affect all participants in international relations, who are forced to seek optimal solutions for foreign policy issues.

Key words: international relations, strategic partnership, cooperation, globalization, crisis, conflict.

Анотація. У статті аналізується багатовимірність світової політики, що вимагає від міжнародних акторів здійснювати пошук концептуальних форм взаємодії для вирішення складних міжнародних процесів, що сприяє поглибленню співпраці та створенню особливих партнерських зв'язків. Зростаюча політична, економічна та військова нестабільність на глобальному рівні призводить до потреби теоретичного та практичного оновлення зовнішньополітичних стратегій, а також розробки ефективних механізмів колективного співробітництва. Цілісне дослідження концептуальних і прикладних вимірів стратегічного партнерства, що є особливим інструментом узгодження зовнішньої політики міжнародних акторів та водночас виступає одним з ефективних типів міжнародного партнерства, дозволяє врахувати зростаючі політичні ризики і визначити способи пом'якшення наслідків глобальної дестабілізації для міжнародних учасників, виявити критичні точки координації їх стратегічної взаємодії та запропонувати програми співпраці на міжнаціональному,

трансрегіональному та глобальному рівнях формування партнерської взаємодії. Стратегічне партнерство міжнародних акторів на сучасному етапі позначене впливом глобальних тенденцій міжнародного розвитку, тому досліджувана тема розглядається через призму переходу від загального до конкретного з врахуванням проблем і процесів глобалізації, що впливають на всіх учасників міжнародних відносин, які змушені шукати оптимальні шляхи та моделі ефективного вирішення завдань зовнішньої політики.

Ключові слова: міжнародні відносини, стратегічне партнерство, співпраця, глобалізація, криза, конфлікт.

Аннотация. В статье анализируется многомерность мировой политики, которая требует от международных актеров осуществлять поиск концептуальных форм взаимодействия для решения сложных международных процессов, что способствует углублению сотрудничества и созданию особых партнерских связей. Растущая политическая, экономическая и военная нестабильность на глобальном уровне приводит к необходимости теоретического и практического обновления внешнеполитических стратегий, а также разработке эффективных механизмов коллективного сотрудничества. Целостное исследование концептуальных и прикладных измерений стратегического партнерства, являющегося особым инструментом согласования внешней политики международных актеров и одновременно выступает одним из эффективных типов международного партнерства, позволяет учесть возрастающие политические риски и определить способы смягчения последствий глобальной дестабилизации для международных участников, выявить критические точки их стратегическое взаимодействие и предложить программы сотрудничества на межнациональном, трансрегиональном и глобальном уровнях формирования партнерского взаимодействия. Стратегическое партнерство международных актеров на современном этапе обозначено влиянием глобальных тенденций международного развития, поэтому изучаемая тема рассматривается через призму перехода от общего к конкретному с учетом проблем и процессов глобализации, влияющих на всех участников международных отношений, вынужденных искать оптимальные пути и модели эффективного решения задач внешней политики.

Ключевые слова: международные отношения, стратегическое партнерство, сотрудничество, глобализация, кризис, конфликт.

The study of the multidimensionality of world politics is quite relevant and requires global actors to search for conceptual forms of interaction to solve complex international processes, which contributes to the deepening of cooperation and the creation of special partnerships. The growing political, economic and military instability at the global level has led to the need for theoretical and practical renewal of foreign policy strategies, as well as for the development of effective mechanisms for collective cooperation. A comprehensive study of the conceptual and applied dimensions of strategic partnership, which is a special tool for aligning the foreign policy of global actors and at the same time serves as one of the effective types of international partnership, allows to take into account the growing political risks and identify ways to mitigate the effects of global destabilization on global actors, identify points of coordination for their strategic engagement and to offer programs of cooperation at the international, transregional and global level of forming partnerships. The strategic partnership of global actors at this stage is marked by the impact of global trends in international development, so the topic is examined through the transition from general to specific, taking into account the problems and processes of globalization that affect all participants in international relations, who are forced to seek optimal solutions for foreign policy issues.

Researchers claim that strategic partnerships are usually related to the defense and security sector, although bilateral strategic economic, investment, educational or cultural relations may be noted. There are several approaches to understanding the essence of the term “strategic partnership”, in particular skeptics note that the concluded interstate agreements are based on a specific international political context, formed under certain time conditions, and therefore such agreements have their own context, which cannot be projected from the past to the present; scientists who hold a neutral stance on forming a strategic partnership consider it as a form of combination of status interstate relations; proponents stress that developing a strategic partnership depends on how successfully one or both parties are able to balance between the conflicting interests of their partners and minimize political, economic, military or social risks of cooperation [1].

For scientific presentation of research problems, this article includes terminology, which is reflected in specialized scholarly works about the place and role of global actors, their interaction and interdependence in global development, in particular, such terms as international cooperation, foreign policy and strategic partnership:

– international cooperation means the interaction of actors on the basis of a positive and adaptive

perception of each other, characterized by such compatibility of interests and goals, which results in the coordination of their actions to achieve a common goal. The category of cooperation in international relations is a dichotomous category opposite to the category of international conflict. Most researchers recognize the dialectical nature of the interaction of these two situational characteristics, preferring one of them as the dominant form of the system of international relations, in particular, the primacy of cooperation over conflict is considered to be the central axiom of most concepts of international integration [2].

- the foreign policy strategy is defined as the system of actions taken by the state to achieve the goals of foreign policy, as well as the system of theoretical theses that govern them. It is formulated in a system of state documents that include the concept of foreign policy, foreign policy and / or military-political doctrine, the concept of national security, or it may be not formulated by state documents, but instead represented by a system of principles governing the activities of state bodies and officials in foreign policy. The foreign policy strategy reflects the main groups of national interests, goals and means of achieving them, and determines the ratio of all these elements. The strategy regulates the use by state bodies of diplomatic, economic or military means of foreign policy, as well as it is the basis for the development of comprehensive programs aimed at achieving the set goals [2].
- strategic partnership, from the author's point of view, implies such a level of international interaction of actors that allows to reconcile common foreign policy interests and form long-lasting bilateral and multilateral unions in political, economic or security sectors.

At present, international cooperation manifests itself in cooperation, rivalry and conflict. It should be noted that strategic partnership can be formed both in terms of cooperation and rivalry. In particular, in the case of cooperation, global actors participate in various international institutions on the basis of bilateral and multilateral agreements on friendship and cooperation that are in line with their strategic interests. Whereas, in the face of rivalry, actors may be in a state of strategic partnership as well as confrontation, and if a peaceful nature of struggle is observed, then interaction is manifested through the realization of national economic, technological or cultural interests [3].

1. The concept of “strategic partnership” is also associated with the interpretation of the concept of

“strategy”, which is difficult to interpret because of the inconsistency of the goals pursued by global actors. In this context, researcher L. Harte points out that the essence of the strategy lies not only in the search for military action to realize its interests, but also in the formation of a favorable strategic situation that can resolve a foreign policy problem or become a continuation of military action. In general, researchers characterize strategy as a significant influence on the actor or situation; as a means of forming a lasting impact or as a perspective dynamic adaptation to the goal of interaction [4;5]

Therefore, the strategy can be defined as long-term behavior of a global actor, based on the available means of achieving the goal and implemented through situational analysis, comparison with their own benefits and the choice of effective means of securing foreign policy interests. We will add that with the change of the foreign policy situation, the transformation of the strategy of behavior of global actors takes place, which leads to the adjustment of priorities or their full revision.

In view of the international and political changes in which strategic partnership is formed and developed, Ukrainian researchers distinguish such types of foreign relations as partnerships, which are related to the support of foreign policy actions, which is manifested in forming a common international position, providing assistance, guaranteeing security, conducting joint military exercises, etc.; confrontational relations based on the non-perception of the foreign policy of another international participant and the emergence of political confrontation, manifested in the form of diplomatic demarches or military rivalries. It should be added that this type of relations is formed, according to the researchers, when vital foreign policy interests are at stake and manifested through the support of “the opponent of his opponent” [6]; dominant relations that develop between states when one state is politically, economically, militarily or territorially dependent on another, and when a more powerful state assumes the function of protecting the weaker and forcing it to act or inaction [6].

In general, the essence of the concept of “strategic partnership” depends on the status of the participants, the international political, economic, security situation and the goals set. Therefore, in practice, we can observe the symbolic content of the declared strategic partnership, which does not characterize the relations between the parties, but demonstrates convergence and helps to support the weaker party by the strong actor. In the interstate relations, another

interpretation of the strategic partnership is presented, which can be compared to the interpretation of the concept in business, as cooperation between various companies for the achievement of common economic and strategic goals. Applied studies of interstate relations make it possible to understand strategic partnership depending on the content of the concepts of “strategic” and “partnership”, in particular, “strategic” is interpreted as formulated and agreed long-term goals and effective ways of achieving them, and “partnership” is considered as a mutual responsibility within joint efforts regarding the same, similar or agreed goals of engagement [7].

The critical assessment of neo-realistic and neo-liberal ideas of natural state rivalry and cooperation has made it possible to understand the conditions for forming a strategic partnership between different actors. In particular, within neo-realism, public policy focuses on gaining advantages over competitors and maximizing the protection of its own interests, while when it comes to neo-liberalism, state policy is based on compromise principles aimed at forming mutual interests [8]. In view of the strategic partnership, it should be noted that international actors are aware of the need to unite efforts to form coalitions through which they can achieve their own foreign policy goals. While the creation of supranational entities is considered a demonstration of the political will of its members, it does not always guarantee progress in relations with other states or within a union. The current level of interstate cooperation allows to balance between effective and independent management of foreign policy activities while maintaining maximum security and opportunities for political and economic development with an acceptable level of dependence. The level of interdependence achieved through the practical implementation of strategic partnership principles also minimizes open armed confrontations, translates them into the level of negotiations at the level of either international institutions or “situational” coalitions. Thus, strategic partnership between states minimizes asymmetric threats in the political, economic and security sectors, though it should be noted that neo-realism still focuses on ensuring national security via its own efforts as a result of anarchy in the international environment.

Researchers point out that strategic partnership as a foreign policy tool can foster cooperation between global actors who share the same goals, determined by the structure of the environment or based on the interests of lobby groups. Common to neo-realist and neoliberal approaches is the support

of both institutional flexibility and long-term cooperation based on close partner relationships, that is, strategic alliances capable of combining different theoretical approaches for deeper integration [8], [9].

It should be added that “partnership”, “union” and “special relations” are rather old terms used to refer to relations between global actors, while the concept of “strategic partnership” has been widely used in international relations since the 1990s. However, there is no clear interpretation of the term, since, in our view, the approach to “strategic partnership” at the level of a supranational entity or international organization may differ in essence, actors involved and goals of cooperation between the two states, which can be enshrined in the form agreements or declarations. Therefore, we can distinguish between bilateral and multilateral strategic partnerships based on the principles of cooperation, association or enhanced cooperation at the level of economy or security.

In this context, researcher J. Greve claims that strategic partnership at European level can be considered a political rather than a legal category, since no document or statement clearly defines its essence. He also points out that due to the lack of definition and accuracy, this term can be ambiguously interpreted when proclaiming the foreign policy principles of integration union of leading global players. Thus, it is not possible to clearly distinguish “strategic partnership” from other interaction, defined as “cooperation”, simply “partnership” or “special relationship”. In addition, the coherence of cooperation tactics of actors, for example, in the areas of security, energy, trade, investment, science, both at the level of strategic partnership and at the level of other relations may cause controversy in understanding the essence of such interaction. Therefore, in the future, the researcher stresses the need for the regulatory fixing of the term “strategic partnership” in order to avoid ambiguous interpretation of the EU’s foreign policy interests [9].

A. Lass’s approach to strategic partnership is fundamentally different, in particular, he argues that strategic partnership is a priority for political and economic interaction, since they are established on the basis of the development of bilateral relations of a universal nature and are cumulative. In doing so, the researcher distinguishes between the concepts of “strategic partnership” and “new strategic partner relations”, emphasizing that the term “strategic partnership” cannot be used as multi-purpose to refer to interstate interaction. Therefore, the traditional approach to the interpretation of strategic partnership,

in the view of the researcher, should be replaced by the term “new strategic partner relations”, which is based on the national development strategy, linked to the general political and economic outlook, formed in the country, and provides the fulfilment of the potential for autonomous international action [10].

Some foreign researchers understand strategic partnership as a relationship between two powerful actors capable of taking strategic action together. The Center for European Policy Studies, for its part, identifies strategic partnerships between states as a political tool that helps deepen economic relations. Researchers conclude that the existence of shared values, shared interests and mutual understanding

are important criteria for “partnership” as opposed to “cooperation”, and that “partnership is possible only between equal participants in both political and economic contexts” [11]. We can partially agree with the view of the researchers, because the existing strategic partnership relations do not always correspond to the equal status of the actors in the international arena, while the strategic interaction of diverse actors helps solve security or humanitarian problems more effectively, as well as to avoid open armed confrontations. However, it should be noted that these points are disputable and should be considered based on the specific international political situation.

References

1. Subramanian Nirupama In the promiscuous world of international relations, elements of a strategic partnership. URL: <http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/In-the-promiscuous-world-of-international-relations-elements-of-a-strategic-partnership/article13368545.ece>
2. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
3. Гелей С.Д. Політологія: 8-ме вид. перероб. та доп. / С.Д. Гелей, С.М. Рутар. К.: Центр учбової літератури, 2012. 348 с.
4. Гарт Лиддел Б.Г. Стратегия непрямых действий // Энциклопедия военного искусства / ред. С. Переслегин. М., СПб: АСТ, Terra Фантастика, 2003. 656 с.
5. Пивоварова В.С. Стратегическое планирование внешней политики США в отношении Греции (1945–1953 гг.) / В.С. Пивоварова // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2009. Вып. № 4. С. 81–88.
6. Міжнародні системи і глобальний розвиток / Кер. авт. колективу О.А. Коппель; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжоли. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 606 с.
7. Жеглова Ю.Г. Стратегическое партнерство как формат межгосударственных отношений / Ю.Г. Жеглова // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. 2014. Вып. 3. С. 115–122.
8. Czechowska Lucyna The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory / Lucyna Czechowska // The Copernicus Journal of Political Studies. 2013. No. 2 (4). P. 36–51.
9. Grevi Giovanni Making EU strategic partnerships effective / Giovanni Grevi // Working paper (FRIDE). December 2010. No. 105. 21 p.
10. Lessa Antonio Carlos Brazil's strategic partnerships: an assessment of the Lula era (2003–2010) / Antonio Carlos Lessa. // Revista Brasileira de Política Internacional. 2010. No. 53 (special edition). P. 115–131.
11. Emerson Michael The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and their Near Abroad / Michael Emerson, Nathalie Tocci, Marius Vahl and Nicholas Whyte. Brussels: Centre for European Policy Studies, 2001. 62 p.

References

1. Subramanian Nirupama In the promiscuous world of international relations, elements of a strategic partnership. URL: <http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/In-the-promiscuous-world-of-international-relations-elements-of-a-strategic-partnership/article13368545.ece>
2. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. / Redkol.: L.B. Huberskyi (holova) ta in. K.: Znannia Ukrainy, 2004. T. 2. 812 s.
3. Helei S.D. Politolohiia: 8-me vyd. pererob. ta dop. / S.D. Helei, S.M. Rutar. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 348 s.
4. Hart Lyddel B.H. Stratehiia nepriamykh deistviy // Entsiklopedyia voennoho yskusstva / red. S. Pereslehyn. M., SPb: AST, Terra Fantastyka, 2003. 656 s.

-
5. Pyvovarova V.S. Stratehycheskoe planyrovanye vneshnei polytyky SShA v otnoshenyy Hretsyy (1945–1953 hh.) / V.S. Pyvovarova // Nauchnye problemy humanyтарnykh yssledovanyi. 2009. Выр. № 4. S. 81–88.
  6. Mizhnarodni systemy i hlobalnyi rozvytok / Ker. avt. kolektyvu O.A. Koppel; za red. L.V. Huberskoho, V.A. Manzholy. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskyy universytet”, 2008. 606 s.
  7. Zheglova Yu.G. Strategicheskoe partnerstvo kak format mezhgosudarstvennykh otnosheniy / Yu.G. Zheglova // Problemnyy analiz i gosudarstvenno–upravlencheskoe proektirovanie. 2014. Выр. 3. S. 115–122.
  8. Czechowska Lucyna The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory / Lucyna Czechowska // The Copernicus Journal of Political Studies. 2013. No. 2 (4). P. 36–51.
  9. Grevi Giovanni Making EU strategic partnerships effective / Giovanni Grevi // Working paper (FRIDE). December 2010. No. 105. 21 r.
  10. Lessa Antonio Carlos Brazils strategic partnerships: an assessment of the Lula era (2003–2010) / Antonio Carlos Lessa. // Revista Brasileira de Política Internacional. 2010. No. 53 (special edition). R. 115–131.
  11. Emerson Michael The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and their Near Abroad / Michael Emerson, Nathalie Tocci, Marius Vahl and Nicholas Whyte. Brussels: Centre for European Policy Studies, 2001. 62 r.

Вареня Наталія Михайлівна

*кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
Національна академія Служби безпеки України*

Вареня Наталья Михайловна

*кандидат юридических наук, ведущий научный сотрудник
Национальная академия Службы безопасности Украины*

Varenia Nataliia

*PhD in Law, Leading Researcher
National Academy of Security Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-2797-197X*

Шелудякова Наталія Андріївна

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
Державний університет економіки і технологій*

Шелудякова Наталья Андреевна

*кандидат исторических наук,
доцент кафедры международной экономики
Государственный университет экономики и технологий*

Sheludiakova Natalia

*PhD in History, Associate Professor of the
Department of International Economics
State University of Economics and Technology
ORCID: 0000-0002-6721-8077*

Рижов Ігор Миколайович

*доктор юридичних наук, головний науковий співробітник
Національна академія Служби безпеки України*

Рыжов Игорь Николаевич

*доктор юридических наук, главный научный сотрудник
Национальная академия Службы безопасности Украины*

Ryzhov Igor

*Doctor of Law, Chief Researcher
National Academy of Security Service of Ukraine
ORCID: 0000-0001-8009-5895*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7641

ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

LEGAL STANDARDS OF THE INFORMATION SOCIETY

Анотація. Стаття присвячена аналізу сутності інформаційного суспільства та визначенню концептуальних характеристик його правових стандартів. Констатовано відсутність узгодженої наукової позиції теоретичного тлумачення поняття інформаційного суспільства. Згруповано наукові позиції у дві групи: перша група науковців позиціонує інформаційне суспільство вузько, шляхом узагальнення його з інформацією як основним ресурсом суспільної реальності. Інша група

науковців розширюють поняття, вводячи до ключової ознаки ще низку годаткових. Підсумовано, що розглядуване суспільство відображає тенденцію нового витка еволюції розвитку світобудови цивілізованих народів, котрий пов'язаний з сучасним інформаційним і телекомунікаційним технологічним прогресом. Доведено, що правове регулювання відносин в інформаційному суспільстві покликано виробити основні стандарти для функціонування такого соціуму, створення належних умов для перебування людини в умовах такого суспільства. Пошук оптимальних засобів і методів правового регулювання не може бути простим і одностороннім, оскільки слід врахувати позитивні та негативні тенденції розвитку суспільства. Вказано, що інформаційне суспільство може репрезентувати значні переваги для держави та окремого громадянина для захисту правових цінностей демократії, рівності, недискримінації. Розглянуто характеристики прояву правових стандартів інформаційного суспільства, зокрема це: трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву; видозміна правової ідеології суспільства; колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів; розширення розуміння поняття «суб'єкт права»; поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав.

Ключові слова: інформаційне суспільство, новітні технології, інформаційні права, правові стандарти, правове регулювання, трансформація.

Анотація. Стаття посвячена аналізу сутності інформаційного общества и определению концептуальных характеристик его правовых стандартов. Рассмотрена характеристика проявления правовых стандартов информационного общества, в частности: трансформация установившихся конституционных институтов и изменение их проявления; видоизменение правовой идеологии общества; коллизийность национальной практики и унификации международных стандартов; расширение понимания понятия «субъект права»; появление целого ряда прав нового поколения или расширение элементного состава устоявшейся системы прав.

Ключевые слова: информационное общество, новые технологии, информационные права, правовые стандарты, правовое регулирование, трансформация.

Summary. The article is devoted to the analysis of the essence of the information society and the definition of the conceptual characteristics of its legal standards. The lack of a coordinated scientific position of the theoretical interpretation of the concept of information society is stated. Scientific positions are grouped into two groups: the first group of scientists positions the information society narrowly, by generalizing it with information as the main resource of social reality. Another group of scientists expand the concept, introducing a number of additional key features. It is concluded that the considered society reflects the tendency of a new round of evolution of the world development of civilized peoples, which is connected with modern information and telecommunication technological progress. It is proved that the legal regulation of relations in the information society is designed to develop basic standards for the functioning of such a society, the creation of appropriate conditions for a person to be in such a society. The search for optimal means and methods of legal regulation can not be simple and one-sided, as it is necessary to take into account the positive and negative trends in society. It is stated that the information society can represent significant benefits for the state and the individual citizen to protect the legal values of democracy, equality, non-discrimination. The characteristics of the manifestation of legal standards of the information society are considered, in particular: transformation of established constitutional institutions and change of their manifestation; modification of the legal ideology of society; conflict of national practice and unification of international standards; expanding the understanding of the concept of «subject of law»; the emergence of a number of new generation rights or the expansion of the elemental composition of an established system of rights.

Key words: information society, latest technologies, information rights, legal standards, legal regulation, transformation.

Постановка проблеми. Розвиток правових відносин супроводжує правову реальність протягом поколінь. Обставини кожної історичної епохи є безпрецедентними. І, звичайно, вони такі ж особливі, наскільки кожен період історично унікальний. Сучасність характеризується розвитком науки і техніки, глобальний масштаб яких формує нову соціальну реальність — інформаційне суспільство. Соціальний розвиток людини з самого раннього етапу частково залежав від розвитку технологій та інститутів соціальної комунікації, проте

інформаційні засоби і технології сучасного етапу мають всеохоплююче поширення, зачіпають всі сфери життя, тому саме сучасна постіндустріальна державність супроводжується інформаційним суспільним оновленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування інформаційного суспільства та інформаційного права відображались у працях багатьох вчених, зокрема Б. Кормича, В. Райхера, Ю. Толстого, О. Іоффе, М. Шаргородського. Правову природу трансформації правової реальності

узагальнено у різних аспектах такими науковцями як О. Романчук, П. Латковський, Т. Попович, А. Шаварин та інші. Проте залишається безліч невіршених та неузгоджених питань. Вказане зумовлене плинністю та інтенсивністю суспільних інформаційних відносин і появою нових технічних засобів та можливостей.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукового дослідження є репрезентація аналізу сутності інформаційного суспільства та визначення концептуальних характеристик його правових стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочергово в межах цієї наукової статті слід узгодити теоретико-правове розуміння інформаційного суспільства.

Перша група науковців позиціонує інформаційне суспільство вузько, шляхом узагальнення його з інформацією як основним ресурсом суспільної реальності. Ф. Вебстер (Webster F.) вказує, що інформація стає сьогодні все більш центральною, настільки критичною, що вона відкриває новий тип суспільства, інформація стає основною відмінною рисою в наш час [1]. В. Мартін вважає, що інформаційне суспільство може бути визначається як суспільство, в якому якість життя, а також перспективи соціальних змін та економічний розвиток перебувають у зростаючій залежності про інформацію та її використання [2, с. 121].

Інша група науковців розширюють поняття, вводячи до ключової ознаки ще низку додаткових. Е. Трахтенгерц (Trakhtenherts E.) виділяє такі відмінні риси інформаційного суспільства як «зростаючу роль інформації та знань у суспільстві, зростання частки інформації комунікаційні продукти та послуги у валовому внутрішньому продукті, створення глобального інформаційного простору» [3, с. 17]. Згодом дослідники вказують, що характерними рисами інформаційного суспільства є: 1) проблеми інформаційної кризи; 2) надання пріоритету інформації, порівняно з іншими ресурси; 3) автоматизація генерації, зберігання, обробки та використання знань за допомогою найновіших інформаційних технологій; 4) інформаційні технології охоплюють глобальний масштаб [4, с.13].

Ми також долучаємося до широкого розуміння інформаційного суспільства, оскільки зводити функціонування суспільства як групи людей, які мають спільні інтереси і цінності тільки до інформації — особливо джерела комунікації та знань, є не цілком виправдано. Безумовно, що вказане може виступати основною ознакою такого суспільства, проте трансформації підлягають всі суспільні

відносини в культурній, економічній, соціальній, національній, державно-будівній та інших сферах. Зміни мають комплексний характер і жодна галузь знань не залишається осторонь. Наприклад, розвиток біології, медицини і техніки зумовив появу низки питань, з поміж яких телемедицина, трансплантологія, сурогатне материнство, генетичні медичні дослідження, клонування, евтаназія, і всі ці відносини охоплюються поняттям інформаційного суспільства та вимагають вирішення як у світлі медицини, так і етики і, безумовно, права.

Отож, розглядуване суспільство відображає новітню тенденцію нового витка еволюції розвитку світобудови цивілізованих народів, котрий пов'язаний з сучасними інформаційними і телекомунікаційними технологіями, новими потребами і новим способом життя.

Правове регулювання відносин в інформаційному суспільстві покликано виробити основні стандарти для функціонування такого соціуму, створення належних умов для перебування людини в умовах такого суспільства. Пошук оптимальних засобів і методів правового регулювання не може бути простим і одностороннім, оскільки слід врахувати позитивні та негативні тенденції розвитку суспільства. Новітні відносини створили непередбачувану зміну ustalених правил. Однак проблема не тільки у трансформації, але й у невизначеності напрямку, вектору змін.

Інформаційне суспільство може репрезентувати значні переваги для держави та окремого громадянина для захисту правових цінностей демократії, рівності, недискримінації. Серед таких форм є електронне урядування, електронні адміністративні послуги, електронне голосування, електронна система освіти, електронний підпис, електронна комерція та багато інших. Впровадження інформаційного суспільства має підвищити ефективність державного управління шляхом спрощення комунікації між державою та населенням. «Щодо електронного уряду, цифровізація передбачає перетворення традиційних, бюрократичних та паперових процесів на цифрові платформи. У цьому контексті цифровізація розглядається як вдосконалена форма інновацій електронного урядування, яка переробляє фізичні процеси для підвищення ефективності та результативності. Разом із тим, цифровізація сприяє просуванню демократії, прозорості, підзвітності та свободи» [5, с.40].

Поряд з цим інформаційне суспільство тягне ряд загроз. Так, сучасне українське суспільство характеризується наявністю особливих технологій провокації соціентальних і соціальних конфліктів.

Ми змушені констатувати факти використання загроз терористичного характеру, у яких питому вагу вражаючого фактора складають нематеріальні активи (соціально-політичні, технологічні, інформаційні, фінансові тощо), які є наслідком ефективного використання інформаційно-інтелектуального капіталу держави (соціальної системи). Специфіка постіндустріального або інформаційного суспільства потребує зміни традиційних принципів забезпечення антитерористичної безпеки, особливо підходу до переформування моделей розвитку конкурентоспроможного військового та конспієнтального (гібридного) протистояння протиборчих сторін, передусім, у сфері ефективного управління соціально-інформаційними ресурсами та зміцнення їхнього переважного становища в загальній системі протидії загрозам та викликам [6].

Розглянемо характеристику прояву правових стандартів інформаційного суспільства. Нам вдалося виокремити наступні.

1. Трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву. Про класичне суспільство науковці позиціонують, що у теоретизації суспільства суверенітет, національне громадянство та соціальне урядування лежать в його основі [7]. Практично всі ці парадигми інформаційне суспільство трансформує. Глобалізаційні виклики вказують на розмитість значення державного суверенітету, оскільки в інформаційному просторі держава та її інституції не можуть повною мірою забезпечити і захистити особу, жодна національна норма немає ключового впливу на розвиток інформаційних відносин. Щодо громадянства, то тут трансформації відбуваються в бік запровадження новітньої можливості, а саме електронного резидентства, яке в системі законодавства визначено як «статус, який надає можливість іноземцю або особі без громадянства, яка досягла вісімнадцятирічного віку, отримувати кваліфіковані електронні довірчі послуги, електронні послуги, відкривати банківські рахунки в Україні» [8]. Щодо соціального урядування, то нова система «good government» передбачає не тільки демократизацію влади, але й її відкритість та доступність через впровадження засобів інформатизації.

2. Видозміна правової ідеології суспільства. Реалії сучасного соціокультурного процесу виявляють небезпеку тенденцій вільного вибору етичних доміант та орієнтирів. Нині спостерігається перехід до цільового раціонального типу суспільства дії, які можуть призвести до руйнування моральної бази цивілізації, порушення моральних і культурних основ поведінки людини. Філософсько-

моральний релятивізм інформаційного суспільства передбачає відмову від класичних цінностей і норм, рівних прав і свободи існування різних форм, ідей, стилів і сенсів життя. Останнім часом зростає суб'єктивна інтерпретація навколишнього середовища. «Поняття віртуальної реальності застосовується до реальності когнітивних та соціальних моделей абстрактно» [9].

3. Колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів. Як нова сфера відносин, інформаційне право не може похвалитися значною кількістю міжнародних норм, проте певний структурований каркас вже існує. Зокрема, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства 2000 р., підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Генеральним Директоратом з питань інформаційного суспільства Європейської Комісії та Державним комітетом зв'язку та інформатизації України щодо розвитку інформаційного суспільства, Женевська декларація «Принципи побудови інформаційного суспільства» 2003 р. та Туніське зобов'язання «Другий етап усесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства» 2005 р. Однак стверджувати про те, що імплементація міжнародних стандартів є повною, планомірною та неколізійною все ж не можна.

4. Розширення розуміння поняття «суб'єкт права». Справа в тому, що суб'єктом права виступає тепер не тільки фізична, юридична особа, держава тощо. Вибудовуються віртуальні відносини, які не завжди копіюють реальні. Віртуальне життя може мати передбачувані юридичні наслідки, а може і не мати таких. Важливим чинником в стандартах інформаційного суспільства виступає ідентифікація. У віртуальному просторі суб'єкт часто ховається за віртуальною особистістю або за цифровим псевдонімом, який може маскувати суб'єкта, при цьому ідентифікаційна IP-адреса далеко не завжди означає прив'язку до певного суб'єкта. Технічні засоби ідентифікації можуть дозволити створити юридичну фікцію або презумпцію певної особи, що не завжди дозволить остаточно ідентифікувати суб'єкта правовідносин.

5. Поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав. Одним з таких прав є право доступу до Інтернету, що включає «обов'язок держав забезпечити розвиток інформаційної інфраструктури та комунікацій; створити ринок, ціновий поріг якого зробить Інтернет-ресурси доступними; забезпечити свободу доступу до інформації на Інтернет-ресурсах у цілому або на конкретних веб-сайтах, за винятком окремих випадків» [10, с. 30].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнено наукові позиції національної правової доктрини щодо розуміння інформаційного суспільства та згруповано їх у дві групи: вузьке та розширене тлумачення. Мотивовано, що окрім первинної ознаки такого суспільства (інформація є основним ресурсом суспільної реальності) до нього слід включити низку додаткових: функціонування інформаційної економіки; генерація, зберігання, обробка та використання знань за допомогою найновіших інформаційних технологій; інформаційні технології набувають глобального масштабу; вільний доступ

до всіх інформаційних ресурсів тощо. Виокремлено сучасну характеристику прояву правових стандартів інформаційного суспільства: трансформація усталених конституційних інститутів та зміна їх прояву, зокрема суверенітету, громадянства та соціального урядування; видозміна правової ідеології суспільства через формування нової віртуальної реальності; колізійність національної практики та уніфікації міжнародних стандартів; розширення розуміння поняття «суб'єкт права»; поява цілої низки прав нового покоління або розширення елементного складу усталеної системи прав.

Література

1. Webster F. *Theories of the Information Society* (2th ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315867854> (дата звернення: 19.10.2021).
2. Мартин У. Дж. Информационное общество (Реферат) Теория и практика общественно-научной информации. *Ежеквартальник*. 1990. № 3. С. 115–123.
3. Trakhtenherts E. A. *Komp'uternye metody realizatsyy ekonomicheskikh y ynformatsyonnykh upravlencheskykh resheniy*. Tom 1. *Metody y sredstva*. M.: SYNTEH, 2009. 172 s.
4. Galitsin V., Suslov O., Samchenko N. Concept and characteristics of information society *Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць*. К.: КНЕУ, 2017. Вип. 94. С. 5–15.
5. Лятковський П. П. Цифровізація та електронне урядування — ключ до реформ в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.)* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 3942.
6. Рижов І. М., Кудінов С. С., Романов М. С. *Основи терорології. Навчальний посібник*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 200 с.
7. Garnham N. *Information society theory as ideology* (1st ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203622278> (дата звернення: 19.10.2021).
8. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження та реалізації в Україні електронного резидентства: *Постанова КМУ від 25 червня 2020 р. № 648* Офіційний вісник України від 11.08.2020. № 62, ст. 7.
9. Chernikova V., Sergodeeva E., Gulyak I., Wiegel N. The concept «freedom» in a virtual reality of the information society *Web of Conferences*. 2019. vol. 72. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20197203003APPSCONF-2019> (дата звернення: 19.10.2021).
10. Попович Т. П., Шаварин А. Т. *Права людини, пов'язані з розвитком цифрових технологій: окремі аспекти Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 1. С. 3036.

References

1. Webster F. (2020). *Theories of the Information Society* (2th ed.). Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315867854> (Accessed 19.10.2021).
2. Martyn U. (1990). *Dzh. Ynformacyonnoe obshhestvo (Referat) Teoryya y praktyka obshhestvenno-nauchnoj ynformacyy*. *Ezhekvartalnyk*, 3, 115–123.
3. Trakhtenherts E. A. (2009). *Komp'uternye metody realizatsyy ekonomicheskikh y ynformatsyonnykh upravlencheskykh resheniy*. Tom 1. *Metody y sredstva*. M.: SYNTEH, 172 s.
4. Galitsin V., Suslov, O., Samchenko, N. (2017). Concept and characteristics of information society. *Modeljvannja ta informacijni systemy v ekonomici: zb. nauk. pracj*. K.: KNEU, 94, 515.
5. Latkovskij P. P. (2021). *Cyfrovizacija ta elektronne urjaduvannja — kljuch do reform v Ukraini. Nauka ta suspiljne zhyttja Ukrainy v epokhu globalnykh vyklykiv ljudstva u cyfrovu eru (z naghody 30-richchja progholoshennja nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchja pryjnattja Konstytuciji Ukrainy): u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 21 trav. 2021 r.)* Odesa: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 2, 39–42.

6. Ryzhov I. M., Kudinov S. S., Romanov M. S. (2020). Osnovy terorologhiji. Navchalnyj posibnyk. Ostrogh: Vydavnyctvo Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija», 200 s.

7. Garnham N. (2020). Information society theory as ideology (1st ed.). Routledge. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203622278> (Accessed 19.10.2021).

8. Pro realizaciju eksperymentaljnogho proektu iz zaprovadzhenja ta realizaciji v Ukrajinu elektronnogho rezydentstva: Postanova KMU vid 25 chervnja 2020 r. № 648 Oficijnyj visnyk Ukrajinu vid 11.08.2020. № 62, st. 7.

9. Chernikova V., Sergodeeva E., Gulyak I., Wiegel N. (2019). The concept «freedom» in a virtual reality of the information society Web of Conferences, 72. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20197203003APPSCONF-2019> (Accessed 19.10.2021).

10. Popovych T. P., Shavaryn A. T. (2020). Prava ljudyny, pov'jazani z rozvytkom cyfrovykh tekhnologhij: okremi aspekty Konstytucijno-pravovi akademichni studiji, 1, 30–36.

Канарик Юлія Сергіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Канарик Юлия Сергеевна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры гражданского и хозяйственного права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Kanaryk Juliia

Candidate of Juridical Sciences,

Associate Professor at the Department of Civil and Economic Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3222-7827

Носінський Владислав Ігорович

студент юридичного факультету

Національного університету біоресурсів і природокористування

Носинский Владислав Игоревич

студент юридического факультета

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Nosinskyi Vladyslav

Student at the Faculty of Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7599

**ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОВИМИ
ПРАВАМИ НА ОБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА ТА НОУ-ХАУ:
НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА**

**ДОГОВОРЫ О РАСПОРЯЖЕНИИ ИМУЩЕСТВЕННЫМИ
ПРАВАМИ НА ОБЪЕКТЫ ПАТЕНТНОГО ПРАВА И НОУ-ХАУ:
НОВЕЛЛЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА**

**AGREEMENTS ON THE DISPOSAL OF PROPERTY RIGHTS
TO THE OBJECTS OF PATENT LAW AND «KNOW-HOW»:
NEWS OF LEGISLATION**

Анотація. Статтю присвячено огляду новел законодавства в частині розпорядження майновими правами на об'єкти патентного права та ноу-хау. На підставі аналізу існуючого законодавства встановлено, що існує виключний перелік таких договорів: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності; інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Зазначено, що договір про передачу (використання) «ноу-хау» відрізняється від аналогічного для патенту. В основі надання права використання «ноу-хау» лежить не виключне право, а фактична монополія на об'єкт угоди. «Ноу-хау» на

вігміну від запатентованого винаходу не можна використовувати, не отримавши його від власника. Наслідком цього є необхідність не тільки надання за договором права використання, але і передача самого «ноу-хау» у повному обсязі.

Відзначається, що законодавцем було значно спрощено договірні процедури надання права розпорядження майновими правами для фармацевтичних компаній у зв'язку з необхідністю боротьби з пандемією. Було встановлено переліки речовин та медичних процедур, медичної техніки, які не можуть бути об'єктами патентного захисту.

Наголошується на тому, що законодавцем на разі не враховано сучасний рівень діджиталізації, де право вологіння чи користування об'єктами інтелектуальної власності посвідчується численними електронними методами. Наприклад, шляхом підтвердження електронних ліцензій, користувацьких положень, партнерських програм із залученням ряду посередників. Відповідно необхідно розширити перелік можливих надійних способів посвідчення договорів, які могли би вважатися письмовими, чи бути прирівняними до такого способу.

Проаналізовано законопроект № 5552 який пропонує зміни до закону «Про авторське право і суміжні права», в частині протидії «патентному тролінгу». Авторами законопроекту пропонуються ряд адміністративних процедур, які допоможуть швидко реагувати на такі недобросовісні дії конкурентів. При цьому, зауважується що з розширенням договірної процедури частини цих кейсів можливо було би уникнути.

Пропонується, в рамках боротьби з пандемією COVID-19, ввести примусове ліцензування, з метою скорочення реальних витрат на ліки від вірусу, а також на матеріально-технічне забезпечення спеціалізованих лікарень.

Ключові слова: патент, ноу-хау, ліцензування, ліцензійний договір, майнові права, комерційна таємниця.

Аннотація. Стаття посвячена обзору новелл законодавства в частині розпорядження имуществом правами на объекты патентного права и ноу-хау. На основании анализа существующего законодательства установлено, что существует исчерпывающий перечень таких договоров: лицензия на использование объекта права интеллектуальной собственности; лицензионный договор; договор о создании по заказу и использование объекта права интеллектуальной собственности; договор о передаче исключительных имущественных прав интеллектуальной собственности; исключительный договор относительно распоряжения имуществом правами интеллектуальной собственности.

Указано, что договор о передаче (использования) «ноу-хау» отличается от аналогичного для патента. В основе предоставления права использования «ноу-хау» лежит не исключительное право, а фактическая монополия на объект сделки. «Ноу-хау» в отличие от запатентованного изобретения нельзя использовать, не получив его от собственника. Следствием этого является необходимость не только предоставление по договору права на использование, но и передача самого «ноу-хау» в полном объеме.

Отмечается, что законодателем были значительно упрощены договорные процедуры предоставления права распоряжения имуществом правами для фармацевтических компаний в связи с необходимостью борьбы с пандемией COVID-19. Было установлено перечни веществ и медицинских процедур, медицинской техники, которые не могут быть объектами патентной защиты.

Подчеркивается, что законодателем сейчас не учтено современный уровень диджитализации, где право владения или пользования объектами интеллектуальной собственности удостоверяется многочисленными электронными методами. Например, путем подтверждения электронных лицензий, пользовательских положений, партнерских программ с привлечением ряда посредников. Соответственно необходимо расширить перечень возможных надежных способов подписи договоров, которые могли бы считаться письменными, или быть приравненными к такому способу.

Проанализированы законопроект № 5552 который предлагает изменения в закон «Об авторском праве и смежных правах», в части противодействия «патентному троллингу». Авторами законопроекта предлагаются ряд административных процедур, которые помогут быстро реагировать на такие недобросовестные действия конкурентов. При этом, отмечается что с расширением договорной процедуры части этих кейсов можно было бы избежать.

Предлагается, в рамках борьбы с пандемией COVID-19, ввести принудительное лицензирование с целью сокращения реальных расходов на лекарства от вируса, а также на материально-техническое обеспечение специализированных больниц.

Ключевые слова: патент, ноу-хау, лицензирование, лицензионный договор, имущественные права, коммерческая тайна.

Summary. The article is devoted to the review of novelties of the legislation in the part of disposition of property rights to objects of patent law and know-how. Based on the analysis of the existing legislation, it is established that there is an exclusive list of the following agreements: license to use the object of intellectual property rights; license agreement; agreement on the creation by order and use of the object of intellectual property rights; agreement on the transfer of exclusive intellectual property rights; another agreement on the disposal of intellectual property rights.

It is noted that the agreement on the transfer (use) of «know-how» differs from that for the patent. The basis for granting the right to use «know-how» is not an exclusive right, but a de facto monopoly on the object of the agreement. «Know-how» in contrast to the patented invention can not be used without receiving it from the owner. The consequence of this is the need not only to grant the right of use under the contract, but also the transfer of the «know-how» in full.

It is noted that the legislator has significantly simplified the contractual procedures for granting the right to dispose of property rights for pharmaceutical companies due to the need to combat the pandemic. Lists of substances and medical procedures, medical equipment that cannot be the subject of patent protection have been established.

It is emphasized that the legislator does not take into account the current level of digitalization, where the right to own or use intellectual property is certified by numerous electronic methods. For example, by confirming electronic licenses, user terms, affiliate programs with a number of intermediaries. Accordingly, it is necessary to expand the list of possible reliable ways of certifying contracts, which could be considered written or be equated to such a way.

The bill № 5552, which proposes amendments to the law «On Copyright and Related Rights», in terms of combating «patent trolling» was analyzed. The authors of the bill propose a number of administrative procedures that will help to respond quickly to such unfair actions of competitors. At the same time, it is noted that with the expansion of the contractual procedure, some of these cases could be avoided.

It is proposed, as part of the fight against the COVID-19 pandemic, to introduce compulsory licensing, in order to reduce the real cost of drugs against the virus, as well as the logistics of specialized hospitals.

Key words: patent, know-how, licensing, license agreement, property rights, trade secret.

Постановка проблеми. Останні 10 років, система патентного права України не зазнавала значних змін і лише із появою глобальної проблеми боротьби із пандемією COVID-19 була неодноразово розглянута. Виникла необхідність прийняття надзвичайного законодавства, яке надаватиме автоматичні примусові ліцензії на ліки і лікарські препарати, пов'язані з COVID-19, з тим щоб країна могла негайно забезпечити альтернативні і більш дешеві джерела поставок, у тому числі шляхом мобілізації своїх власних вітчизняних виробничих потужностей. В таких умовах, необхідно вимагати обов'язкового доступу, за необхідності, до даних клінічних випробувань авторів, ноу-хау, захищених комерційною таємницею, та інших даних і виключних прав, необхідних для прискорення пошуку джерел аварійних поставок.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Договори щодо розпорядження майновими правами на об'єкти патентного права та ноу-хау неодноразово привертала увагу вітчизняних вчених, серед яких: Бегова Т. І., О. А. Кульбашина, А. Є. Смородина, М. С. Уткіна, А. Л. Харченко та ін. Однак в світлі останніх змін до законодавства не існує поки що ґрунтовних досліджень. Крім того, з практичної точки зору дане питання розглядається лише у поодиноких працях.

Метою статті є аналіз новел законодавства в частині договорів щодо розпорядження майновими правами на об'єкти патентного права та ноу-хау.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на сьогодні, законодавець обмежився лише частковою лібералізацією патентного ринку, пере-

вівши частину правового сектору у договірну форму правовідношення. Законами «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» № 815-IX та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» № 816-IX від 21 липня 2020 року було надано рівноцінний правовий захист та врегульовано процес реєстрації патенту як для винаходу так і для корисної моделі [4; 5].

Закон 816-IX виключає речовини з кола об'єктів, які можуть бути корисними моделями, тепер лише пристрої або процеси можуть охоронятись як корисні моделі.

До того ж Закон 816-IX розширює перелік об'єктів, на які не поширюється правова охорона, до якого тепер належать, зокрема:

- а) хірургічні чи терапевтичні способи лікування людини або тварини, способи діагностики організму людини або тварини;
- б) процеси клонування людини;
- в) процеси змінювання через зародкову лінію генетичної ідентичності людей;
- г) використання людських ембріонів для промислових або комерційних цілей;
- д) людський організм на різних стадіях його формування та розвитку, а також просте виявлення одного з його елементів, зокрема послідовності або частини послідовності гена;
- е) процеси змінювання генетичної ідентичності тварин, які можуть спричинити їх страждання без будь-якої істотної медичної користі для

людей або тварин, а також тварин, виведених внаслідок такого процесу. Відкриття, наукові теорії, математичні методи, методи ведення господарської діяльності, комп'ютерні програми, форми представлення інформації, зовнішній вигляд продуктів, спрямованих на задоволення виключно естетичних потреб, також не можуть бути визнані винаходами або корисними моделями в якості самостійних об'єктів.

Для боротьби з вічнозеленими патентами Закон 816-IX передбачає, що нові форми відомого з рівня техніки лікарського засобу, у тому числі солі, складні ефіри, прості ефіри, композиції, комбінації та інші похідні, поліморфи, метаболіти, чисті форми, розміри часток, ізомери, можуть бути визнані такими, що явно впливають з рівня техніки, якщо тільки такі нові форми істотно не відрізняються за ефективністю.

Таким чином, законодавець надав змогу українським фармацевтичним компаніям користуватися винаходами і корисними моделями на договірній основі, в обхід загальноприйнятих встановлених правил патентного права. Такими механізмами є законодавчо встановлені договірні процедури розпорядження майновими правами інтелектуальної власності:

- ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- ліцензійний договір;
- договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- договір про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [10].

Актуальною проблемою залишається те, що досі в Цивільному кодексі України (далі — ЦК, ЦКУ), залишається чинною норма про письмову форму договору. Так, в частині 2 статті 1107 ЦК України зазначено, що договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним. Законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно [10].

При цьому, законодавцем на разі не враховано сучасний рівень діджиталізації, де право володіння чи користування об'єктами інтелектуальної власності посвідчується численними електронними методами. Наприклад, шляхом підтвердження

електронних ліцензій, користувацьких положень, партнерських програм із залученням ряду посередників. Таким чином, втрачається значна частина мультимедійного ринку електронних послуг та стимулюється цифрове піратство, адже як користувачі так і надавачі таких віртуальних послуг будуть обмежені у прямій співпраці.

Залишається невизначеним і статус ноу-хау. З однієї сторони є вигідним визначення ноу-хау до правової категорії комерційної таємниці, адже одночасно із правовим захистом, такий інтелектуальний продукт отримує необмежені можливості ринкової інертності. Такий стан характеризується відсутністю обтяжуючих процедур державної реєстрації та широким спектром застосування у зв'язку із свободою договору.

Якщо звернутися до наукової літератури, то в залежності від позиції вчених щодо статусу ноу-хау, підходи щодо можливості передачі ноу-хау на використання іншій особі також відрізняються. О. Яворська визначає договір про передавання ноу-хау як непоіменний договір з такими характеристиками: консенсуальний, взаємний та відплатний [2, с. 435] та визначає, що за ним «передаються майнові права на особливий об'єкт (певний секрет)» [2, с. 436]. Вона зазначає, що договір про передавання ноу-хау має «певну схожість» з ліцензійним договором, однак відмінність в тому, що за ліцензійним договором передаються права на запатентовані об'єкти [2, с. 396], а за договором про передавання ноу-хау — незапатентовані рішення. З цих передумов Т. Бегова робить інший висновок. Оскільки вона визначає ноу-хау самостійним об'єктом цивільних прав, вона вважає, що належна договірною конструкція з розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на ноу-хау є саме договір на передачу ноу-хау, а не ліцензійний договір [1, с. 62]. Однак в літературі зазначається про допустимість передачі ноу-хау із використанням договірної конструкції ліцензійного договору і передача ноу-хау за ліцензійним договором визначається найпоширенішою [8; 3, с. 100; 9, с. 95].

О. Яворська припускає можливість використання комерційної таємниці на підставі ліцензії або ліцензійного договору [2, с. 371]. Оскільки йдеться про секретну інформацію, то зміст таких договорів має включати умови збереження (нерозголошення) секретності та адекватні правові випадки у разі їх порушення. Так, з рішення Господарського суду м. Києва від 21.04.2020 р. у справі № 910/11127/19 [7] впливає, що судом розглядався спір, коли передача ноу-хау здійснювалась за ліцензійним договором, відповідно до якого ліцензіар надав

невиключну ліцензію на ноу-хау на території України з метою виробництва, використання та продажу певної продукції на певний строк. Важливо зауважити, що в цьому випадку сторонами були погоджені всі істотні умови, встановлені для ліцензійного договору.

Інформація про «ноу-хау», може передаватися іншим особам за договором з власником інформації. Зазвичай це відбувається шляхом укладення спеціального договору про передачу «ноу-хау». Порядок укладення таких договорів не регулюється, проте на практиці він використовується досить часто. У договорі про передачу «ноу-хау» повинні бути узгоджені умови про предмет (яка інформація передається), термін передачі, розмір винагороди, умова про право на подальшу передачу та збереження конфіденційності з мірами відповідальності.

Договір про передачу (використання) «ноу-хау» відрізняється від аналогічного для патенту. В основі надання права використання «ноу-хау» лежить не виключне право, а фактична монополія на об'єкт угоди. «Ноу-хау» на відміну від запатентованого винаходу не можна використовувати, не отримавши його від власника. Наслідком цього є необхідність не тільки надання за договором права використання, але і передача самого «ноу-хау» у повному обсязі. «Ноу-хау» можуть бути передані як у матеріальній формі (у вигляді різного роду документації, зразків тощо), так і в нематеріальній формі (у вигляді надання технічної допомоги, навчання, управлінських послуг). Як правило, інформація передається у формі документів (технічні описи, формули, методики і т.д.). На додаток до них можлива також передача дослідних зразків виробів. Іноді договори про передачу «ноу-хау» передбачають, що передавальна сторона зобов'язана надавати іншій стороні допомогу у налагодженні виробництва з використанням «ноу-хау».

Що стосується розміру та строків виплати винагороди, то тут можуть застосовуватися дві системи — одноразова виплата або відрахування залежно від обсягів виробленої продукції або обсягів продажів.

У договорі на передачу прав на «ноу-хау» важливо вирішити питання, чи має право особа, яка передає це право, використовувати (продовжувати використовувати) його у власній діяльності, а також чи мають право сторони укласти в майбутньому договори на передачу цієї інформації іншим особам. Зазвичай передача інформації третім особам забороняється, оскільки тоді таку інформацію важко тримати в секреті, контролювати її конфіденційність. Більше того, учасники договору

беруть на себе досить жорсткі зобов'язання щодо збереження переданої інформації в таємниці і захисту її від незаконного доступу. Порушення умови про конфіденційність зазвичай дає потерпілій стороні право на одностороннє розірвання договору (це має бути передбачено договором) та на відшкодування збитків.

Передача «ноу-хау» може включатися в якості додаткової умови в ряд інших договорів. Наприклад, договір про передачу права щодо патенту, може передбачати передачу супутнього йому «ноу-хау» — інформації про способи організації виробництва з використанням цього об'єкта тощо. Передача секретів виробництва є також однією з умов договору комерційної концесії (договору про франчайзинг).

Як винаходи так і ноу-хау сприймаються як товар, котрий можна передати або продати зацікавленій стороні. Ці процедури здійснюються, як правило, на основі ліцензійного договору, який передбачає всі аспекти й умови передачі технічної документації чи прав з патенту.

Враховуючи викладене, слід визнати, що чинне законодавство не містить умов, які б визнавали ліцензійний договір на використання ноу-хау недійсним, що підтверджується судовою практикою. Варто погодитись з можливістю надання іншій особі дозволу на використання ноу-хау, як різновиду комерційної таємниці, шляхом укладення ліцензійного договору.

Прогресивним у сфері патентування видається новий законопроект «Про авторське право і суміжні права», № 5552 від 09.06.2021 р. Він має на меті усунути прогалини правового регулювання охорони прав на промислові зразки, які створили умови для поширення в Україні явища так званого «патентного тролінгу». Мова йде про діяльність суб'єктів господарювання, які реєструють промислові зразки на відомі загалу форми виробів, а потім вимагають сплати «роялті» за використання цих об'єктів у комерційних цілях. Відсутність дієвого механізму боротьби з «патентним тролінгом» призводить до зниження інвестиційної привабливості України [6].

Авторами законопроекту пропонується встановити додатковий критерій охороноздатності (індивідуальний характер); правова охорона незареєстрованих промислових зразків; подання заявки в електронній формі; можливість поділу заявки; строк чинності прав — не більше 25 років (наразі — 15); змінити вид охоронного документу (з патенту на свідоцтво); можливість досудового скасування свідоцтва в Апеляційній палаті (боротьба з «патентним тролінгом»).

Остання норма є дуже важливою для боротьби з «патентним тролінгом» (явище, яке базується на зловживанні недобросовісними особами правами на промислові зразки, які не є новими, і здебільшого має місце на митному кордоні).

Для боротьби з цим негативним явищем, а також з метою його попередження в майбутньому, законопроектом пропонується додатковий адміністративний спосіб анулювання реєстрацій — так званий механізм «post grant opposition» (визнання недійсними свідоцтв на промислові зразки в Апеляційній палаті).

Ухваленими законами «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» від 21 липня 2020 також широко розглянуто питання авторської співпраці в рамках трудових договорів на підприємстві, а також проблематика спеціальних замовлень та супутніх похідних авторських прав на основі цих договорів.

Так, на сьогодні Цивільний кодекс України передбачає, що майнові права інтелектуальної власності України на службові твори належать працівникові та юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник спільно. Разом з тим, Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає, що майнові права на службовий твір належать роботодавцю, якщо інше не визначено договором (контрактом) між працівником, який створив твір та роботодавцем [10].

У результаті наявності даної колізії роботодавець, якому законодавством надана частина майнових прав на службові твори, не набуває їх на підставі закону чи договору в результаті створення твору, а змушений набувати ці права від працівника з використанням додаткових процедур через певний проміжок часу після створення відповідного твору. Те ж саме стосується замовника щодо творів, створених за замовленням.

Дана ситуація призводить до ускладнення ведення господарської діяльності, пов'язаної зі створенням об'єктів авторського права і суміжних прав (особливо комп'ютерних програм та баз даних). Внаслідок відповідної невизначеності щодо належності прав ризику виникнення необґрунтованих претензій з боку працівника (працівників) надзвичайно високі, що може спричинити неможливість добросовісного використання об'єктів права інтелектуальної власності, які були створені як службові твори або твори, створені на замовлення

Також із зазначених вище міркувань є необхідність забезпечення автоматичного набуття органом державної влади прав на твір, створений автором у зв'язку з виконанням трудового договору з органом державної влади;

Як зазначалось вище, Цивільний кодекс України та Закон України «Про авторське право та суміжні права» вимагають укладати ліцензійні договори лише в письмовій формі. При цьому велика кількість об'єктів авторського права і суміжних прав у світі розповсюджується в мережі Інтернет на умовах опублікування пропозиції надати (або отримати) ліцензію, адресовану необмеженому колу осіб, та прийняття такої пропозиції зацікавленою особою. За такою системою функціонує популярний відеосервіс «Ютуб» («YouTube»), банки фотографій, вільна он-лайн енциклопедія «Вікіпедія» («Wikipedia»), спільноти розробників таких комп'ютерних програм як «Лінукс» («Linux»), «Мозіла фаєрфокс» («Mozilla Firefox») та тисячі інших. Натомість українські користувачі і розробники програмного забезпечення не можуть легально користуватись безкоштовним програмним забезпеченням, оскільки договори, укладені не у письмовій формі, як того наразі вимагає українське законодавство, визнаються нікчемними.

При цьому, Директивою ЄС 2003/98/ЄС (змінена Директивою 2013/37/ЄС) про повторне використання публічної інформації (частина друга статті 8) передбачено, що держави-члени мають забезпечити використання ліцензій, які доступні у цифровій формі і можуть надаватись засобами електронного зв'язку; Слід зауважити, що нововведення від 21 липня 2020 року вкотре підкреслюють пріоритет міжнародного договору над національним законодавством (відповідні зміни до ст. 4 закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі») [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, нові норми законодавства щодо договорів розпорядження майновими правами на об'єкти патентного права та ноу-хау містять три ключових аспекти:

1. Спрощення договірних процедур надання права розпорядження майновими правами для фармацевтичних компаній у зв'язку з необхідністю боротьби з пандемією.

2. Переведення у приватно-правове поле правовідносин щодо правового захисту ноу-хау та вирівнювання правового захисту винаходу та корисної моделі, що прогнозує перехід всього спектру правовідносин в систему дії ліцензійних договорів.

3. Адаптивність правозастосування норми національного права та норми міжнародного права, при належному юридичному супроводі, може усунути ряд незручностей із електронними ліцензіями, користувацькими договорами, он-лайн офертами.

На разі законодавцю необхідно в рамках боротьби з пандемією здійснити більш жорсткий крок, шляхом примусового ліцензування окремих видів ліків від COVID-19, щоб зменшити витрати на їх виробництво для населення. Щодо діджиталізації ліцензійних процедур, то необхідно ухвалити комплексний закон, який усунув би проблему письмового

підпису договору. Це є комплексна робота і внесення відповідних змін до ЦКУ буде недостатньо, відповідні зміни слід вносити до законів «Про електронні довірчі послуги», «Про інформацію», «Про публічні закупівлі». Попередні напрацювання вже існують та тестуються, наприклад у додатку «Дія». Принаймні, щодо фізичних осіб можливе застосування біометричного підпису. Таке рішення також відкриє ключ до рішення проблеми щодо автоматизації переходу права на службовий винахід (корисну модель) від працівника до роботодавця, згідно умов існуючого трудового договору (контракту).

Література

1. Бегова Т.І. Правова природа права на «ноу-хау» та його зміст. Проблеми законності. 2010. № 107. С. 53–62.
2. Інтелектуальне право України / За заг. ред. проф. О.С. Яворської. Тернопіль, 2016. 608 с.
3. Кульбашина О.А. Правила визначення змісту договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності // Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: зб.наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. Інтернетконф. 7–8 квіт. 2015 р. За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. Черкаси, 2015. С. 100–103.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями: Закон України від 21.07.2020 № 815-ІХ. Офіційний вісник України. 2020. № 67. С. 248. Ст. 2148.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства: Закон України від 21 липня 2020 № 816-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 52. Ст. 496.
6. Проект Закону про авторське право і суміжні права, № 5552 від 09.06.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72188 (дата звернення: 24.09.2021)
7. Рішення Господарського суду м. Києва від 21.04.2020 р. у справі № 910/11127/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88928249> (дата звернення: 24.09.2021)
8. Смородина А.Є. Ліцензійний договір у цивільному праві України: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право (08 — Право). Київ, 2021. 298 с.
9. Уткіна М.С., Харченко А.Л. «Ноу-хау» в системі об'єктів інтелектуальної власності в Україні та зарубіжних країнах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. № 54. С. 94–97.
10. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 року № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5199> (дата звернення: 24.09.2021)

References

1. Bjehova T.I. Pravova pryroda prava na «nou-khau» ta jogho zmist. Problemy zakonnosti. 2010. #107. S. 53–62.
2. Intelektualjne pravo Ukrajinj / Za zagh. red. prof. O.S. Javorskjoji. Ternopilj, 2016. 608 s.
3. Kuljbashyna O.A. Pravyla vyznachennja zmistu doghovoriv shhodo rozporjadzhennja majnovymy pravamy intelektualjnoji vlasnosti // Vitchyznjanj ta svitovyj dosvid pravovogho reghuljuvannja vidnosyn u sferi intelektualjnoji vlasnosti: zb.nauk. pracj za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. Internetkonf. 7–8 kvit. 2015 r. Za zagh. red. O.V. Cherevka, O.P. Orljuk. Cherkasy, 2015. S. 100–103.
4. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinj shhodo posylennja okhorony i zakhystu prav na torghoveljni marky i promyslovi zrazky ta borotjby z patentnymy zlovzhyvannjamy: Zakon Ukrajinj vid 21.07.2020 # 815-IX. Oficijnyj visnyk Ukrajinj. 2020. # 67. S. 248. St. 2148.
5. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinj shhodo reformy patentnogho zakonodavstva: Zakon Ukrajinj vid 21 lypnja 2020 # 816-IX. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj. 2020. # 52. Stor. 5. St. 496.
6. Proekt Zakonu pro avtorsjke pravo i sumizhni prava, #5552 vid 09.06.2021 r. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72188 (data zvernennia: 24.09.2021).

7. Rishennja Ghospodarsjkogho sudu m. Kyjeva vid 21.04.2020 r. u spravi # 910/11127/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88928249> (data zvernennia: 24.09.2021).

8. Smorodyna A. Je. Licenzijnyj doghovir u cyvilnomu pravi Ukrainy. Dysertacija na zdobuttja stupenja doktora filosofiji za specialnistju 081 Pravo (08 — Pravo). Kyjiv, 2021. 298 s.

9. Utkina M.S., Kharchenko A.L. «Nou-khau» v systemi ob'ektiv intelektualnoji vlasnosti v Ukraini ta zarubizhnykh krajinakh. Naukovyj visnyk Uzhgorodskogho nacionalnogho universytetu. Serija «Pravo». 2019. Vyp. 54. S. 94–97.

10. Cyviljnyj kodeks Ukrainy, Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. #435-IV/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5199> (data zvernennia: 24.09.2021).

Літвінова Ірина Феофанівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет*

Литвинова Ирина Феофановна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного права и процесса
Национальный авиационный университет*

Litvinova Iryna

*PhD in Law, Associate professor,
Associate Professor Department of Criminal Law and Process
National Aviation University*

ORCID: 0000-0002-0674-8728

Дубович Олеся Валеріївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємництва і права
Полтавський державний аграрний університет*

Дубович Олеся Валерьевна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры предпринимательства и права
Полтавский государственный аграрный университет*

Dubovych Olesia

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of Entrepreneurship and Law
Poltava State Agrarian University*

ORCID: 0000-0003-3390-1393

Шептицька Любов Богданівна

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії України, економічної теорії та права
Національний лісотехнічний університет України*

Шептицкая Любовь Богдановна

*кандидат исторических наук, доцент,
заведующий кафедрой истории Украины, экономической теории и права
Национальный лесотехнический университет Украины*

Sheptytska Liubov

*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of History of Ukraine, Economic Theory and Law
National Forestry University of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-10-7642

**ЗАХИСТ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА:
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР**

**ЗАЩИТА ЖЕРТВ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ:
ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

PROTECTION OF VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE: A PRACTICAL DIMENSION

Анотація. Стаття присвячена дослідженню практичних аспектів захисту жертв домашнього насильства в Україні. Домашнє насильство розуміється як зразок поведінки між людьми у будь яких відносинах, який використовується для здобуття чи збереження влади та контролю над особою, з якою перебувають в особистому зв'язку. Жертвами домашнього насильства можуть бути як представники подружжя (пари), а також дитина чи інший родич або будь-який інший член сім'ї. Доведено, що значний вплив на поширення загрози домашнього насильства здійснила пандемія COVID-19. Ізоляція може виявити або погіршити вразливі місця через відсутність усталених систем соціальної підтримки, зменшення економічного добробуту сімей, психологічно-соціальних труднощів. Загалом обмеження пандемічного характеру ускладнило життя жертв домашнього насильства. Системний аналіз гарантій захисту жертв домашнього насильства дав можливість виокремити наступні позитивні реформації: посилення нормативно-правового регулювання; активізування органами публічної влади функціонування у сфері протидії та запобігання домашньому насильству; посилення методологічної, роз'яснювальної та інформаційної діяльності, що має подвійну направленість: активізується правова обізнаність жертв та підвищується фаховість спеціалізованих органів; узгодження системної координації громадської та державної сфери у досліджуваній сфері. Однак аналіз статистичних звітів, рішень судів, моніторингових громадських організацій, наукових праць фахівців вказують на те, що існує ряд проблем у сфері захисту жертв домашнього насильства, тому авторами запропоновано комплекс заходів, котрі сприятимуть вирішенню проблеми. Серед них: ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі з цими явищами (Стамбульська конвенція); заходи щодо підвищення рівня правової свідомості та правової культури; необхідність у підвищенні рівня кваліфікації працівників поліції під час складання адміністративних матеріалів; зміни усталеної судової практики щодо викорінення негнєвих штрафних санкцій; імплементація позитивної практики іноземних країн щодо впровадження програм перевиховання для кривдників за рішенням суду; ведення в дію Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, кривдник, жертва домашнього насильства, запобігання, протидія, COVID-19.

Аннотация. Статья посвящена исследованию практических аспектов защиты жертв домашнего насилия в Украине. Доказано, что большое влияние на распространение угрозы домашнего насилия оказала пандемия COVID-19. Системный анализ гарантий защиты жертв домашнего насилия позволил выделить следующие положительные реформации: усиление нормативно-правового регулирования; активизация органами публичной власти функционирования в сфере противодействия и предотвращения домашнего насилия; усиление методологической, разъяснительной и информационной деятельности, имеющей двойную направленность: активизируется правовая осведомленность жертв и повышается профессиональность специализированных органов; согласование системной координации публичной и госсферы в исследуемой сфере.

Ключевые слова: домашнее насилие, обидчик, жертва домашнего насилия, предотвращение, противодействие, COVID-19.

Summary. The article is devoted to the study of practical aspects of protection of victims of domestic violence in Ukraine. Domestic violence is understood as a pattern of behavior between people in any relationship that is used to gain or retain power and control over the person with whom they are in a personal relationship. Victims of domestic violence can be members of a couple, as well as a child or other relative or any other family member. The COVID-19 pandemic has been shown to have a significant impact on the spread of the threat of domestic violence. Isolation can identify or exacerbate vulnerabilities due to the lack of established social support systems, reduced economic well-being of families, and psychological and social difficulties. In general, pandemic restrictions have made life difficult for victims of domestic violence. A systematic analysis of guarantees for the protection of victims of domestic violence made it possible to identify the following positive reforms: strengthening regulation; intensification of public authorities' functioning in the field of combating and preventing domestic violence; strengthening of methodological, explanatory and informational activities, which has a dual focus: the legal awareness of victims is intensified and the professionalism of specialized bodies is increased; coordination of system coordination of public and state sphere in the researched sphere. However, the analysis of statistical reports, court decisions, monitoring of public organizations, scientific works of experts indicate that there are a number of problems in the field of protection of victims of domestic violence, so the authors propose a set of measures to help solve the problem. These include: ratification of the Council of Europe Convention

on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention); measures to increase the level of legal awareness and legal culture; the need to improve the skills of police officers in the preparation of administrative materials; changes in established case law on the elimination of ineffective penalties; implementation of positive practice of foreign countries on the implementation of re-education programs for offenders by court decision; maintaining the Unified State Register of Cases of Domestic Violence.

Key words: domestic violence, abuser, victim of domestic violence, prevention, counteraction, COVID-19.

Постановка проблеми. Питання захисту особи є пріоритетним завданням як соціуму, так і держави. Вагомою суспільною проблемою, яка має давнє історичне підґрунтя є домашнє насильство. Однак особливiстю розвитку правової сфери цивілізованих народів стала можливість акцентувати увагу та гарантувати й забезпечувати з боку державних інституцій протидію домашньому насильству.

Актуалізація досліджуваної проблематики зумовлена також значним поширенням проблеми. За статистикою ООН кожна 5 особа страждає чи коли небув страждала від домашнього насильства [1]. Економічний розвиток країни не має суттєвого впливу на поширення ситуації. В США більше ніж 10 млн. осіб стали жертвами домашнього насильства, в середньому близько 20 людей на хвилину фізично знущаються з боку інтимного партнера [2]. Також проблема полягає у можливій радикальній загрозі. Так, у всьому світі 58% вбитих жінок помирають від рук близького партнера або члена сім'ї [3]. До речі, проблема має й державно-економічний характер. Так за підрахунками фахівців домашнє насильство тільки у США через втрату продуктивності працівників, держава недотримує на \$ 1,8 млрд. дол. США [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іноземні дослідники масово звертають увагу на активізацію проблеми домашнього насильства під час пандемічної загрози COVID-19, зокрема А. Анурудран, Л. Яред, К. Комрі, К. Гаррісон, Т. Берк [5], Б. Босеруп, М. Кенні, А. Елькбулі [6], С. Бредбері-Джонс, Л. Ішем [7] Досвід фахівців Новій Зеландії та на міжнародному рівні показав, що загалом насильство в сім'ї та сексуальне насильство можуть наростати під час та після масштабних катастроф чи криз [8]. В національній правовій доктрині до цього питання зверталися Я. Бенедик, О. Головка, І. Жаровська [9], Т. М Малиновська та інші. Однак новизна проблеми для національної правової системи залишає низку необхідних для дослідження питань, зокрема потребує аналізу сучасний стан практичної реалізації норм, що стосуються захисту жертв домашнього насильства.

Метою статті є дослідження практичних аспектів реформування системи законодавства у сфері

домашнього насильства, визначення проблемних моментів та надання пропозицій щодо удосконалення функціонування інституцій в цьому напрямку.

Вклад основного матеріалу дослідження. З погляду загальнотеоретичної юриспруденції домашнє насильство (інколи можуть вживатися інші дефініції як то «насильство у сім'ї» або «насильство з боку інтимного партнера») можна визначити як зразок поведінки у будь-яких відносинах, який використовується для здобуття чи збереження влади та контролю над особою, з якою перебувають в особистому зв'язку. Проте новітні дослідження розмежовують дефініційну сутність, вказуючи, що поняття «домашнє насильство» відрізняється від поняття «насильство в сім'ї» тим, що його зміст охоплює більшу кількість суб'єктів і об'єктів насильства. Також дані поняття різняться межами застосування насильства, оскільки насильство в сім'ї обмежується лише сім'єю, а домашнє насильство виходить за межі родини [10, с.14].

Регіональна система захисту прав людини, у ст. 2 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі із цими явищами вказує, що «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [11].

Жертвами домашнього насильства можуть бути як представники подружжя (пари), а також дитина чи інший родич або будь-який інший член сім'ї. Інциденти рідко бувають поодинокими і, як правило, збільшуються за частотою та серйозністю. Фізичні та сексуальні напади або погрози їх скоєння є найбільш очевидними формами домашнього насильства. Регулярне використання кривдником інших образливих дій, підкріплених одним або кількома актами фізичного насильства, формують усталену систему зловживань та пригнічують жертву. Хоча фізичні напади можуть статися лише

раз, однак вони породжують страх перед майбутніми жорстокими атаками і дозволяють кривдникові взяти під контроль життя та поведінку жертви.

Значний вплив на поширення загрози домашнього насильства здійснила пандемія COVID-19. З метою стримування поширення карантину на SARS-CoV-2 було прийнято соціальну ізоляцію, обмеження на пересування та рекомендацію перебування вдома. Хоча ці заходи можуть бути ефективними для контролю за поширенням хворіб, вони мають глибокий вплив на суспільство, що призводить до соціальних, фінансових та психологічних наслідків. Оскільки вірус продовжує поширюватися по всьому світу, він приносить із собою багато нових стресів, включаючи фізичні та психологічні ризики для здоров'я, ізоляцію та самотність, закриття багатьох шкіл та підприємств, економічну вразливість та втрату робочих місць. Через це діти та їхні матері є особливо вразливими до ризику домашнього насильства. Тимчасове закриття багатьох підприємств призвело до безробіття та економічного напруження. Умови карантину пов'язані із соціально-психологічними труднощами — зловживанням алкоголем, депресією та симптомами посттравматичного стресу. Все це стимулює кривдника до негативних дій.

Ізоляція може виявити або погіршити вразливі місця через відсутність установлених систем соціальної підтримки. Під час кризи COVID-19 заклик «залишатися вдома» має великі наслідки для тих дорослих та дітей, які живуть з кимось, хто ображає чи контролює їх. Суворі обмеження руху перекривають шляхи втечі, пошуку допомоги та способи подолання впливу. Обмеження пандемічного характеру ускладнило життя осіб, що страждають від домашнього насильства.

Звернемося до досвіду країн Європи. Наприклад, у Франції всього за тиждень спостерігається стрибок повідомлень про домашнє насильство на 32%. Литва за три тижні карантину зафіксувала на 20% більше повідомлень про домашнє насильство, ніж за аналогічний період 2019 року [12]. Громадські організації повідомляли про збільшення на 30% дзвінків на гарячі лінії підтримки жертв домашнього насильства на Кіпрі та на 33% у Сінгапурі [13]. Офіційні служби підтримки тим-

часово закривалися або працювали зі зниженою потужністю, переходили на віддалену форму праці. Насправді жодна країна з розвинутою системою захисту прав та свобод не була готова до спалаху такої кількості проблем, не мала установлених стандартизованих способів подолання кризи.

Ситуація в національному юридичному практичному полі тут є доволі неоднозначною. Звичайно в Україні пандемічна криза також спричинила активізацію домашнього насильства, поряд з цим, активне реформування у досліджуваній сфері дає можливість стверджувати про низку позитивних механізмів імplementованих відповідно до європейських стандартів.

Таким чином, аналіз статистичних звітів, рішень судів, звіти громадських організацій, наукових праць фахівців вказують на те, що існує ряд проблем у сфері захисту жертв домашнього насильства, тому запропоновано комплекс заходів, котрі, на нашу думку, значно сприятимуть вирішенню проблеми. Серед них: ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі з цими явищами (Стамбульська конвенція; заходи щодо підвищення рівня правової свідомості та правової культури; необхідність у підвищенні рівня кваліфікації працівників поліції під час складання адміністративних матеріалів; зміни усталеної судової практики щодо недієвості штрафних санкцій; імplementація позитивної практики іноземних країн щодо впровадження програм перевиховання для кривдників за рішенням суду; ведення в дію Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Системний аналіз гарантій захисту жертв домашнього насильства дав можливість виокремити наступні позитивні реформації: посилення нормативно-правового регулювання; органи публічної влади активізували функціонування у сфері протидії та запобігання домашньому насильству; посилено методологічну, роз'яснювальну та інформаційну діяльність, що має подвійну направленість: активізується правова обізнаність жертв та підвищується фаховість спеціалізованих органів; активізується системна діяльність координації громадської та державної сфери.

Література

1. UN statistics on domestic violence Enhancing equality and countering discrimination. 2020. URL: <https://www.ohchr.org/EN/AboutUs/ManagementPlan/Pages/equality.aspx> (дата звернення: 15.10.2021).
2. Suggested citation: National Coalition Against Domestic Violence. 2020. Domestic violence. URL: https://assets.speakcdn.com/assets/2497/domestic_violence-2020080709350855.pdf?1596811079991 (дата звернення: 15.10.2021).
3. The United Nations Office on Drugs and Crime. 2019. Global study on homicide: Gender-related killing of women and girls URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf (дата звернення: 15.10.2021).
4. When Domestic Violence Comes to Work. 65 percent of employers don't have a plan for domestic violence. 2020. URL: <https://www.shrm.org/resourcesandtools/hr-topics/risk-management/pages/domestic-violence-workplace-nfl-ray-rice.aspx> (дата звернення: 15.10.2021).
5. Anurudran A., Yared L., Comrie C., Harrison K., Burke T. Domestic violence amid COVID-19. *Int J Gynecol Obstet*, 2020. V. 150. P. 255–256.
6. Boserup B., Mc Kenney M., Elkbuli A. Alarming trends in US domestic violence during the COVID-19 pandemic. *The American Journal of Emergency Medicine*. 2020.V. 36. P. 2753–2755.
7. Bradbury-Jones C., Isham L. The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *J Clin Nurs*. 2020. V.29(13-14). P. 2047-2049. DOI: 10.1111/jocn.15296
8. New Zealand Family Violence Clearinghouse Preventing and Responding to Family, Whānau and Sexual Violence during COVID-19. 2020. URL: <https://nzfvc.org.nz/COVID-19/preventing-responding-violence-COVID-19> (дата звернення: 15.10.2021).
9. Жаровська І.М. Теоретико-правові аспекти насильства проти жінок та домашнього насильства: загрози COVID-19. *Право. UA*. 2020. № 2. С. 64–70.
10. Стрельченко О.Г., Шевченко Л.В. Співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї»: порівняльно-правовий аспект *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 48(2). С. 11–14.
11. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 15.10.2021).
12. European Institute for gender equality. Gender-based violence. 2021. URL: <https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/gender-based-violence> (дата звернення: 15.10.2021).
13. UN Women COVID-19 and ending violence against women and girls. 2020. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls> (дата звернення: 15.10.2021).

References

1. UN statistics on domestic violence (2020). Enhancing equality and countering discrimination. Retrieved from <https://www.ohchr.org/EN/AboutUs/ManagementPlan/Pages/equality.aspx> (Accessed 15.10.2021).
2. Suggested citation: National Coalition Against Domestic Violence (2020). Domestic violence. Retrieved from https://assets.speakcdn.com/assets/2497/domestic_violence-2020080709350855.pdf?1596811079991 (Accessed 15.10.2021).
3. The United Nations Office on Drugs and Crime (2019). Global study on homicide: Gender-related killing of women and girls. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf (Accessed 15.10.2021).
4. When Domestic Violence Comes to Work (2020). 65 percent of employers don't have a plan for domestic violence. Retrieved from <https://www.shrm.org/resourcesandtools/hr-topics/risk-management/pages/domestic-violence-workplace-nfl-ray-rice.aspx> (Accessed 15.10.2021).
5. Anurudran, A., Yared, L., Comrie, C., Harrison, K. and Burke, T. (2020), Domestic violence amid COVID-19. *Int J Gynecol Obstet*, 150, 255–256.
6. Boserup, B., Mc Kenney, M., Elkbuli, A. (2020). Alarming trends in US domestic violence during the COVID-19 pandemic. *The American Journal of Emergency Medicine*, 36, 2753–2755.
7. Bradbury-Jones, C, Isham, L. (2020) The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *J Clin Nurs*. 29 (13-14), 2047-2049. DOI:10.1111/jocn.15296.
8. New Zealand Family Violence Clearinghouse. (2020). Preventing and Responding to Family, Whānau and Sexual Violence during COVID-19. Retrieved from <https://nzfvc.org.nz/COVID-19/preventing-responding-violence-COVID-19> (Accessed 15.10.2021).

9. Zharovska, I. M. (2020) Teoretyko-pravovi aspekty nasylstva proty zhinok ta domashnoho nasylstva: zahrozy COVID-19 [Theoretical and legal aspects of violence against women and domestic violence: threats COVID-19] Pravo UA. Right UA. 2, 64–70.

10. Strelchenko, O. H., Shevchenko, L. V. (2018) Spivvidnoshennia poniat «domashnie nasylstvo» ta «nasylstvo v simi»: porivnialno-pravovyi aspekt [The relationship between the concepts of «domestic violence» and «home violence»: a comparative legal aspect] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Right. 48(2), 11–14.

11. Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavlyshchamy. [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]. Retrieved from: <https://rm.coe.int/1680462546> (Accessed 15.10.2021).

12. European Institute for gender equality. (2021). Gender-based violence. Retrieved from: <https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/gender-based-violence> (Accessed 15.10.2021).

13. UN Women COVID-19 and ending violence against women and girls. (2020). Retrieved from: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls> (Accessed 15.10.2021).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 10(44)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.10.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 14,18. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.